

Werkprogramma 2005

Werkprogramma 2005

InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster
Postbus 20401
2500 EK Den Haag
tel.: 070 378 5653
internet: www.agro.nl/innovatienetwerk/

ISBN: 90 – 5059 – 000 – 4

Overname van tekstdelen is toegestaan, mits met bronvermelding.
Rapportnr. 05.3.041 (serie basisdocumenten), Den Haag, januari 2005.

Voorwoord

Voor u ligt het werkprogramma 2005 van InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster. De taak van InnovatieNetwerk is:

Het op gang brengen van grensverleggende vernieuwingen in landbouw, agribusiness, voeding, natuur en groene ruimte, gericht op duurzame ontwikkeling. Het gaat daarbij zowel om het ontwikkelen van concepten voor grensverleggende vernieuwingen als het mobiliseren van partijen om hier in de praktijk vorm en inhoud aan te geven. De taak stopt dus niet bij idee-ontwikkeling, maar de opgave is ook om deze ideeën in de praktijk tot betekenis te laten komen.

InnovatieNetwerk is in 2001 van start gegaan. Daarom is 2005 evenals 2004 in zekere zin een oogstjaar. Meerdere concepten zijn inmiddels zo ver ontwikkeld dat ze in de praktijk kunnen worden gebracht. Voor een aantal concepten, zoals Agroparken en Kas als Energiebron is die stap al in 2004 gezet. Zowel bij Agroparken als bij de Kas als Energiebron staan nu de partijen aan het roer die deze concepten in de praktijk gaan brengen. Dat zijn vooral vernieuwende ondernemers met een sterke visie op een perspectievolle toekomst. Deze toepassing in de praktijk en daarbij de enthousiaste inzet van velen levert ons uiteindelijk vooral de inspiratie voor ons werk. Wij hopen dat ook u die inspiratie zult vinden in ons werkprogramma en we nodigen u graag uit om bij ons werk betrokken te raken of te blijven.

*Dr. J. Kremers,
Voorzitter InnovatieNetwerk Groene
Ruimte en Agrocluster.*

*Dr. G. Vos,
Directeur InnovatieNetwerk Groene
Ruimte en Agrocluster.*

Inhoud

Voorwoord	i
Inleiding	1
Groene Ruimte	
Werkplan	3
Projectbeschrijvingen	13
Transitie Duurzame Landbouw	
Werkplan	35
Projectbeschrijvingen	55
Voeding voor een gezonde samenleving	
Werkplan	79
Projectbeschrijvingen	89
Lerende Netwerken	
Werkplan	101
Projectbeschrijvingen	107
Communicatie en Beeldvorming	
Werkplan	111
Totaalbegroting 2005	115

Inleiding

Sinds de start van InnovatieNetwerk in 2001 is gewerkt aan de ontwikkeling van ideeën voor grensverleggende innovaties. Centraal hierbij stonden en staan de thema's Transitie Duurzame Landbouw, Groene Ruimte en Voeding voor een Gezonde Samenleving. 2005 wordt een belangrijk oogstjaar. Meerdere ontwikkelde ideeën komen in de fase waarin ze naar de praktijk kunnen worden gebracht. Voor een aantal ontwikkelde concepten is dit in het afgelopen jaar, sneller dan mocht worden verwacht, al gebeurd. Agroparken, Kas als Energiebron, Tuinbouwcluster Academie, Coolboxx, Smaaklessen en vier Bsic-programma's hebben hun weg in de praktijk gevonden. Voor Smaaklessen wordt nog gestreefd naar een landelijke invoering.

Ook in 2005 zal veel energie gestoken worden in het in de praktijk tot betekenis brengen van concepten, die daar nagenoeg rijp voor zijn. Dat betreft onder meer Megabedrijven in de Melkveehouderij, Tuinbouw Innovatiefonds, Buurderij, Nieuwe Rivier, Nieuwe Dorpen, Tijdelijke Natuur en Zandgenoten. Tevens zal de ontwikkeling van andere veelbelovende concepten worden voortgezet.

Er zal aandacht besteed worden aan het opstellen van een programma voor de volgende periode. Ter voorbereiding is in 2004 door TNO-STB een compilatie gemaakt van verkenningen binnen en aan de randen van ons domein. Dit geeft een blik op recente inzichten over belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen. Deze omgevingsverkenning vormt de basis voor een proces waarin, in samenspraak met het veld, nieuwe thema's worden geformuleerd. Voor glastuinbouw (met SIGN) en rundveehouderij (met Courage) vinden eind 2004 al programmeringsgesprekken plaats, in beide gevallen met een intensieve betrokkenheid van de sectoren. Voor 'Voeding voor een gezonde samenleving' is in 2004 een nieuwe start gemaakt, inclusief het benoemen van inhoudelijke zwaartepunten. Het ligt voor de hand, in de nieuwe periode de gekozen accenten te handhaven, tenzij de verkenning argumenten geeft om deze aan te passen.

De inspirerende samenwerking met onze partners SIGN, Courage, Transforum, Habiforum en Leven met Water zal worden voortgezet. De eerste twee zorgen voor een krachtige koppeling met de (landbouw-)praktijk, terwijl het bij de laatste drie om een koppeling met (de transformatie in) het kennisdomein gaat.

Naast het uitzetten van de lijnen voor een nieuw inhoudelijk programma werkt InnovatieNetwerk aan een kritische zelfreflectie aangaande rol en positie, de wijze waarop grensverleggende vernieuwingen worden aangepakt en de wijze waarop actoren tegen ons aankijken. Voor het laatste wordt in de eerste helft van 2005 een herhaald onderzoek in ons netwerk uitgevoerd. Deze reflecties en evaluaties kunnen bouwstenen aandragen voor eventueel gewenste aanpassingen aangaande taak en werkwijze in een volgende periode.

Groene Ruimte

1. Doel en ambitie

De ambitie voor het thema groene ruimte is het ontwikkelen en tot uitvoering brengen van vernieuwende, grensverleggende en toekomstgerichte concepten die er voor zorgen dat de groene ruimte zich op een duurzame wijze ontwikkelt, zodanig dat aan alle drie de aspecten van duurzaamheid (People, Profit en Planet) optimaal aandacht wordt besteed.

Het hoofdprobleem ten aanzien van de groene ruimte is dat zó veel mensen en partijen die groene ruimte willen gebruiken, dat het onmogelijk is alle claims afzonderlijk in te willigen. Er moet een Ecologische Hoofd Structuur worden gerealiseerd, de aanleg van (spoor)wegen vraagt om ruimte, er is behoefte aan waterberging, nieuwe woonwijken en industrieterreinen moeten worden ontwikkeld enz. Tegelijkertijd staat de landbouw, de traditionele drager van het landschap, onder druk. Subsidies worden afgebouwd en deze sector wordt steeds meer gezien als een economische activiteit die het inkomen uit de markt moet verdienen. Maar in diverse regio's zijn de omstandigheden voor concurrentie op wereldschaal ongunstig, bijvoorbeeld omdat er sprake is van kleinschalige landschappen die we willen behouden (terwijl de concurrentie vraagt om schaalvergroting), of omdat mogelijk toekomstig stedelijk gebruik van de grond een prijsopdrijvende werking heeft. Kenmerkend is verder dat het onderscheid tussen stad en platteland vervaagt.

Er is dus sprake van veel uiteenlopende belangen en ontwikkelingen. In dergelijke omstandigheden zijn gesprekken over gedeeld gebruik noodzakelijk. Die gesprekken leiden echter vaak tot onduurzame oplossingen en acties in die zin dat een of meer aspecten van duurzaamheid (people, profit en planet) onvoldoende aandacht krijgen. Bovendien houden die oplossingen en acties vaak onvoldoende rekening met autonome lange termijn ontwikkelingen en trendbreuken zoals bijvoorbeeld klimaatveranderingen, vergrijzing, en dergelijke. Voor deze tekortkomingen zijn drie oorzaken aan te geven:

- a. Het ontbreekt vaak aan inspirerende inhoudelijke voorbeelden van gedeeld gebruik, waarin autonome lange termijn ontwikkelingen en trendbreuken zijn verdisconteerd;
- b. Het ontbreekt aan voldoende kennis over nieuwe organisatievormen die het beheer bij gedeeld gebruik regelen. Bovendien belemmert soms de huidige organisatie – vanwege vigerende belangen – het zoeken naar nieuwe oplossingen;
- c. Er zijn nog weinig goede voorbeelden van processen die leiden tot de gewenste nieuwe gezamenlijkheid.

Het ontwikkelen van nieuwe concepten gebeurt uiteraard in nauwe interactie met “de praktijk”. Voor elk concept zal daarom geprobeerd worden regio's te interesseren voor een pilotproject.

Eind 2005 zouden er tenminste vijf nieuwe concepten op de rails gezet moeten zijn. Vier concepten zijn op dit moment al min of meer robuust (Nieuwe Dorpen, Hergebruik reststromen natuurbeheer/GRASOL en de ICES/KIS programma's Vernieuwend Ruimtegebruik en Leven met Water. Andere kansrijke onderwerpen zijn onder andere:

- Nieuwe concepten voor landschapsbeheer;
- Tijdelijke natuur;
- Zandgenoten;
- Nieuwe Rivieren.

Subthema's

Zoals boven is aangegeven is de ambitie van het thema het ontwikkelen en tot uitvoering brengen van vernieuwende, toekomstgerichte en grensverleggende concepten. Die concepten worden primair ontwikkeld door het uitvoeren van projecten. Daar ligt dus ook de nadruk op. Om echter te kunnen bepalen of de projecten voldoende gespreid zijn over het brede thema groene ruimte, is een handig hulpmiddel het onderscheiden van subthema's. Wij onderscheiden er vier. De subthema's zijn niet bedoeld om het thema groene ruimte nader in te perken, maar als een eerste check op de vraag of we voldoende breed aan het werk zijn. Bovendien gaat het eerder om aanliegroutes dan om afbakeningen, omdat we immers proberen problemen in hun integrale context te zien.

1. Landschap en natuur

Het probleem hier is dat economische ontwikkeling als vijand van landschappelijke en natuurlijke kwaliteit wordt gezien, en dat het proces van het betrekken van burgers en bedrijven bij het beleid nog maar net (de nota Natuur voor mensen) is begonnen. Dit leidt aan de ene kant tot grote financiële problemen ten aanzien van natuur en landschap, en aan de andere kant tot een beperkt draagvlak voor wat er wordt gedaan.

De ambitie is het zodanig benutten van de economische dynamiek dat ook het landschap en de natuur zich optimaal kunnen ontwikkelen, en wel op een zodanige wijze dat ook rekening gehouden wordt met heersende en vooral toekomstige waarden en normen.

Om die ambitie waar te maken worden onder andere nieuwe financiële en organisatorische concepten voor landschapsbeheer ontwikkeld en wordt gezocht naar slimme combinaties van rode en groene functies en een betere afstemming tussen stad en platteland.

2. Water

Tot op dit moment zijn we in Nederland op een erg technische manier met water omgegaan. Het idee was dat met verhoging van dijken, het aanleggen van waterkeringen en meer van dat soort ingrepen het water beheerst zou kunnen worden. De gebeurtenissen de afgelopen jaren hebben geleerd dat deze strategie een illusie is. Kort na elkaar is Nederland getroffen door een aantal flinke (soms bijna) overstromingen. In 2003 had ons land te kampen met ernstige droogte.

Wij willen aansluiten bij de beleidsambitie om te komen van een strategie die samengevat kan worden met de termen "water weren" naar een strategie die meer de nadruk legt op wat samengevat kan worden met de woorden "water accommoderen". Het gaat er bij dit subthema om de kansen die deze nieuwe strategie biedt voor de groene ruimte (landbouw, natuur en landschap, recreatie en wonen) zichtbaar te maken. Daarbij is de uitdaging burgers en overheden te verleiden met nieuwe ontwerpen die tot de verbeelding spreken. In die concepten zal het watersysteem het ordenend principe zijn en de richtinggevende factor voor bij het concept te betrekken actoren. Aandacht wordt ook besteed aan institutionele belemmeringen om op een andere manier om te gaan met water.

3. Wonen en werken

Aan de ene kant wordt steeds betoogd dat een economisch sterk landelijk gebied nodig is om weerstand te bieden tegen ruimteclaims vanuit de stad, maar aan de andere kant is men zeer beducht dat er economische activiteiten worden ontwikkeld die de eigenheid van het landschap aantasten. Dat leidt tot gemiste kansen. Wat betreft het wonen speelt een breed scala aan problemen op het platteland, zoals onvoldoende woonruimte voor starters en het wegvallen van voorzieningen en sociale cohesie.

De ambitie is hier om de maatschappelijke behoeften ten aanzien van wonen en werken in het landelijk gebied op een duurzame manier te realiseren. Deze ambitie wordt met name gerealiseerd via het ontwikkelen van het concept Nieuwe Dorpen.

4. Regionale vernieuwing

In de eerste drie subthema's zijn de aanvliegroutes voor een duurzame groene ruimte landschap en natuur, water en wonen/werken. De nadruk ligt hierbij op inhoud en organisatie, hoewel ook aandacht aan het proces wordt besteed. De ervaring leert dat veel vernieuwingen niet van de grond komen omdat (sommige van) de betrokken partijen belang hebben bij handhaving van de status quo. Vaak is dat lastig te doorbreken. Daarom wordt een vierde subthema onderscheiden waarin concepten ontwikkeld worden om van de huidige situatie naar de gewenste situatie te komen. Het probleem waar het hier om gaat is dat het lastig is om in een situatie met veel partijen en veel belangen, die soms ook heel verschillend zijn, het eens te worden over inhoudelijke en organisatorische concepten die duurzaam zijn in de zin dat op eenduidige wijze aandacht besteed wordt aan de onderdelen people, profit en planet, en die ook voldoende rekening houden met belangrijke autonome ontwikkelingen en trendbreuken zoals vergrijzing, klimaatverandering en zo meer.

De ambitie hier is om, gekoppeld aan inhoudelijke onderwerpen, te komen tot nieuwe procesconcepten die aangeven hoe partijen de bovengeschetste problemen om te komen tot een duurzame en toekomstgerichte inhoud en organisatie het hoofd kunnen bieden.

Het belangrijkste nieuwe concept hier betreft een ontwerp voor een volgende generatie gebiedsgericht beleid.

Ten aanzien van dit subthema wordt nauw samengewerkt met het thema Lerende Netwerken.

2. Korte terugblik 2004

Algemeen

- In 2004 zijn de ICES/KIS voorstellen "Vernieuwend Ruimtegebruik" (voorheen geheten: Systeeminnovatie Ruimtegebruik en Gebiedsontwikkeling Stad en Land) en "Leven met Water" gegund. Via samenwerking en personele unies wordt meegewerkt aan de uitvoering van deze voorstellen, die overigens vertraagd is door perikelen rond de implementatie van de financieringsregeling.
- Ook is de Zoekopdracht internationaal afgerond. Daarin is nagegaan of er in het buitenland organisaties zijn die geheel of op onderdelen vergelijkbaar zijn met InnovatieNetwerk en met wie in de toekomst samengewerkt zou kunnen worden.
- De tussentijdse evaluatie van het Nationaal Netwerk voor Plattelandsontwikkeling (LEADER+-netwerk) waarin InnovatieNetwerk participeert heeft plaatsgevonden. Conclusie daaruit is dat in de opstartfase de dingen grotendeels goed gedaan zijn. Er is echter een volgende stap nodig qua verdieping, verbreding, communicatie en leren om in de komende jaren het netwerk meer actief en zelfregulerend te maken.

Landschap en natuur

- Nieuwe concepten voor landschapsbeheer. Het project heeft als doel het ontwikkelen van concepten voor beheer van landschap in een situatie waarin concurrerende productielandbouw niet meer mogelijk is (denk bijvoorbeeld aan Veenweidegebieden). Er heeft een brainstorm met experts plaatsgevonden, waaruit als een mogelijk interessant concept het Visa-card systeem naar voren is gekomen. Het gaat hier om een systeem dat heel verschillende banken (grote en kleine, rijke en arme) hebben ontwikkeld om gezamenlijk een creditcard te exploiteren. Gekeken wordt of de daarbij gehanteerde systematiek aanknopingspunten biedt voor beheer van gebieden door een

consortium van partijen. Contacten zijn gelegd met de Amstelscheg bij Amsterdam voor nadere concretisering en eventueel toepassing van het systeem.

- Kwetsbare vanzelfsprekendheden rond natuur
Nagegaan is hier welke ideeën en regels rond natuur die als 'normaal' beschouwd worden de aanpassing van natuur aan de wensen van de samenleving bemoeilijken. Voor die regels en ideeën zouden nieuwe concepten ontwikkeld moeten worden. Methodisch gezien is in dit project nagegaan of op een georganiseerde manier benodigde systeeminnovaties opgespoord kunnen worden. Het verslag van deze zoektocht is in oktober 2004 aangeboden aan enkele belangrijke spelers (Kalden van LNV, Krouwel van RABO Nederland, Langeweg van de ANWB, Putman van ASN Bank, en Wijffels van Vereniging Natuurmonumenten).
- Tijdelijke natuur
Het onderwerp 'Tijdelijke natuur' gaat over het ontwikkelen van natuur op braakliggende terreinen, zoals bijvoorbeeld nog niet uitgegeven percelen op haventerreinen. Bureau Stroming en Stichting Ark hebben een verkenning uitgevoerd waarin nagegaan is wat vanuit de ecologie de kansen zijn, om hoeveel hectare het potentieel gaat en welke belemmeringen er in de wet- en regelgeving zijn om tijdelijke natuur te ontwikkelen. Met het Havenbedrijf Rotterdam is gesproken over een pilot (experiment).
- Grasol
Samen met Staatsbosbeheer, BTG (een bedrijf voor innovatieve technologie), DCO (Duurzame Chemische Ontwikkeling) en de Nationale Investeringsbank is nagegaan of het technisch en financieel-economisch mogelijk is natuurgras (dat nu vaak als afval wordt gestort) via een proces van pyrolyse om te zetten in olie. Dat lijkt mogelijk, maar brengt in den beginne de nodige risico's met zich mee in verband met de benodigde opschaling van de bestaande technieken. Om die risico's te leren beheersen wordt door een consortium van partijen, gefaciliteerd door InnovatieNetwerk, een pilot ontwikkeld. Wellicht dat in 2005 de ontwikkeling van deze pilot nog ondersteuning behoeft. Voor de uitvoering van de pilot is waarschijnlijk geen financiële steun van InnovatieNetwerk nodig.
- Natuur en gezondheid
Deel 1 van het advies over Natuur en Gezondheid (over de stand van zaken op wetenschappelijk gebied) is inmiddels verschenen. Deel 2 zal gaan over de vraag aan welke praktijkinnovaties er behoefte is. Op dit terrein wordt samengewerkt met de RMNO¹, de RGO² en de Gezondheidsraad.
Ook is er in samenwerking met NIDO een eerste verkenning uitgevoerd naar bedrijfsvormen die gebaseerd zijn op het leveren van 'gezondheidsdiensten'. Dit in de meest brede zin van het woord zowel curatief als preventief en inclusief het bijdragen aan het oplossen van grootstedelijke problemen (kansarmen, verslaafden). Het gaat daarbij om zowel ruimtelijke als organisatorische concepten voor dergelijke bedrijven.
- WijdsWit
Dit project, dat nu (augustus 2004) nog in de opstartfase verkeert, is gericht op het ontwikkelen van een concept voor lekkere en gezonde zuivel uit een aantrekkelijk landschap. Op die wijze zou zowel een bijdrage geleverd kunnen worden aan gezonde voeding als aan het financieel mogelijk maken van een mooi buitengebied inclusief koeien in de wei. Gezien de toch al volle agenda voor 2005 zal dit project

¹ Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en NatuurOnderzoek.

² Raad voor Gezondheidskundig Onderzoek.

alleen low profile verder ontwikkeld worden, in de zin dat alleen activiteiten ontplooid worden als er zich concrete kansen aandienen.

Water

- **Zandgenoten**
In dit project is een concept ontwikkeld waarbij zandwinning niet langer gezien wordt als een noodzakelijk kwaad, maar als een positief gebeuren waarmee maatschappelijke doelen gerealiseerd kunnen worden die in ieders belang zijn. Consequentie zal wel zijn dat zandwinning op kleinere schaal zal moeten plaatsvinden dan tot dusverre, hetgeen een aanpassing van de sector vergt. Aan Bureau Strooming en Stichting Ark is gevraagd het concept verder uit te werken. Het zal in 2005 geconcretiseerd worden voor twee concrete casus, namelijk een verrommelde stadsrandzone en in een gebied waar natuur ontwikkeld moet worden.
- **Freude am Fluss**
Dit project richt zich op de vraag of waterberging dat nu vooral NIMBY-gedrag uitlokt (not in my backyard), zo aantrekkelijk gemaakt kan worden dat mensen er graag aan mee willen werken (PLIMBY: please in my backyard). In 2003 is een aanvraag ingediend bij Interreg. Deze is gehonoreerd. Per 1 oktober 2003 is dit meerjarige project van start gegaan. InnovatieNetwerk speelt overigens in dit sterk op onderzoek gerichte project een relatief kleine rol. KU Nijmegen leidt het project.
- **Nieuwe Rivieren**
Dit project betreft het uitwerken en visualiseren van een nieuw concept voor waterberging, waarbij in plaats van noodopvanggebieden de oplossing gezocht wordt in nieuwe rivieren. Het project is vooralsnog toegespitst op de aanleg van een nieuwe rivier door de Betuwe, die deels via zandwinning kan worden gerealiseerd. Gepoogd is deze binnendijkse route voor rivierveiligheid een rol te laten spelen, als perspectiefvol alternatief, in de discussies over de PKB (Planologische Kernbeslissing) over Ruimte voor Rivieren.

Wonen en werken

- **Nieuwe Dorpen casussen**
Een aantal regio's is na Dantumadeel in beeld gekomen voor een pilot. Gemikt is op een regio in verstedelijkt gebied. Er zijn contacten gelegd met de gemeente Bunnik, die waarschijnlijk een bouwopgave krijgt van 5000 woningen en overweegt die woningen via een nieuw dorp te realiseren. Verder zijn er contacten met de Hoekse Waard (zes gemeenten), dat door de aanpak tot dusver (vrijwel alleen bouwen in Oud-Beijerland) de voorzieningen uit veel kernen ziet verdwijnen en via de Nota Ruimte ook een bouwopgave opgelegd heeft gekregen. Daarnaast is Schouwen Duiveland door Hogeschool Zeeland nader bekeken als mogelijke pilot. Om allerlei redenen – buiten onze macht – heeft geen van deze contacten nog tot een pilot geleid.
- **Nieuwe Dorpen aspecten**
Allereerst is gewerkt aan het uitdiepen van het cluster 'sociale aspecten'. Daartoe is een opdracht gegeven aan het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn (NIZW). Zij zijn nagegaan welke onderwerpen allemaal in het cluster "sociaal" vallen en hebben innovatieve voorbeelden opgespoord. Hun bevindingen zijn vastgelegd in een essay.
Een tweede aspect dat nader aandacht heeft gekregen is het economisch effect van nieuwe woningen. Er circuleert een cijfer dat elke 3 nieuwe huishoudens één arbeidsplaats creëren. Bureau Laagland en Ecorys hebben gewerkt aan een toetsing van dit cijfer en daarover gerapporteerd.
Een derde aspect dat aandacht heeft gekregen betreft meer algemeen de vraag welke mogelijkheden er zijn om de economische ontwikkeling en werkgelegenheid

in een regio te bevorderen. LEI en Rijksuniversiteit Groningen hebben hier een essay over geschreven.

- **Nieuwe Dorpen Film**
De film 'Het Nieuwe Land Leven', zoals vertoond op de conferentie van 20 november 2003 in de gemeente Dantumadeel, is omgewerkt tot een versie die zonder nadere toelichting te gebruiken is.
- **Nieuwe Dorpen divers**
Verschillende zaken vallen hieronder, zoals het verslag van de conferentie 'Het Nieuwe Land Leven' van 20 november 2003 en het werk voor het themanummer van het tijdschrift Agora over Nieuwe Dorpen. Daarnaast heeft STORRM CS samen met Nico Beun en Hans Hillebrand een artikel geschreven voor de STT-publicatie 'Beter bouwen en bewonen'.
- **Wonen in lage dichtheden**
In dit project, uitgevoerd door de Stichting CASE, zijn wonen, werken, recreëren, natuur en landschap op nieuwe wijzen gecombineerd en met elkaar in verband gebracht. Hierdoor blijken kansen te kunnen worden benut voor een duurzame ontwikkeling van het landelijk gebied. Centraal in dit alles staat het concept van bouwen in zeer lage dichtheden. De mogelijkheden daarvan zijn door CASE onder de loep genomen.
- **Crystal city**
Een verkenning is uitgevoerd naar de mogelijkheden om kassenbouw zo vorm te geven en in te passen in de fysieke, sociale en economische omgeving dat burgers het niet als verarming maar als verrijking ervaren. Dit heeft geleid tot een flyer en een DVD met voorbeelden.
- **Recreatie**
Een workshop met Stichting KIC betreffende systeeminnovaties op het terrein van recreatie heeft 3 maart 2004 plaatsgevonden. Een verslag hiervan is beschikbaar. Gedacht wordt aan de ontwikkeling van een Stichting Innovatie Recreatie (à la SIGN).

Regionale vernieuwing

- **IBA Veenkoloniën**
Via een quick scan is nagegaan of de IBA-methode (IBA staat voor Internationale Bau Ausstellung) die tot 2000 is toegepast in het Emscher Park (Roergebied) en die nu toegepast wordt in het meer landelijke Fürst Pückler Land, ook bruikbaar zou kunnen zijn voor de Veenkoloniën. Dit blijkt maar deels het geval te zijn.

3. Werkprogramma 2005

Algemeen

In de voorgaande jaren is veel energie gaan zitten in het ontwikkelen van nieuwe concepten. In 2005 zal het accent verlegd worden naar het (verder) tot uitvoering brengen ervan. Prioriteit zal daarbij gegeven worden aan de onderwerpen die al in paragraaf 1 genoemd zijn (Nieuwe Dorpen, Grasol, Vernieuwend Ruimtegebruik, Landschapsbeheer, Tijdelijke Natuur, Zandgenoten en Nieuwe Rivieren). Ongeveer de helft van het budget zal aan deze onderwerpen worden besteed. Een ander speciaal aandachtspunt komend jaar betreft de agendering van thema's rond de groene ruimte waarvoor nog doorbraken gewenst zijn. Een derde aandachtspunt is de samenwerking met de aan dit thema verwante ICES/KIS-programma's Vernieuwend Ruimtegebruik en Leven met Water. Per project zal gekeken worden of een samenwerking voordelen biedt. Gedacht wordt vooralsnog dat dit zou kunnen gelden voor de projecten Nieuwe Dorpen en Nieuwe Rivieren.

Landschap en natuur

- Nieuwe concepten voor landschapsbeheer
In 2005 zal het concept VISA-card, bij gebleken geschiktheid om te komen tot een goed landschapsbeheer, worden geoperationaliseerd voor een concrete regio. Gezien de gelegde contacten ligt het voor de hand te kiezen voor de Amstelscheg bij Amsterdam.
- Kwetsbare vanzelfsprekendheden rond natuur
Gekeken zal worden welke suggesties voor nieuwe concepten uit het in 2004 geproduceerde rapport kansrijk zijn om verder te verkennen en uit te werken.
- Tijdelijke natuur
Met het Havenbedrijf Rotterdam zal een pilot uitgevoerd worden waarin enerzijds gekeken wordt tot welke mooie resultaten tijdelijke natuur kan leiden, en anderzijds gezien wordt welke hobbels moeten worden overwonnen om tijdelijke natuur ook echt tijdelijk te laten zijn.
- Natuur en gezondheid
In 2005 zal meegewerkt worden aan Deel 2 van het advies over Natuur en Gezondheid, waarin de vraag centraal staat aan welke praktijkinnovaties er behoefte is. Op dit terrein wordt samengewerkt met de RMNO³ (die de lead heeft), de RGO⁴ en de Gezondheidsraad.
- Grasol
Wellicht dat de ontwikkeling van de voorgenomen pilot nog ondersteuning behoeft van InnovatieNetwerk. Voor de uitvoering van de pilot is waarschijnlijk geen financiële steun van InnovatieNetwerk vereist.

Water

- Zandgenoten
In 2004 is een concept ontwikkeld waarbij zandwinning niet langer gezien wordt als een noodzakelijk kwaad, maar als een positief gebeuren waarmee maatschappelijke doelen gerealiseerd kunnen worden die in ieders belang zijn. In 2005 zal dit concept geconcretiseerd worden voor twee concrete casus, namelijk een verrommelde stadsrandzone en een gebied waar natuur ontwikkeld moet worden.
- Freude am Fluss
Dit project richt zich, zoals eerder vermeld, op de vraag of waterberging dat nu vooral NIMBY-gedrag uitlokt (not in my backyard), zo aantrekkelijk gemaakt kan worden dat mensen er graag aan mee willen werken (PLIMBY: please in my backyard). InnovatieNetwerk speelt overigens in dit sterk op onderzoek gerichte project een relatief kleine rol. KU Nijmegen leidt het project.
- Nieuwe Rivieren
Geprobeerd zal worden een pilot te starten waarin niet alleen aandacht is voor de relatie tussen een nieuwe rivier en waterberging, maar ook voor andere positieve zaken als de mogelijkheden die er ontstaan om aan het water te wonen, voor natuurontwikkeling, etc. Gezien de gelegde contacten ligt het voor de hand deze pilot in de Betuwe te situeren, maar ook in andere regio's zijn er mogelijkheden.

Wonen en werken

- Nieuwe Dorpen 1 casus

³ Raad voor Ruimtelijk, Milieu- en Natuuronderzoek.

⁴ Raad voor Gezondheidsonderzoek.

Na Dantumadeel is er nog steeds behoefte aan een pilot in verstedelijkt gebied. In 2004 zijn veel contacten gelegd (zie korte terugblik). In 2005 zal getracht worden tenminste één van die contacten te verzilveren. Mogelijke pilots zoals op dit moment te voorzien: Bunnik, Hoekse Waard en Schouwen Duiveland. Aandacht zal ook worden besteed aan de vraag wat er nog moet gebeuren om het concept "Nieuwe Dorpen" als geslaagd (en dus afgerond) te beschouwen.

- **Wonen in lage dichtheden**
In 2004 heeft Stichting CASE het concept van bouwen en wonen in zeer lage dichtheden verkend. In 2005 wordt gezocht naar een regio om het concept daadwerkelijk in de praktijk te testen.
- **Recreatie**
Er van uitgaande dat de relevante partijen enthousiast zijn (moet september-december 2004 onderzocht worden), zal gewerkt worden aan het opzetten van een agenda voor systeeminnovatie waarvan de voortgang wordt bewaakt door een op te richten Stichting Innovatie Recreatie (à la SIGN).

Regionale vernieuwing

- **Maatschappelijke coproductie**
Met de aan Teisman (EUR) ontleende term maatschappelijke coproductie wordt verwezen naar een drievoudige bestuurlijke uitdaging:
 - Publiek-publieke samenwerking;
 - Publiek-private samenwerking;
 - Participatie van burgers en NGO's.Gewerkt wordt aan een bestuurlijk concept waarin die uitdagingen worden opgepakt. Er zal niet algemeen gewerkt worden aan een concept, maar er wordt een link gelegd met de uitvoering van een van de inhoudelijke projecten (bijvoorbeeld Nieuwe Rivieren).

Algemeen

- **ICES/KIS**
Bijdragen (inhoudelijk en/of personeel) aan de ICES/KIS programma's Vernieuwend Ruimtegebruik en Leven met Water;
- **Space Academy**
In 2004 is samen met Habiforum een workshop georganiseerd voor wethouders rond het InnovatieNetwerk-rapport over de precaire relatie tussen formele en informele besluitvormingsprocessen. Doel van deze workshop was het zodanig overdragen van de kennis over dit probleem aan de deelnemers dat ze er in hun dagelijkse praktijk echt mee aan de slag kunnen. Er is dus niet alleen gewerkt aan kennisoverdracht, maar ook aan competentieontwikkeling.
In het project Space Academy proberen we de kennis over het organiseren van geslaagde (ruimtelijke) workshops te bundelen en verder te ontwikkelen. Tot dusver waren er wel allerlei workshops, maar leek het er sterk op dat nauwelijks gebruik gemaakt werd van opgedane ervaringen. Dat zou moeten veranderen.
- **Agenda 2006-2010**
In 2005 zal de discussie starten over een mogelijke tweede fase van InnovatieNetwerk. Ter voorbereiding daarop lijkt het verstandig opnieuw na te (aten) denken over de innovatieagenda voor de groene ruimte.

- **Onderwijsconcept 3DZ**
In 2002 is het project 3DZ uitgevoerd waarin Zeeuwse jongeren hebben nagedacht over hun toekomst in Zeeland. De in dit project gehanteerde aanpak is genomineerd voor de innovatieprijs Ei van Columbus, categorie Onderwijs. Daarom zal nagegaan worden of vanuit de in 3DZ gehanteerde aanpak een innovatief onderwijskundig concept kan worden geformuleerd.
- **Toprapport Groene Ruimte**
Voor één van de ontwikkelde en (deels) tot uitvoering gebrachte concepten zal een breed toegankelijk geschrift gemaakt worden over het gehele traject dat rond het concept is gevolgd.
- **Nationaal Netwerk voor Plattelandsontwikkeling**
In de aansturing van het Nationaal Netwerk voor Plattelandsontwikkeling waarin InnovatieNetwerk participeert zal worden ingezet op een verdere verheldering van de taakafbakening, verbreding van het netwerk, wijzigingen in de organisatieopzet, versterking van de communicatie en het meer systematisch registreren, analyseren en communiceren van leerervaringen.

4. Begroting

Landschap en natuur

- Nieuwe concepten voor landschapsbeheer	90 keuro	
- Kwetsbare vanzelfsprekendheden	20 keuro	
- Tijdelijke natuur	90 keuro	
- Natuur en gezondheid	p.m.	
- Grasol	p.m.	
Subtotaal		200 keuro

Water

- Zandgenoten	125 keuro	
- Freude am Fluss:	p.m. ⁵	
- Nieuwe Rivieren	75 keuro	
Subtotaal		200 keuro

Wonen en werken

- Nieuwe Dorpen 1 Casus	50 keuro	
- Wonen in lage dichtheden	50 keuro	
- Recreatie	75 keuro	
Subtotaal		175 keuro

Regionale vernieuwing

- Maatschappelijke coproductie	60 keuro	
Subtotaal		60 keuro

Algemeen

- ICES/KIS	p.m.	
- Space Academy	45 keuro	
- Agenda 2006-2010	70 keuro	
- Onderwijsconcept 3DZ	45 keuro	
- TOP-rapport Groene Ruimte	70 keuro	
- Nationaal Netwerk voor Plattelandsontwikkeling	35 keuro	
Subtotaal		265 keuro

Generaal totaal		900 keuro
-----------------	--	-----------

⁵ De InnovatieNetwerk-bijdrage voor dit meerjarige project is geheel ten laste gekomen van het budget 2004.

Projecttitel: Nieuwe concepten voor landschapsbeheer

Thema: Groene Ruimte Datum: 19 augustus 2004	
Doel project	Nieuwe concepten ontwikkelen voor landschapsbeheer die ervoor zorgen dat in gebieden met hoge landschapskwaliteit een hoog niveau gehandhaafd kan worden, en dat in gebieden die een opknopbeurt nodig hebben meer kwaliteit wordt ontwikkeld. Bij "concepten" gaat het om inhoud, organisatie en financiering.
Systeem-innovatieve karakter?	<p>Op twee vlakken is het project systeeminnovatief: 1. Er wordt uitgegaan van bestaande of te ontwikkelen kwaliteit, niet van het landschap sec; 2. Er wordt gewerkt met een beheersvorm die uit een hele andere sector (de bankwereld) komt.</p> <p>Ad 1: Tot dusver wordt sterk uitgegaan van het bestaande landschap. Omdat dit een bijproduct is van de productielandbouw leidt dit snel tot de conclusie dat de landbouw onmisbaar is voor behoud van het landschap (bijvoorbeeld Veenweidegebied) of juist de veroorzaker van verloedering (delen Rivierengebied). Door uit te gaan van bestaande of te ontwikkelen kwaliteit (een ruimer begrip dan landschap) komen ook andere opties in beeld.</p> <p>Ad 2: Voor de ontwikkeling van een nieuw beheersysteem wordt aangehaakt bij de systematiek die gebruikt is bij VISA-card. Het gaat hier om een systeem dat heel verschillende banken hebben ontwikkeld om gezamenlijk een creditcard te exploiteren die niet bedoeld was als kredietfaciliteit maar als betalingsmiddel. Gekeken wordt of de daarbij gehanteerde systematiek aanknopingspunten biedt voor beheer van gebieden door een consortium van partijen. Uitdaging is om eigenaren van onroerend goed - dat een deel van zijn waarde ontleent aan de aanwezigheid van een mooi landschap - te betrekken bij het beheer van dat landschap. Contacten zijn gelegd met de Amstelscheg bij Amsterdam voor nadere concretisering en eventueel toepassing van het systeem.</p>
Looptijd	2003-2005
Budget en financiers	90 keuro voor 2005, te betalen door InnovatieNetwerk. Andere partijen dragen in natura bij. Deze bijdrage moet nog becijferd worden.
Betrokken	Arcadis, DoTank, Dienst RO Amsterdam.
Begeleiding project	Intern: Hans Hillebrand en Hans Hetsen.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk is initiator en regisseur van het project.
Werkwijze - resultaten	In 2003 is een kleine opdracht uitgezet om na te denken over de aanpak. In 2004 is gewerkt aan het zoeken naar een nieuw concept voor beheer. Daarbij zijn we uiteindelijk terechtgekomen bij het VISA-card systeem. Het gaat hier om een systeem dat heel verschillende banken hebben ontwikkeld om gezamenlijk een creditcard te exploiteren. Gekeken is of de daarbij gehanteerde systematiek aanknopingspunten biedt voor beheer van gebieden door een consortium van partijen. Contacten zijn gelegd met de Amstelscheg bij Amsterdam voor nadere concretisering

	en eventueel toepassing van het systeem. In 2005 wordt gewerkt aan concrete toepassing.
Leerpunten	Leerpunten liggen op het gebied van het te ontwikkelen concepten, maar betreffen ook de vraag hoe je een dergelijk project het handigst kunt organiseren, ook rekening houdend met de spanning tussen sterk vernieuwende concepten ontwikkelen en het toepassen van deze concepten in de praktijk.
Communicatie	Nog geen communicatieplan. De projectopzet is gepubliceerd in het vaktijdschrift TOPOS. Over de inhoud is wat gemeld op de door ANWB, Arcadis en KNHM op 13 oktober 2004 georganiseerde conferentie "Ruimte voor initiatieven".
Vervolg	In 2005 uitwerking concept VISA-card voor concrete regio.

Projecttitel: Kwetsbare vanzelfsprekendheden rond natuur

Thema: Groene Ruimte Datum: 15 september 2004	
Doel project	<ol style="list-style-type: none">1. In kaart brengen van de vanzelfsprekendheden in het natuurbeleid en de natuurbeleving die de natuur kwetsbaar maken.2. Gebruikmakend van die inspiratiebron komen tot vernieuwende ideeën op het gebied van de omgang met natuur.
Systeem-innovatieve karakter?	In het uitgebrachte rapport (nr. 04.2.076) zijn 9 vanzelfsprekendheden benoemd die het beleid kwetsbaar maken en vier mogelijk perspectiefvolle innovatierichtingen. Nader overleg en discussie met belangrijke spelers in het veld zal zicht bieden op perspectiefvolle volgende stappen en samenwerkingspartners daarbij (afronding 1 ^e kwartaal 2005). De volgende stappen zullen geconcentreerd worden rond het ontwikkelen van concrete concepten.
Looptijd	2003-2005
Budget en financiers	20 keuro InnovatieNetwerk + bijdrage van partners
Betrokken	Partners worden op dit moment gezocht
Begeleiding project	Nico Beun en Hans Hillebrand.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator en – althans in de analysefase – mede-uitvoerder.
Werkwijze - resultaten	De eerste nu afgesloten stap is gezet via workshops en interviews waarbij een analyse is gemaakt op welke plaatsen het systeem kwetsbaar is. Dit heeft geleid tot eerste aangrijpingspunten voor ingrijpende vernieuwingen. Volgende stap zal nog nader vorm gegeven worden.
Leerpunten	Methodisch gezien wordt in dit project nagegaan of op een georganiseerde manier benodigde systeeminnovaties opgespoord kunnen worden.
Communicatie	Actieve interne communicatie via de projectgroep, waarvan een uitsnede weer de dagelijkse leiding heeft. Extern is in eerste instantie via interviews gecommuniceerd. Op 19 oktober 2004 is het rapport gepresenteerd en is de publiciteit gezocht. In het derde kwartaal 2004 en eerste kwartaal 2005 zullen bilaterale gesprekken met cruciale en enthousiaste spelers in het veld de volgende stap plaveien.
Vervolg	In 2005 worden voor een of twee van de zwakke plekken in het systeem rond natuur ingrijpende verbeteringen ontworpen.

Projecttitel: Tijdelijke natuur

Thema: Groene Ruimte Datum: 19 augustus 2004	
Doel project	Uitwerken van voordelen van de gedachte dat tijdelijke natuur een belangrijke maatschappelijke bijdrage kan leveren. Verder: het opsporen van obstakels om tijdelijke natuur te realiseren. En: het uitvoeren van een pilot tijdelijke natuur.
Systeem-innovatieve karakter?	<p>Dit concept is gericht op het stimuleren van natuurontwikkeling op tijdelijk braakliggende gronden of op gronden die regelmatig overhoop gehaald moeten worden (bijvoorbeeld in verband met bekabeling). Een vanuit natuurwaarden interessant idee dat echter haaks staat op de huidige praktijk van denken rond natuurontwikkeling en natuurbeleid en waar huidige wet- en regelgeving realisering in de weg staat.</p> <p>De meeste van onze landschappen en habitats zijn gepreserveerde cultuurlandschappen of natuurgebieden die al ver ontwikkeld zijn in de ecologische successie. Door actief beheer worden deze landschappen in deze toestand gehouden. Gebeurde dat niet, dan zou Nederland na enige tijd alleen nog maar bos hebben, het eindstation in de ecologische successie.</p> <p>Nederland heeft maar weinig gebieden waar momenteel ruimte is voor de andere kant van de ecologische successiereeks in de vorm van pioniervegetaties: stranden, duinen en stuifzanden. Deze landschappen worden als erg waardevol gezien. Er zijn echter veel gronden voorhanden (braakliggende terreinen, grond boven ondergrondse buizen en leidingen, bouwterreinen, naar schatting gaat het om zo'n 55.000 ha), die erg geschikt zijn voor de ontwikkeling van pioniervegetaties of vegetaties die zich kunnen ontwikkelen in bodems met een hoge dynamiek. Momenteel worden deze gronden niet zodanig beheerd dat daarop deze bijzondere vormen van vegetaties kunnen ontstaan. Sterker nog: de beheerders van deze gronden doen vaak hun best om te voorkomen dat er zich bijzondere planten- en of diersoorten ontwikkelen. Want gebeurt dat, dan bestaat de kans dat de oorspronkelijke plannen die men met de grond had niet of alleen tegen hogere kosten gerealiseerd kunnen worden.</p> <p>De systeeminnovatie is er op gericht te komen tot een aanpak van natuur (beheer en regelgeving) die (ook) ruimte biedt voor tijdelijke natuur in gebieden die op termijn een andere bestemming zullen krijgen of overhoop gehaald worden en waar de dan aanwezige natuur (vaak niet meer de pioniervegetaties) zal moeten verdwijnen.</p>
Looptijd	2004 en 2005
Budget en financiers	<ul style="list-style-type: none">• Voor 2005: 90 keuro InnovatieNetwerk + bijdrage Havenbedrijf Rotterdam (nog niet bekend)
Betrokken	Projectleiders intern: Nico Beun en Hans Hillebrand Andere projectbetrokkenen: Bureau Strooming, Stichting Ark, Havenbedrijf Rotterdam, Ministerie LNV (laatste partij moet nog betrokken worden)

Begeleiding project	Nader in te vullen bij start pilot in het Rotterdamse Havengebied.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Regisserend.
Werkwijze - resultaten	In 2004 is een essay geschreven waarin is nagegaan wat vanuit de ecologie de kansen zijn, om hoeveel hectare het gaat en welke belemmeringen er in de wet- en regelgeving zijn om tijdelijke natuur te ontwikkelen. Met het Havenbedrijf Rotterdam is gesproken over een pilot (experiment). 2005 zal gebruikt worden om dit experiment uit te voeren, waarbij zowel aandacht zal zijn voor de inhoudelijke kant als voor de juridisch-technische aspecten.
Leerpunten	Tijdelijke natuur lijkt vooral vast te zitten op ongewenste effecten van de vigerende wet- en regelgeving. Leerpunt is vooral hoe je in een dergelijke situatie het handigst kunt manoeuvreren.
Communicatie	Nader in te vullen.
Vervolg	2005 wordt het jaar van het experiment.

Projecttitel: Grasol

Thema: Groene Ruimte Datum: 15 september 2004	
Doel project	Nagaan of in theorie en praktijk natuurgras op een economische en ecologisch duurzame wijze kan worden omgezet in olie die vervolgens voor transportdoeleinden kan worden ingezet.
Systeem-innovatieve karakter?	Gras dat vrijkomt bij vershraling van natuurgebieden wordt nu als afval gestort. Dit kost een hoop geld en is geen duurzame oplossing. De paradigmashift is dat we het vrijkomende gras niet langer als afval zien maar als een bron voor duurzame energie. In het project wordt gewerkt aan een technisch en economisch werkzame aanpak om zonder subsidies natuurgras om te zetten in energie (olie), die weer gebruikt kan worden voor het voortbewegen van voertuigen in het natuurbeheer. Zo worden kringlopen letterlijk gesloten. Als de methode blijkt te werken, kan deze ook gebruikt worden voor hergebruik van bermgras en graszaadhooi (400.000 ton per jaar in Nederland).
Looptijd	2004 en 2005
Budget en financiers	Voor 2005: P.M.
Betrokken	Projectleiders intern: Henk Huizing en Hans Hillebrand. Andere projectbetrokkenen: Staatsbosbeheer (SBB - producent natuurgras); Biomass Technology Group (BTG – een groep met veel kennis over technieken om energie te halen uit biomassa); Nationale Investeringsbank (NIB – heeft ervaring in het opstellen van ondernemingsplannen); Stichting Duurzame Chemie Ontwikkeling (DCO – met contacten richting het energiebeleid).
Begeleiding project	Geen
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiërend en regisserend.
Werkwijze - resultaten	In een verkennende fase is met relevante partijen nagegaan of het concept economisch en technisch kan werken. Dat blijkt het geval te zijn. Nu is de realisatiefase aan de orde waarin als experiment n de praktijk een installatie gebouwd wordt en geëxploiteerd. Als die fase slaagt, kan reguliere toepassing volgen.
Leerpunten	Leerpunt is vooral hoe je verschillende competenties en disciplines met elkaar kunt laten samenwerken om te komen tot een technisch goed product dat ook economisch gezien aantrekkelijk is.
Communicatie	Nader in te vullen.
Vervolg	2005 wordt het jaar waarin een consortium van partijen, gefaciliteerd door InnovatieNetwerk, een pilot ontwikkelt.

Projecttitel: Zandgenoten

Thema: Groene Ruimte Datum: 19 augustus 2004	
Doel project	Laten zien dat zandwinning een belangrijke rol kan spelen bij het oplossen van een aantal actuele ruimtelijk-maatschappelijke vragen zoals de verrommeling van de stadsranden en de realisering van de EHS.
Systeem-innovatieve karakter?	De systeeminnovatie in dit concept is dat de samenleving zandwinning gaat zien als een begerenswaardig instrument waarmee je fysiek en financieel mooie en of nuttige zaken kunt realiseren, zoals mooie natuurgebieden, gebieden voor waterberging of voor recreatie en wonen. De huidige praktijk is dat er weliswaar een grote vraag is naar industriezand (20 miljoen ton per jaar), maar dat geen enkele regio zandwinning wil. Zandwinning heeft dus een hoog NIMBY-gehalte (not in my backyard). Om de omslag te maken moeten zandwinners een andere kijk op hun activiteiten ontwikkelen, waarbij ze projecten en locaties vooral vanuit maatschappelijke behoeften beschouwen.
Looptijd	2004 en 2005
Budget en financiers	2005: 125 keuro (te betalen door InnovatieNetwerk), en nader te bepalen bijdragen betrokken regio's
Betrokken	Bureau Stroming, regio's (nog te bepalen).
Begeleiding project	Nico Beun en Hans Hillebrand.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator
Werkwijze + resultaten	In 2003 is een verkennende workshop over zandwinning gehouden. In nabesprekingen van die workshop is de gedachte naar boven gekomen dat er behoefte is aan een echt vernieuwende manier van zandwinning. In 2004 is deze gedachte samen met Bureau Stroming ontwikkeld tot het concept Zandgenoten. Gekeken is ook wat dit concept zou kunnen betekenen voor verrommelde stadsranden en het realiseren van aaneengesloten natuurgebiedenpartijen verder geëxploreerd worden. In 2005 zal het concept in twee concrete gebieden worden toegepast (nu nog niet bekend welke dat zijn).
Leerpunten	Het project is begonnen heel dicht tegen de zandwinners aan. Pas toen enige afstand van hen werd genomen kon tot een echt vernieuwend concept gekomen worden.
Communicatie	Op 5 augustus 2004 is de flyer Zandgenoten de wereld ingezonden. Deze is o.a. bedoeld om geïnteresseerde regio's te informeren over onze ideeën.
Vervolg	2005: uitwerking concept voor twee gebieden: een verrommelde stadsrand en een gebied waar een groot natuurgebied gerealiseerd moet worden.

Projecttitel: Freude am Fluss

Thema: Groene Ruimte Datum: 23 september 2004	
Doel project	Ontwerpen voor waterberging die door hun kwaliteit en aantrekkelijkheid qua inhoud en proces burgers verleiden om mee te werken. Dit in tegenstelling tot de huidige situatie waarin iedereen waterberging weliswaar belangrijk vindt, maar het NIMBY (not in my backyard) gedrag hoogtij viert. Ons eigen doel is vooral op de hoogte blijven van de kennis die in dit internationale project wordt ontwikkeld en zorgen dat die kennis ten goede komt aan andere projecten op het gebied van waterberging. Dit is gewaarborgd doordat in het project een aparte communicatielijnen wordt ontwikkeld.
Systeem-innovatieve karakter	<ul style="list-style-type: none">• Het ontwikkelen van nieuwe inhoudelijke en procesmatige concepten staat centraal in het project;• Mogelijkerwijs worden bij het uitwerken van die concepten ook verrassende ontmoetingen gerealiseerd;• Project combineert technische kennis met kennis over wensen van burgers
Looptijd	2003-2007 InnovatieNetwerk is betrokken (in financiële zin) tot eind 2005. Betrokkenheid InnovatieNetwerk is relatief gezien marginaal. Overigens is het project moeizaam van start gegaan omdat de oorspronkelijke financieringsconstructie (een clearing house met de KU Nijmegen als spil) uiteindelijk niet geaccepteerd is door Interreg. Tot op dit moment worden er gesprekken gevoerd over een nieuwe financiële constructie.
Budget en financiers	Het gaat hier om een Interreg IIIB project met een oorspronkelijk totaal budget van 8.060 keuro. De helft van dit bedrag (4.030 keuro) wordt door de EU betaald, de andere helft door de deelnemende partners. InnovatieNetwerk heeft in totaal 70 keuro bijgedragen (2004).
Betrokken	<ul style="list-style-type: none">- Projectleider intern: Hans Hillebrand. Hij vertegenwoordigt ook Habiforum. Hij is met name betrokken bij de organisatie van de workshops gericht op kennisuitwisseling.- Projectleider extern: wetenschappelijk: prof. Dr. Ir. W.T. de Groot, KUN; voor communicatie: drs. M. de Muinck Keizer van Delphiro- Andere projectbetrokkenen: een hele waslijst, staan genoemd in het projectvoorstel.
Begeleiding	Een maal per jaar is er een bijeenkomst waaraan alle betrokkenen deelnemen, waarin teruggekeken wordt en vooruitgeblikt. Dit zijn de belangrijkste momenten voor (bij)sturing.
Rol/functie Innonatie-Netwerk	InnovatieNetwerk staat in dit project op grote afstand. Alleen ten aanzien van de genoemde workshops is er een actievere rol.
Werkwijze - resultaten	Is vooral een wetenschappelijke exercitie.

Leerpunten	We willen vooral iets leren over hoe je slim met waterberging om kunt gaan.
Communicatie	Rol InnovatieNetwerk op dit punt is klein.
Vervolg	Wat is/zijn beoogde vervolgactie(s). Nog niet te voorzien.

Projecttitel: Nieuwe Rivieren

Thema: Groene Ruimte Datum: 19 augustus 2004	
Doel project	Het ontwikkelen en tot uitvoering brengen van het concept Nieuwe Rivieren.
Systeem-innovatieve karakter?	Er moet meer ruimte voor water komen, daar is iedereen het wel over eens. Opmerkelijk is echter dat we dat tot dusverre als een probleem beschouwen. De uiterwaarden krijgen "taakstellingen", daarbuiten wordt gedacht aan "noodoverloopgebieden" en voor het geval het desondanks nog mis gaat liggen er "rampenplannen" in de kast. In dit project wordt de aanvoer van extra water niet als een probleem gezien maar als een kans, een kans die ruimte biedt voor Nieuwe Rivieren met hun mogelijkheden voor fietsen over de dijk, struinen langs de oevers, genieten van de vogelrijkdom en het landschap met zijn mooie dijkwoningen en vergezichten.
Looptijd	2004 en 2005
Budget en financiers	2005: InnovatieNetwerk 75 keuro, daarnaast bijdrage regio waarvoor pilot ontwikkeld zal worden.
Betrokken	Projectleiders intern: Nico Beun en Hans Hillebrand. Andere betrokkenen: Bureau Stroming, Staatsbosbeheer en anderen.
Begeleiding project	Wim Braakhekke (Bureau Stroming) en Nico Beun.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Regisseur
Werkwijze - resultaten	2004 is gebruikt om het concept uit te werken en te concretiseren voor de Betuwe. Deze concretisering is door experts op zijn waterkundige kwaliteiten beoordeeld en goed bevonden. Verder is met diverse partijen gesproken over het idee van een Nieuwe Rivier, met name in en rond de Betuwe. Er is ook een link gelegd met de PKB over Ruimte voor Rivieren. In 2005 zal een pilot gestart worden voor een concrete regio, waarin niet alleen aandacht is voor de relatie tussen een nieuwe rivier en waterberging, maar ook voor andere positieve zaken als de mogelijkheden die ontstaan voor wonen aan het water, natuurontwikkeling etc. Gezien de gelegde contacten ligt het voor de hand dat de pilot in de Betuwe wordt gesitueerd.
Leerpunten	Het leerpunt zit vooral in de vraag hoe je de conceptontwikkeling voor een Nieuwe Rivier kunt koppelen aan een lopend beleidsproces met grote consequenties voor de toekomst (de PKB Ruimte voor de Rivieren).
Communicatie	24 juni 2004 is een flyer de wereld ingestuurd. Bovendien heeft Bureau Stroming een animatie van de rivier door de Betuwe gemaakt en het idee gepresenteerd op de Spiegeldag Water 2004.
Vervolg	Pilot in 2005.

Projecttitel: Nieuwe Dorpen

Thema: Groene Ruimte
Datum: 19 augustus 2004

Doel project	<p>In de dorpen op het platteland speelt een groot aantal problemen. In hoofdzaak gaat het om de volgende zaken (in willekeurige volgorde):</p> <ul style="list-style-type: none">- Werkgelegenheid en wonen: jongeren trekken naar de stad omdat er onvoldoende werk is en ook onvoldoende woonruimte (dat laatste gaat met de liberalere RO misschien veranderen, maar als het werk dan nog steeds in de stad is, ontstaat een probleem van mobiliteit);- Sociale cohesie: vanwege onder andere veel “immigranten” uit de stad en het toenemend aantal tweeverdieners loopt de sociale cohesie (die voor een deel bijvoorbeeld steunt op een hecht verenigingsleven) achteruit;- Voorzieningen: door een natuurlijk proces van schaalvergroting loopt het niveau van winkels en dergelijke in dorpen terug;- Zorg: dorpen zullen de komende jaren sterk vergrijzen. Met name de zorg voor de “echt ouden” (80+) vraagt om aandacht in relatief dunbevolkte gebieden;- Ruimtelijke kwaliteit: de uitbreiding van de dorpen heeft nu vaak de vorm van “witte schimmel”. <p>Daarnaast zijn er ook problemen (of uitdagingen) in de omgeving van de dorpen, zoals bijvoorbeeld ten aanzien van waterberging en het wegvallen van de landbouw als drager van het landschap.</p> <p>Op diverse fronten wordt gewerkt aan oplossingen voor deze problemen afzonderlijk, maar dat blijkt niet gemakkelijk te zijn. InnovatieNetwerk heeft daarom het initiatief genomen om te bezien of door het clusteren van (een aantal van) deze problemen en door het loslaten van alle restricties nieuwe oplossingsstrategieën (concepten) in beeld komen, die dan vervolgens op hun kwaliteit kunnen worden beoordeeld. Dit initiatief heeft de naam Nieuwe Dorpen gekregen, een metafoor voor het helemaal fris, zonder vooringenomenheden en los van bestaande regels zoeken naar oplossingen voor de problemen waar de dorpen en het platteland mee worstelen.</p>
Systeem-innovatieve karakter?	Het nieuwe zit in het verknopen van problemen die men tot dusver los van elkaar heeft proberen op te lossen, en in het geheel vrij, los van regels, vooringenomenheden e.d. zoeken naar oplossingen.
Looptijd	2002-2005
Budget en financiers	In 2005: 50 keuro, te betalen door InnovatieNetwerk, rest budget te betalen door regio die als tweede casus (na Dantumadeel) gaat fungeren. Er wordt ook tijd geïnvesteerd in het verder volgen van de casus Dantumadeel (maar vooralsnog geen budget).
Betrokken	Er zijn al verschillende activiteiten ontplooid (zie bij resultaten). Daar waren verschillende partijen bij betrokken, zoals STORRM CS architecten, HNS Landschapsarchitecten, DLA+ Landschapsarchitecten, Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn, Marktonderzoekbureau Motivaction, de gemeente Dantumadeel. Strootman en Pennings, Bureau PAU, Architecten Cie.

Begeleiding project	Nico Beun en Hans Hillebrand. Verder is een denktank geformeerd van mensen die geïnteresseerd zijn in het onderwerp Nieuwe Dorpen.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator en stimulator.
Werkwijze - resultaten	<p>Er is een verkenning gemaakt van de problemen die met Nieuwe Dorpen zouden kunnen worden aangepakt, waarbij tegelijkertijd eerste, nog rudimentaire, concepten zijn ontwikkeld. Verder is een kwalitatief onderzoek gedaan naar de wensen van burgers ten aanzien van wonen, leven en werken in het landelijk gebied en is een stakeholderanalyse gemaakt waarin wordt nagegaan met welke partijen je te maken krijgt bij het onderwerp Nieuwe Dorpen. Ook is een essay geschreven over de ervaringen met het dorpsleven in en rond Wijk aan Zee en zijn wenken opgesteld om te komen tot sociale samenhang in dorpen en wijken.</p> <p>Met de gemeente Dantumadeel in Friesland is nagegaan of een Nieuw Dorp kan helpen Dantumadeelse problemen op te lossen. Daartoe zijn drie bureaus gevraagd met een ontwerp te komen, elk vanuit een andere aanvliegroute (werkgelegenheid, landschap en sociale aspecten). Deze ontwerpen zijn op 29 oktober 2003 besproken met de bevolking van Dantumadeel, met als doel te kijken of het idee van een Nieuw Dorp inspireert en enthousiasmeert. Dezelfde ontwerpen zijn op een nationale conferentie gebruikt om na te gaan voor welke aspecten nog diepgaandere studies nodig zijn (zie verslag).</p> <p>Met Eveline van Dijck (programmamaker van de Humanistische Omroep) is afgesproken dat zij in principe een zich ontwikkelend document (film) maakt gedurende het traject Nieuwe Dorpen. Als eerste stap hierin is bepaald dat zij een korte film zal maken over de problemen die Nieuwe Dorpen zouden moeten aanpakken, met ook (aanzetten voor) oplossingen. In 2004 is deze film ontwikkeld tot een stand-alone versie (daarvoor kon de film alleen met toelichting gebruikt worden).</p> <p>In 2004 zijn ook enkele aspecten, waarover nog onvoldoende kennis is, nader beschouwd. Het betreft hier drie acties:</p> <ol style="list-style-type: none"> a. Een kritische beschouwing van het cijfer dat elke drie huishoudens door hun bestedingen 1 arbeidsplaats genereren; b. Een verkenning van andere mogelijkheden dan wonen ter stimulering van de regionale economie; c. Een uitdieping van het cluster sociale aspecten. <p>Er is in 2004 ook geprobeerd tenminste 1 pilot in verstedelijkt gebied te ontwikkelen. Er zijn contacten met Hoekse Waard, Bunnik en Schouwen-Duiveland. Om allerlei redenen – buiten onze macht – hebben deze contacten nog niet tot concrete actie geleid. In 2005 zullen deze inspanningen worden voortgezet.</p>
Leerpunten	<p>Algemeen voor het hele project: is de gekozen aanpak adequaat om geharde paradigma's te doorbreken? Werkt de modulaire opbouw waarbij per fase opdracht wordt verstrekt uitgaande van de leerervaringen uit eerdere fasen?</p> <p>Specifiek voor de casus in verstedelijkt gebied willen we leren of Nieuwe Dorpen ook in andere omstandigheden potenties hebben.</p>

Communicatie	Er wordt op 2 niveaus gecommuniceerd: op het niveau van de gekozen casus en op algemeen niveau met de geïnteresseerden in en betrokkenen bij Nieuwe Dorpen. In 2003 heeft dit geleid tot een intensieve dialoog met Dantumadeel, een workshop met een denktank en een algemene conferentie. Bovendien is een steeds bredere groep meedenkers in de vorm van opdrachtnemers betrokken. In 2004 is deze lijn voortgezet (o.a. optreden in Twee Vandaag, bijdrage aan themanummer tijdschrift Agora over Nieuwe Dorpen, bijdrage aan STT publicatie Het Nieuwe Bewonen, frequent overleg met Dantumadeel en andere gemeenten).
Vervolg	2005: naast volgen casus Dantumadeel uitwerking concept in een tweede, bij voorkeur verstedelijkte, regio.

Projecttitel: Wonen in lage dichtheden

Thema: Groene Ruimte Datum: 19 augustus 2004	
Doel project	Nagaan (in theorie en praktijk) of door het bouwen en wonen in zeer lage dichtheden kansen worden gecreëerd voor een duurzame ontwikkeling van het landelijk gebied.
Systeem-innovatieve karakter?	Tot nu toe is de overheersende gedachte dat compact bouwen de beste manier is om ruimtelijke kwaliteit te bewerkstelligen of te behouden. Hier wordt van het tegendeel uitgegaan.
Looptijd	2004 en 2005
Budget en financiers	2005: 50 keuro van InnovatieNetwerk
Betrokken	- Projectleiders intern: Nico Beun en Hans Hillebrand . - Andere betrokkenen: CASE en regio waarin pilot plaats gaat vinden (nog te bepalen).
Begeleiding project	Nader te bezien na afronding eerste verkenning door CASE.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Regisseur
Werkwijze + resultaten	In 2004 is het concept van wonen in (zeer) lage dichtheden nader verkend. In 2005 wordt het concept getest in de concrete praktijk van een regio.
Leerpunten	Nagaan of het idee van wonen in lage dichtheden inderdaad nieuwe perspectieven opent.
Communicatie	Nog niet aan de orde.
Vervolg	2005: uitwerking concept voor concrete regio.

Projecttitel: Recreatie

Thema: Groene Ruimte Datum: 8 september 2004	
Doel project	Op verzoek van LNV wordt samen met het KIC Recreatie nagegaan welke systeeminnovaties er in de recreatie nodig zijn, en hoe die het beste gerealiseerd kunnen worden.
Systeem-innovatieve karakter?	Nog niet aan de orde.
Looptijd	2004 en 2005
Budget en financiers	2005: 75 keuro van InnovatieNetwerk
Betrokken	- Projectleiders intern: Nico Beun en Hans Hillebrand. - Andere betrokkenen: KIC Recreatie.
Begeleiding project	Intern
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator, regisseur.
Werkwijze + resultaten	In 2004 heeft KIC Recreatie een interne workshop georganiseerd om te komen tot een eerste lijst van benodigde systeeminnovaties. Een verslag is beschikbaar. Er zullen ook nog gesprekken met belangrijke partijen gevoerd worden. Voornamelijk is de gedachte om een Stichting Innovatie Recreatie op te richten (naar analogie van SIGN), die een systeeminnovatie-agenda gaat opstellen en ook bewaakt dat deze wordt uitgevoerd.
Leerpunten	Voorlopig: nagaan of een SIGN-constructie ook goed zou kunnen werken in de recreatiesector.
Communicatie	Nog niet geregeld.
Vervolg	-

Projecttitel: Maatschappelijke coproductie

Thema: Groene Ruimte Datum: 19 augustus 2004	
Doel project	Bestuurlijk concept ontwikkelen (en eerste pilot-toepassing in de praktijk organiseren) waarin op een vernieuwende wijze de drievoudige bestuurlijke uitdaging wordt opgepakt voor regionale vernieuwing (publiek-private samenwerking, publiek-publieke samenwerking en participatie van burgers en NGO's).
Systeem-innovatieve karakter?	Regionaal vernieuwingsbeleid (gebiedsgericht beleid) staat voor een volgende ontwikkelingsstap. Daarbij zal optimalisatie van huidige aanpakken onvoldoende toereikend zijn om de uitdagingen voor duurzame ontwikkelingen richting 2020 handen en voeten te geven. Nieuwe vormen van samenwerking zullen de basis vormen van de nieuwe generatie regionaal vernieuwingsbeleid.
Looptijd	2005
Budget en financiers	2005: 60 keuro van InnovatieNetwerk
Betrokken	- Projectleiders intern: Nico Beun - Andere betrokkenen: nader te bepalen
Begeleiding project	
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Regisseur
Werkwijze + resultaten	Er is voor gekozen om niet een losstaand project van te maken maar om te koppelen aan een concept in ontwikkeling. Gekozen is voor koppeling aan het concept Nieuwe Rivieren. Eerset besprekingen lopen om een opdrachtnemer in de arm te nemen die een ontwerp maakt voor een vernieuwende aanpak van de realisatie van de Nieuwe Rivier.
Leerpunten	
Communicatie	?
Vervolg	

Projecttitel: Space Academy

Thema: Groene Ruimte Datum: 19 augustus 2004	
Doel project	Bundelen en verder ontwikkelen van de kennis over het organiseren van (geslaagde) ruimtelijke workshops. Misschien groeit deze activiteit uit tot een institutie (space academy), maar het kan ook zijn dat alleen een virtuele organisatie ontstaat.
Systeem-innovatieve karakter?	Ondersteunend project.
Looptijd	2005
Budget en financiers	2005: 45 keuro van InnovatieNetwerk
Betrokken	- Projectleiders intern: Hans Hillebrand. - Andere betrokkenen: Habiforum, NIROV (op enige afstand), EUR, TNO-STB.
Begeleiding project	Intern
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator
Werkwijze + resultaten	De workshop voor wethouders over het rapport aangaande de LAT-relatie tussen formele en informele besluitvorming wordt gebruikt als startpunt. Volgende manifestaties zullen georganiseerd worden gebruik makend van de inmiddels opgedane kennis en ervaring. Uiteraard wordt ook gekeken naar aanpakken die elders worden gehanteerd.
Leerpunten	Het organiseren van kennisoverdracht op een zodanige wijze dat mensen niet alleen kennis krijgen aangeboden, maar ook leren hoe ze die toepasbaar kunnen maken voor hun eigen praktijksituatie.
Communicatie	Van de workshop komt niet alleen een inhoudelijk maar ook een procesmatig verslag.
Vervolg	Nog onbekend.

Projecttitel: Agenda 2006-2010

Thema: Groene Ruimte Datum: 19 augustus 2004	
Doel project	In 2005 start de discussie over de invulling van de tweede fase van InnovatieNetwerk. Doel van het project is de hoofdlijnen van de innovatieagenda voor de groene ruimte voor die periode te bepalen.
Systeem-innovatieve karakter?	Ondersteunend project.
Looptijd	1 ^e helft 2005
Budget en financiers	70 keuro van InnovatieNetwerk
Betrokken	- Projectleiders intern: Nico Beun en Hans Hillebrand - Andere betrokkenen: nog niet bekend
Begeleiding project	Nog regelen
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator en regisseur.
Werkwijze + resultaten	Nog uit te werken
Leerpunten	
Communicatie	
Vervolg	

Projecttitel: Onderwijsconcept 3DZ

Thema: Groene Ruimte Datum: 19 augustus 2004	
Doel project	In het project 3DZ hebben jongeren projecten ontwikkeld die bijdragen aan het realiseren van de door hen gewenste toekomst. Doel van dit project is de in 3DZ gehanteerde aanpak (die door jongeren zeer is gewaardeerd en die ook heeft geleid tot een nominatie voor het Ei van Columbus, categorie onderwijs) bewerken tot een algemener toepasbare systeeminnovatieve onderwijskundige methodiek.
Systeem-innovatieve karakter?	Verkend is of de in 3DZ gehanteerde aanpak zo vernieuwend was dat van een systeeminnovatie op onderwijskundig gebied gesproken kan worden. Die systeeminnovatie lijkt hem vooral te zitten in het veelomvattende karakter ervan. Nu wordt nagegaan of de aanpak van 3DZ "algemeen" gemaakt kan worden.
Looptijd	2004-2005
Budget en financiers	2005: 45 keuro van InnovatieNetwerk
Betrokken	- Projectleiders intern: Ger Vos en Hans Hillebrand. - Andere betrokkenen: STOAS en Hogeschool Zeeland.
Begeleiding project	Intern
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator
Werkwijze + resultaten	Nog onderwerp van gesprek.
Leerpunten	
Communicatie	
Vervolg	

Projecttitel: TOP-rapport Groene Ruimte

Thema: Groene Ruimte Datum: 19 augustus 2004	
Doel project	Laten maken populair geschrift waarin het gehele traject rond Nieuwe Dorpen wordt beschreven en geanalyseerd.
Systeem-innovatieve karakter?	Ondersteunende activiteit.
Looptijd	2 ^e helft 2005
Budget en financiers	70 keuro van InnovatieNetwerk
Betrokken	- Projectleiders intern: Nico Beun en Hans Hillebrand - Andere betrokkenen: Henk Steenhuis
Begeleiding project	Intern
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator
Werkwijze + resultaten	Nog te bepalen
Leerpunten	
Communicatie	
Vervolg	

**Projecttitel: Nationaal Netwerk voor Plattelandsvernieuwing
(LEADER+-netwerk Nederland)**

Thema: Groene Ruimte Datum: 15 september 2004	
Doel project	<p>Het creëren van een actief netwerk waarin kennis en ervaring wordt uitgewisseld tussen mensen actief op het terrein van integrale plattelandsontwikkeling. Daarbij is de intentie om zowel de informatie uitwisseling te laten plaatsvinden tussen mensen actief in verschillende regio's (horizontaal) als ook tussen verschillende overheidslagen (verticaal).</p> <p>Voor InnovatieNetwerk is het zowel een platform om ideeën in discussie te kunnen brengen als een bron van ideeën en netwerkcontacten.</p>
Systeem-innovatieve karakter?	<p>Ondersteunende activiteit met als systeeminnovatieve elementen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Het combineren van horizontale en verticale informatie-uitwisseling 2. Ambitie om ervaringsuitwisseling te combineren met het mainstreamen van verkregen inzichten in beleid van de verschillende partners
Looptijd	2001 – 2006 betrokkenheid InnovatieNetwerk 2001 – 2005
Budget en financiers	€ 423.530 per jaar totaal waarvan € 35.000 per jaar door InnovatieNetwerk.
Betrokken	<p>Project is een samenwerking van Ministerie van LNV, VWS, VROM, BZK, de provincies en de VNG</p> <p>Projectleider intern: Nico Beun</p>
Begeleiding project	n.v.t
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Actieve participant, aanstuurder en medefinancier van het project.
Werkwijze + resultaten	Tussentijdse evaluatie (2004) is beschikbaar
Leerpunten	
Communicatie	InnovatieNetwerk wordt in de communicatie gepresenteerd als een van de partners/financiers. Voorbeeld te vinden in de publicatie '15 Voorbeeldprojecten LEADER – samenwerken aan samenwerken – 2002'.
Vervolg	<p>Financiële betrokkenheid InnovatieNetwerk loopt af in 2005. Project zal in 2006 geëvalueerd worden. Nadere besluitvorming over doorstart zal dan plaatsvinden. In het licht van de dan te kiezen vorm van de doorstart zal ook een eventueel verzoek aan InnovatieNetwerk voor participatie in de doorstart beoordeeld moeten worden.</p>

Transitie Duurzame Landbouw

1. Doel en ambitie

De ambitie binnen het thema “Transitie Duurzame landbouw” is het ontwikkelen van grensverleggende vernieuwingen, die een strategische bijdrage leveren aan een economisch, ecologisch en sociaal verantwoorde landbouw, die inspelt op de maatschappelijke behoefte aan verantwoord geproduceerde voedsel- en niet-voedselproducten en een mooi platteland.

De dynamiek binnen het thema Transitie Duurzame Landbouw in 2004 laat zich karakteriseren aan de hand van 2 woorden: “overdragen” en “opstarten” of om in landbouwtermen te blijven: “oogsten” en “zaaien”. Door InnovatieNetwerk (mede) ontwikkelde concepten zoals Agroparken, Kas als energiebron en Tuinbouwcluster Academie worden door andere organisaties opgepakt en in de praktijk gebracht. Voor agroparken zijn dat de lokale consortia, ondersteund door het Platform Agrologistiek; voor de Kas als Energiebron en de Tuinbouwcluster Academie zijn aparte stichtingen opgericht die de implementatie in de praktijk verzorgen. De inzet van InnovatieNetwerk op deze onderwerpen zal zich beperken tot advisering. In 2004 heeft het Kabinet het ICES/KIS-voorstel KennisNetwerk Transitie Duurzame Landbouw gehonoreerd met een bijdrage van 30 miljoen Euro voor een periode van 6 jaar. InnovatieNetwerk was initiatiefnemer, drijvende kracht en architect van dit voorstel. De activiteiten worden nu overgenomen door de Stichting TransForum Agro & Groen, die speciaal is opgericht voor de uitvoering van dit project.

Door de overdracht van activiteiten aan andere organisaties is ruimte ontstaan voor het opstarten van nieuwe activiteiten, het “zaaien”. In 2004 is veel geïnvesteerd in agendavorming. De Stichting Innovatie Rundveehouderij, nu Courage geheten, is gestart per 1 februari 2004 op initiatief van LTO, NZO en InnovatieNetwerk om vernieuwingen in de rundveehouderij te stimuleren. Evenals SIGN heeft Courage in 2004 in samenspraak met de voorlopers in de sectoren de een agenda geformuleerd met innovatieopgaven, die de komende 2-3 jaar centraal zullen staan. Een dergelijk agenderingsproces is ook opgestart voor de varkens- en pluimveehouderij en de akkerbouw en vollegrondsgroenteteelt, in samenwerking tussen TransForum, Transitieteam LNV en InnovatieNetwerk. Ook hierbij wordt primair uitgegaan van door ondernemers geformuleerde streefbeelden en daaruit voortvloeiende opgaven. Naast dit agenderingsproces is in 2004 ook gestart met de ontwikkeling van nieuwe concepten, namelijk “Buurderij” (nieuwe vormen van eigendom en beheer op basis van lokale coalities met een sterke betrokkenheid van burgers), “Agropolis” (het versterken van de relatie tussen stad en landbouw door het onderling benutten van fysieke stromen) en “Seawing” (voedsel- en energieproductie op zee, in combinatie met andere functies). Ook voor het subthema “Internationale agrifoodnetwerken” tekenen zich de contouren van een nieuw concept af. Het jaar 2005 staat in het teken van de ontwikkeling van nieuwe concepten op basis van de door de sectoren aangedragen onderwerpen en het verder uitwerken van de in 2004 gegenereerde concepten.

2. Korte terugblik 2004

2.1. Vitale clusters

2.1.1. Agroparken

Het concept agroproductieparken, de ruimtelijke clustering van verschillende sectoren met het oog op milieu, transport, ruimtelijke kwaliteit heeft in 2004 veel aandacht gevraagd. Er is gewerkt langs twee lijnen:

1. Het faciliteren van praktijkinitiatieven;
2. Externe communicatie en debat.

Ad 1. Faciliteren praktijkinitiatieven agroparken

InnovatieNetwerk is betrokken bij de voorbereiding van drie praktijkinitiatieven:

Agrocenter Amsterdam

In een interactief proces met de stakeholders is een ontwerp gemaakt voor een combinatie van varkenshouderij en glastuinbouw (en evt. visteelt) in de Amsterdamse Haven, met koppelingen naar Cargill (reststromen als veevoer), Reliant (restwarmte als energiebron) en Amfert (varkensmest als grondstof voor kunstmest). Daarnaast is door Bureau 10 Wizards een analyse uitgevoerd van het debat over agroparken in de media, als basis voor een communicatieplan. Ook de economische en marketingaspecten zijn bekeken door respectievelijk NIB Consult en HAS Kennistransfer. De volgende stap is het formuleren van een businessplan door potentiële investeerders.

Betrokkenen Gemeentelijk havenbedrijf Amsterdam, Provincie Noord-Holland, AVI Amsterdam, Cargill, Amfert, Reliant, WLTO, Dumeco, DuraVermeer, Prinsenland, Noord-Hollandse Milieufederatie).

A1 Eiwitcorridor

Dit project streeft naar een concentratie van dierlijke productie (varkens, kippen, kalveren) in clusters in de omgeving van Rijksweg A1 tussen Amersfoort en Enschede. Doel: verbeteren van de ruimtelijke structuur; het combineren van ketens in vraaggestuurde netwerken en de productie van eiwitten voor verschillende toepassingen. De ideeën over agroparken hebben daarbij als inspiratiebron gediend. In het kader van dit project zijn verschillende deelprojecten gelanceerd (Gezinsbedrijf Plus, Poultry Valley, Ruraal Park). InnovatieNetwerk is bij deze deelprojecten betrokken. Tevens is in 2004 in een scenariotraject met stakeholders uit de hoek van het agrobédrijfsleven, financiële instellingen, provincies, natuur- en milieuorganisaties een overkoepelende visie opgesteld voor dit traject. Deze visie verbindt de verschillende initiatieven en vormt de basis voor het management van dit omvangrijke proces. Betrokkenen: Provincie Gelderland en Overijssel, Oost NV, ABCTA, NOP, GLTO, Arcadis, Rijnconsult, Van de Bunt, Wageningen UR)

Ruraal park

Het Ruraal park is in 2004 door Buck & Partners, Wageningen UR in samenspraak met tal van ondernemers ontwikkeld tot een totaal concept. Daarbij is sprake van 2 gekoppelde systemen: (1) merkopbouw en beleving op locatie (via een restaurant, winkel of evenemententerrein met verschillende vormen van agrarische productie) en (2) de afzet van versproducten in Ruraal Park verkooppunten in bestaande winkels (shop in shop) of via speciale Ruraal Park Outlets. Op deze wijze wordt ingespeeld op trends als gezond&lekker, slowfood, vergeten groenten, vers en verrassend, in combinatie met duurzame productiemethoden, waarbij sprake is van lokale clusters. Deze marketingformule biedt ook mogelijkheden om extra marktwaarde te creëren voor producten uit andere typen Agroparken, zoals het Nieuw Gemengd Bedrijf of Agrocenter Amsterdam. Vers, lokaal geproduceerd en beleving van voedsel zijn daarbij de centrale elementen. Het concept wordt gepubliceerd als InnovatieNetwerk rapport en aan Minister Veerman aangeboden. De betrokken middelgrote ondernemers in het verssegment willen een consortium vormen dat Rurale Parken in Nederland gaat opzetten, te beginnen met een kleinschalige pilot in 2005.

Betrokkenen: Koepon Holding, Van Rijsingen Beheer, Farm Dairy/Frites, CoopCodis Supermarkten, V&D La Place Restaurants, de Groenbank van de Rabobank, The Maverick, Buck Consultants, Wageningen UR, Oost N.V.

Overige praktijkinitiatieven

Daarnaast worden op basis van het concept Agroparken ook initiatieven ontwikkeld zonder directe bemoeienis van InnovatieNetwerk. Dit geldt bijv. voor het Project Nieuw

Gemengd Bedrijf en het Agropark Noord-Nederland, die worden gecoördineerd door lokale intermediairen, respectievelijk Knowhouse en Stichting Samenwerkingsverband Noord-Nederland. In het Nieuwe Gemengde Bedrijf hebben een varkenshouder, een pluimveehouder, een glastuinder en een champignonkweeker een plan ontwikkeld om door samenwerking kringlopen te sluiten (CO₂, energie, mineralen, water). Opvallend is dat het hier gaat om bedrijven die qua omvang en bedrijfsvoering tot de top in hun sector behoren. In Agropark Noord-Nederland gaat het om een bestaand bedrijventerrein, waarbij men op zoek is naar partners die de vrijkomende reststromen kunnen valoriseren.

Internationale survey agribusinesscomplexen

Agroparken hebben vooral perspectief in sterk verstedelijkte regio's, met een grote ruimte- en milieudruk. In opdracht van InnovatieNetwerk en het platform Agrologistiek hebben Alterra en Arcadis in 2004 een inventarisatie uitgevoerd van locaties in de wereld waar sprake is van grootschalige, industriële landbouw in ruimtelijke clusters. Doel is om te leren van de ervaringen met deze complexen en de mogelijkheden te verkennen om binnen dergelijke complexen de principes van agroparken toe te passen. Bij deze inventarisatie is gebruik gemaakt van het internationale netwerk van landbouwattachés en mondiale vestigingen van Arcadis. De inventarisatie, waarvan de resultaten te zien zijn op internet (www.agrocomplex.nl), leverde enkele tientallen voorbeelden op. Een aantal daarvan komt uit China. In Shanghai zijn er bijvoorbeeld grote parken met allerlei soorten intensieve landbouw en daaromheen varkensvrije zones. En in Hongzhou staat een grote varkenshouderij, in verdiepingen, met biogasproductie en een schildpaddenboerderij. In Chili en Argentinië vindt men varkenshouderijen gecombineerd met wijnlandbouw, en kippenboerderijen met zalmkwekerijen. In de Verenigde Staten zijn er voorbeelden van pluimveebedrijven gecombineerd met energieopwekking op kippenmest, en een grote zuivelboerderij gecombineerd met varkens. In Illinois bevindt zich een complex met kassen, viskweek, procesindustrie en omzetting van afval in energie. Ook in Duitsland, Spanje en Roemenië zijn enkele voorbeelden van geclusterde bedrijven. In Afrika zijn er geen echte clusters gevonden, met uitzondering van activiteiten rondom enkele luchthavens. Daar vindt men wat geclusterde bedrijven die inpak- en transportfaciliteiten verzorgen voor bloementransport. Op basis van deze inventarisatie zullen enkele complexen nader worden geanalyseerd, in interactie met de belangrijkste betrokkenen (bedrijven, lokale overheden). Deze analyse is met name gericht op leerervaringen en mogelijkheden om principes van agroparken toe te passen (sluiten kringlopen, transportbesparing, verdergaande ruimtelijke concentratie).

Betrokkenen: Alterra, Arcadis, Platform Agrologistiek, landbouwattachés.

Beoordelingsscan Agroparken

Bij ondernemers en bestuurders bestaat een toenemende interesse in de mogelijkheden van clustering. Daarbij heeft men vaak behoefte aan een eerste beoordeling van de kansen en valkuilen voor de ontwikkeling van bedrijvenclusters in hun specifieke situatie. Dat was aanleiding voor InnovatieNetwerk om NIBConsult opdracht te geven voor het maken van een Beoordelingsscan Agroparken. De functie van deze scan is het mobiliseren van betrokkenen bij initiatieven op het gebied van agroparken door het concretiseren van de effecten van agroparken vanuit verschillende invalshoeken (economisch, maatschappelijk). Ook biedt de scan aanknopingspunten tot het optimaliseren van plannen tot clustering. Tenslotte leidt de systematische analysemethode tot een reductie van de complexiteit rondom agroparken. Bij de ontwikkeling van de scan zijn vele experts betrokken geweest. De scan is getoetst aan twee praktijkcases. Tenslotte heeft een workshop met potentiële gebruikers plaatsgevonden. De beoordelingsscan is via vakbladen en nieuwsbrieven bij vele groepen uit de samenleving geïntroduceerd.

Betrokkenen: NIBConsult, Gemeentelijk Havenbedrijf, Kuipers Kip, Wageningen UR, TNO, diverse andere experts uit wetenschap en praktijk.

Ad 2. Externe communicatie en debat

De communicatie rondom Agroparken is een nieuwe fase ingegaan. Na de felle, vaak negatieve reacties in de eerste jaren na de presentatie van het concept, ontstaat nu een meer genuanceerd debat en een behoefte aan nadere informatie over het concept. Om hierop te spelen heeft InnovatieNetwerk in 2004 verschillende activiteiten ontwikkeld:

1. Begin 2004 is door het Amsterdamse Filmbureau Global Image in opdracht van InnovatieNetwerk een film over Agroparken uitgebracht, waarin het concept wordt uiteengezet, mede aan de hand van twee verschillende ontwerpen en een praktijkvoorbeeld, gevolgd door meningen van voor- en tegenstanders. Deze film is benut in presentaties en debatten; tevens is deze verspreid in het agrarisch en middelbaar onderwijs.
2. Eind 2004 verschijnt een boek over Agroparken, dat een overzicht biedt van de ontwikkeling van het concept, het maatschappelijk debat en de belangrijkste praktijkinitiatieven. Dit boek is gemaakt door InnovatieNetwerk, in samenwerking met een journalist en een vormgever.
3. In opdracht van InnovatieNetwerk heeft NIB Consult een Agroparkscan ontwikkeld, dat geïnteresseerden in Agroparken, zoals ondernemers, lokale overheden en bestuurders inzicht geeft in de economische potenties van het concept voor hun situatie. Deze scan is een laagdrempelig instrument dat stakeholders helpt om hun ideeën te concretiseren en de haalbaarheid daarvan in te schatten.
4. Presentaties voor radio (programma Vroege Vogels), artikelen in kranten (o.a. NRC) en discussiebijeenkomsten (o.a. het Maatschappelijk café, georganiseerd door Schuttelaar en partners, het Mansholtdebat met Bestuursraad LNV, de workshop Agroparken tijdens het Congres Agrologistiek en Startbijeenkomsten Cursus Biologie en Samenleving van de Rijksuniversiteit Utrecht) hebben bijgedragen aan een bredere bekendheid en acceptatie van Agroparken.

2.1.2. Stadslandbouw

Stadslandbouw is een vorm van symbiose tussen een stedelijk gebied en de landbouw. Stadslandbouw kan duurzame, geïntegreerde oplossingen bieden voor problemen zowel in de stedelijke omgeving als op het platteland. Het gaat hierbij met name om:

1. de benutting van stedelijke afvalstromen (o.a. restwarmte, water, nutriënten) in de landbouw,
2. kleinschalige voedselproductie (fruit, groente en dierlijke producten) in de stad, waarbij afval-, water- en energiebeheer van gebouwencomplexen wordt gekoppeld aan agrarische functies;
3. de recreatieve functie van het boerenbedrijf, de zorgfunctie, de boerderij met crèche of kunstgalerie en de educatieve functie van de boerderij.

In 2004 is door het International Institute for the Urban Environment (IIUE) in opdracht van InnovatieNetwerk een verkenning uitgevoerd, waarin kansen en risico's van stadslandbouw in kaart zijn gebracht. Het accent lag daarbij op de benutting van stedelijke reststromen in de landbouw. De verkenning heeft geleid tot twee ontwerpen: waterlandbouw en stadskas. Mede op basis van de ideeën in deze verkenning hebben zich partijen gemeld die met concrete ontwerpen gebaseerd op dit concept aan de slag willen.

Betrokkenen: International Institute for the Urban Environment (IIUE), Wageningen UR, Rioned, STOWA, Vereniging Ecodorp, VNG.

2.1.3. Sturingsconcepties en informatierelaties

De omvang van de administratieve lastendruk heeft veel te maken met vigerende opvattingen over de verantwoordelijkheidsverdeling tussen overheid en bedrijfsleven. Hoewel in woord betoogd wordt, dat een verschuiving van verantwoordelijkheden richting bedrijfsleven van belang is, is de daad weerbarstig. Dit impliceert, dat uiteindelijk vooral winst gezocht wordt vanuit de bestaande sturingsconceptie. Dit project beoogt dit ter discussie te stellen en alternatieve modellen te verkennen en bediscussiëren. Het ontwikkelen van andere sturingsmodellen en bijbehorende informatierelaties, gericht op het verlagen van de administratieve lastendruk bij agrarische ondernemers. Dit wordt exemplarisch uitgewerkt voor twee contrasterende sectoren: (glas-)tuinbouw en intensieve veehouderij.

Betrokkenen: Universiteit van Tilburg, Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.

2.1.4. Robuuste veehouderij

De huidige veehouderij is sterk gebaseerd op het zoveel mogelijk kiemvrij houden van de productiesystemen. Dit leidt tot een veehouderij, waarbij de mogelijkheden voor het houden van dieren onder natuurlijke omstandigheden ernstig worden beperkt. Dit was reden voor InnovatieNetwerk om samen met het Centrum voor Landbouw en Milieu en de Animal Sciences Group van Wageningen UR de potenties van een ander paradigma - robuuste veehouderij - te verkennen. In dit concept worden contacten met kiemen juist benut om de natuurlijke weerstand van de dieren te versterken. Op deze wijze worden andere systemen mogelijk, bijv. met meer buitenuitloop en meer contacten tussen leeftijdscategorieën binnen een diersoort. In 2004 is de agenderende fase afgesloten met eindrapport en diverse publicaties in kranten en tijdschriften, waaronder het Tijdschrift voor Diergeneeskunde.

Betrokkenen: Centrum voor Landbouw en Milieu, Wageningen UR.

2.1.5. Duurteelt

Unilever, Boston Consulting Group, Rabobank en Albert Heijn hebben het initiatief genomen voor het ontwikkelen van een instrument dat land- en tuinbouwers in staat stelt om de duurzaamheid van hun bedrijfsvoering te verbeteren. Kern van het concept is een internetsite, die (1) toegang verleent tot een breed scala aan informatie over duurzame landbouw; (2) een communicatiekanaal vormt tussen boeren en de andere partijen in de keten (inclusief consumenten) en (3) de boer mogelijkheden biedt om de duurzaamheid van zijn bedrijfsvoering te vergelijken met die van andere bedrijven. InnovatieNetwerk ondersteunt dit initiatief via een financiële bijdrage en deelname in de stuurgroep. Inmiddels is de akkerbouwsite overgedragen aan het Hoofdproductschap voor Akkerbouwproducten. De site wordt nu uitgerold naar de tuinbouw en de rundveehouderij. Tevens is een start gemaakt met een consumentensite over duurzaam consumeren. Hiervoor is een consortium samengesteld, o.a. bestaande uit CBL, voedingsmiddelenbedrijven, marktonderzoekers, ICT-bedrijven en TPG. De intentie is om in de toekomst de site Duurzame Productie te koppelen aan de site Duurzaam Consumeren.

2.2. Veelzijdig platteland

2.2.1. Van Boerderij naar Buurderij

In het project "Nieuwe landbouw" is in 2004 een analyse gemaakt van patroonfouten en verstoringen van min of meer fundamentele aard. Dat heeft geresulteerd in het rapport "Van Boerderij naar Buurderij". De kern van het Buurderij-concept is:

- combinaties van voedselproductie met andere functies;
- herschikking van de verhouding publiek-privaat ten gunste van de private sector;
- nieuwe vormen van burgerschap waarbij burgers directer worden betrokken bij het beheer van hun omgeving;
- een betere afstemming tussen eigendom, gebruik en profijt;
- wederkerigheid als organisatorisch ordeningsprincipe in plaats van efficiency.

Dit concept heeft aanleiding gegeven tot reacties uit uiteenlopende kring, met name ook vanuit partijen buiten de domeinen van de landbouw en natuur. In het algemeen zijn de analyse en de hierop gebaseerde ontwerplijnen als vernieuwend en patroondoorbrekend ervaren. Vanuit de georganiseerde landbouw is met de nodige reserve gereageerd.

Op basis van dit rapport en de ontvangen reacties is in 2004 gewerkt aan het formuleren van ontwerp opdrachten. Gelet op de aard van de problematiek (een samenhangend stelsel van partijen, belangen, condities) en het fundamentele karakter van de voorgestelde patroonvernieuwingen (eigendom, verhouding publiek-privaat, nieuwe vormen van burgerschap) is gekozen om te starten met integrale ontwerpen en de uitwerking en verfijning in een latere fase aandacht te geven.

Tenslotte is vanuit diverse regio's belangstelling getoond om ook vanuit de praktijk aan nieuwe ontwerpen te gaan werken, die elementen bevatten van het concept Buurderij. Hieraan zal uitsluitend ondersteuning worden geboden indien het gaat om grensverleggende initiatieven.

2.2.2. Nieuwe ontwerpen van stad-land arrangementen

De opgave in dit project is om de directe omgeving van de stad - met de daar vaak dominant aanwezige landbouw - zo in te richten dat het wordt verbonden met de stad. Daarbij staat de invalshoek van de stedeling centraal. In 2003 is opdracht gegeven aan ETC om te komen tot nieuwe ontwerpen in de relatie tussen stad en land. Als opdrachtgevers fungeren InnovatieNetwerk en LNV. De bedoeling is om een concrete casus te selecteren die inhoudelijk spannend is en waar behoefte bestaat aan patroondoorbrekende ontwerpen. Bovendien is bestuurlijke belangstelling en betrokkenheid vereist. In 2004 heeft de selectie van mogelijke pilots plaatsgevonden. Diverse pilots die aanvankelijk veelbelovend leken, zijn afgefallen omdat de belangstelling uitging naar de aspecten of naar vragen op operationeel niveau. Het meest veelbelovend zijn de contacten met de gemeente Purmerend.

2.2.3. Schone lei

De landbouw staat in Nederland onder druk. Ondanks de inspanningen van velen om de agrarische sector in Nederland te laten floreren is het niet ondenkbaar dat op een termijn van pakweg 30-50 jaar (delen van de) landbouw uit (delen van) Nederland zijn verdwenen. Het nadenken over de consequenties van deze ontwikkeling is zeker in agrarische kringen nog taboe. Dit belemmert niet alleen het zicht op nieuwe kansen die door het verdwijnen van landbouwactiviteiten ontstaan, het blokkeert ook de bewustwording van wat er dan voor kostbaars er verloren gaat. Daardoor is het ook moeilijk om te bepalen wat we er voor over hebben (met publiek geld) om het in stand te houden.

Dit project beoogt niet alleen te verkennen welke kansen ontstaan (en daar vernieuwende concepten voor te ontwikkelen) als er in gebieden landbouw verdwijnt, maar beoogt ook aan te geven wat de prijs is die we betalen voor het verloren gaan van die landbouw. De activiteiten zijn dus zowel gericht op het ontwikkelen van alternatieven als het leveren van een bijdrage aan een meer reële discussie over de waarde van de landbouw in onze samenleving. Dit debat wordt nu vooral tussen gelovigen gevoerd, nauwelijks gevoed door feiten of door een helder beeld van nieuwe kansen en dreigend verlies.

In 2004 is gewerkt aan een goede opzet en een team om het project uit te voeren. Een grote tegenslag deed zich voor toen bleek dat de beoogde projectleider op het laatste moment niet beschikbaar was. Het project kent de volgende stappen:

1. Inventarisatie en verrijking van de opzet via gesprekken en literatuur. Dit kan leiden tot wijziging van de vervolgstappen;
2. Essays waarin bases gelegd worden voor te verkennen toekomst (een soort ontwerp opdrachten);
3. Ontwerpteam of ontwerpateliers die zich richten op concepten voor het omgaan met de kansen en bedreigingen in situaties zonder productielandbouw. Bij die

- concepten gaat het om inhoud, organisatie en financiering. Verder voeren de teams een eerste duurzaamheidstoets uit van hun concepten;
4. Toetsing van consequenties: voor de meest interessante ontwerpen worden door interdisciplinaire teams de provisorische duurzaamheidstoetsen die de ontwerpteams zelf hebben uitgevoerd, kritisch geëvalueerd en zo nodig verbeterd;
 5. Markt en start debat.

In 2004 is de eerste fase van het project uitgevoerd onder leiding van een externe projectleider, die een tijdelijk arbeidsverband met InnovatieNetwerk is aangegaan.

2.2.4. Publiek vergoeden, privaat belonen

In 2002 hebben Terwan c.s. in opdracht van InnovatieNetwerk een verkenning uitgevoerd rond het thema groene diensten. Deze inventarisatie van verschillende financieringsvormen voor groene diensten gaf aan dat de markt- en resultaatgerichte systemen op langere termijn het meeste perspectief bieden. Daar is geen vervolg aan gegeven omdat Brusselse regelgeving de meest veelbelovende oplossingen in de weg stond. Het concept "Publiek vergoeden, privaat belonen" biedt hiervoor een uitweg, door een splitsing aan te brengen tussen publiek en privaat geld dat door partijen in een gebied wordt gebruikt voor de betaling aan dienstenleveranciers.

In 2004 is KDO Advies gevraagd een essay te schrijven waarin de gedachte van publiek vergoeden en privaat belonen verder wordt uitgewerkt. In dit essay wordt ook nagegaan of en hoe een hoge ambitie ten aanzien van private beloning kan worden gerealiseerd. Dit essay wordt najaar 2004 opgeleverd.

2.3. Internationale agri-food netwerken

2.3.1. Agroclusters 2020

De huidige agrocluster is groot geworden door een infrastructuur (kennis, logistiek, ruimte, ICT, clusterorganisatie, ondernemerschap) gericht op efficiency en productiviteit. De agroclusters komen in een nieuwe life cycle, waarin eisen van consument en markt voor waardecreatie zorgen. Dat heeft invloed op de product/markt (innovatieve producten afgestemd op individuele verwachtingen, eisen en omstandigheden van consumenten (bijvoorbeeld gemak, smaak, vitaliteit, onderscheid, versheid, snelheid, beschikbaarheid). De nieuwe service life cycle vraagt nieuwe concepten voor de infrastructuur, waarmee marktpartijen door de hele keten (service organisaties, logistieke operators, (merk)producenten, primaire producenten en kennisclusters (onderzoek, opleidingen) in staat gesteld worden snel en effectief innovatieve product/markt concepten te ontwikkelen. De 'kennisvraag' en het beroep van de markt op de infrastructuur (logistiek, ruimtelijk, ICT, organisatorisch) verandert derhalve. Wil de agrocluster in 2020 een positie hebben in internationale netwerken, dan dient de gehele infrastructuur (kennis, logistiek, ordening in ketens) drastisch te veranderen. In 2004 is in opdracht van InnovatieNetwerk een essay uitgewerkt door Van de Geijn Partners, waarin deze ontwikkelingen langs verschillende kijkrichtingen worden gezien. Dit mondt uit in een aantal ideeën voor nieuwe concepten. In 2004 zijn deze ideeën besproken met opinion leaders, onder andere in een bijeenkomst van de maatschap en in interviews. Dit levert over en weer nieuwe inzichten op, die moeten resulteren in een keuze voor 1-2 concepten die in 2005 verder worden opgepakt. Betrokkenen: Van der Geijn Partners, TUE, leden Maatschap.

2.3.2. Logistiek en distributie op het internationale speelveld in de tuinbouw

Innovatienetwerk en SIGN hebben op basis van een inspirerend essay "Van logistieke draaischijf naar duurzaam servicenetwerk" twee projecten geselecteerd die als illustratie kunnen dienen voor de ingrijpende ontwikkelingen die in het essay geschetst zijn: Coolboxx en Versparken. Rondom beide projecten is enige activiteit ontstaan; de inzet van SIGN en InnovatieNetwerk is daarmee beëindigd.

1. Coolboxx

Dit project betreft een vernieuwing in het internationaal transport van versproducten met koelcontainers rechtstreeks tussen producent en afnemer. Bij het havenbedrijf Rotterdam werd een druk bezochte workshop gehouden over dit onderwerp. Voor het eerst zaten vertegenwoordigers van de vershandel, producenten van groenten en containerbedrijven bij elkaar. De kansrijkheid van Coolboxx werd door de aanwezigen laag ingeschat. Toch is in de zomer van 2004 het bedrijf Coolboxx B.V. opgericht door 3 ondernemers uit verschillende branches en aanvullende competenties. Focus van het bedrijf is vooralsnog Europa en niet intercontinentaal. Het initiatief is echter niet onopgemerkt gebleven: het brengt anderen er toe "te bewegen". Het is nog onzeker waar dit toe leidt, wel spannend. Voor InnovatieNetwerk en SIGN is de betrokkenheid nu ten einde gekomen en wordt met belangstelling de nieuwe onderneming gevolgd. Betrokkenen: Visbeen, Geest North Sea Line en Post-Kogeko, SIGN, Van de Geijn & Partners.

2. Versparken op multimodale knooppunten in Europa

De vraag is of de Nederlandse tuinbouw het initiatief moet nemen om versparken aan de rand van consumentencentra in Europa in te richten en te trachten daarin ook een eigen positie in te nemen. Het idee om tot meerdere "draaischijven voor logistiek" te komen speelt in op de veranderingen in de goederenstromen. In een goed bezochte workshop met ondernemers werd zowel voorzichtig positief als absoluut afwijzend gereageerd op het idee. Degenen die het idee afwezen vonden dat het idee de dominante Nederlandse positie in de bloemenhandel ondergraaft. Uit de veilingwereld kwam wel een voorzichtig positief geluid. Gelet op de grote verschillen van inzicht is het onderwerp niet verder uitgewerkt. Met een aantal geïnteresseerden wordt een nieuwe workshop belegd door de Tuinbouwcluster Academie. Verwacht wordt dat het onderwerp voor InnovatieNetwerk en SIGN ten einde is gekomen. De voortgang wordt wel nauwlettend gevolgd om te zien of dit idee op enigerlei wijze door het bedrijfsleven wordt opgepakt.

Betrokkenen: SIGN, FrugiVenta, Productschap Tuinbouw, Havenbedrijf Rotterdam, Van de Geijn Partners B.V., Tuinbouwcluster Academie.

2.4. Duurzame en vitale glastuinbouw

2.4.1. De kas als energiebron

Het concept "Kas als energiebron" heeft in 2004 de prijs "Ei van Columbus" voor duurzaamheid en innovatie gewonnen. Deze prijs is ingesteld door de ministeries van VROM, EZ, OCW, RWS en SZW. In het juryrapport wordt het een verrassend concept genoemd met een enorme uitstraling en op termijn een zeer groot effect op duurzaam energiegebruik en vermindering van de CO₂ uitstoot. De ministeries van LNV, EZ en VROM en het Productschap Tuinbouw hebben elk € 500.000 toegezegd om een pilot te ontwikkelen. Daartoe is een consortium gevormd vanuit het bedrijfsleven. Het ingestelde bestuur heeft de ambitie om in 2004 een Call for Tender uit te schrijven, waardoor partijen worden gestimuleerd baanbrekende voorstellen in te dienen. Inmiddels is een projectdirecteur aangesteld. Het Plan van Aanpak dat InnovatieNetwerk en SIGN hebben ontwikkeld wordt door deze projectorganisatie uitgevoerd. Daarmede is de inzet van InnovatieNetwerk en SIGN (met doorbrekende concepten beweging creëren en zo mogelijk pilots realiseren) ten einde.

InnovatieNetwerk en SIGN geven daar waar nodig nog ondersteuning.

Betrokkenen: Bestuur en directeur projectorganisatie Kas als energiebron, SIGN, KEMA, Fiwihex B.V., Wageningen UR, Mecanoo, Lek/Habo duurzame energiesystemen B.V., Alpha Powersystems B.V., Projectbureau Duurzame Energie, Productschap Tuinbouw, Huisman Hydro B.V.

2.4.2. Energie-WEB

Vanuit het denkkader “Kas als energiebron” is het concept “Energie-WEB” ontwikkeld. Immers als de glastuinbouw restwarmte overhoudt, is deze dan door anderen nuttig te gebruiken? Daarmee wordt het systeem kas verbreed naar een glastuinbouwcluster (levering van energie aan andere tuinders) en regio (matching van vraag en aanbod van energie op regionschaal). De startnotitie is eind 2004 uitgebracht, waarna aan KEMA en A&F Innovations (het vroegere IMAG) een opdracht is gegeven voor het opstellen van een Plan van Aanpak, dat begin 2005 gereed moet zijn.

Betrokkenen: SIGN, KEMA, A&F Innovations, SIGNUM B.V., Alpha Powersystems B.V., Projectbureau Duurzame Energie.

2.4.3. Tuinbouwcluster Academie

Begin 2004 is de Tuinbouwcluster Academie opgericht en de financiering voor dat jaar geregeld. De stuurgroep is omgezet in een bestuur en per 1 maart is een programmadirecteur aangesteld. Besloten is om geen contract aan te gaan met De Baak, maar zelf de ontwikkeling vorm te geven.

Opmerkelijk is dat er in de sector veel belangstelling is voor de activiteiten van de Academie. Er is ook uitstraling buiten de sector, zoals tot uiting komt in voornemens voor een Melkvee Academie en een Agrocluster Academie. Dat betekent dat de aanpak van innovatief leren, zoals de Tuinbouwcluster Academie voorstaat, aanslaat. Met de overdracht van de Tuinbouwcluster Academie is aan de cluster Glastuinbouw is de actieve inzet van InnovatieNetwerk en SIGN ten einde. Innovatienetwerk en SIGN ondersteunen de nieuwe directeur in de eerste fase.

Betrokkenen: SIGN, Van de Geijn partners B.V., Productschap Tuinbouw, LTO Nederland (vakgroep glastuinbouw), FrugiVenta, VBN, VGB, Rabobanken van Midden-Westland, de 3B-Hoek en Aalsmeer en Rabobank Nederland.

2.4.4. Tuinbouwcluster Innovatiefonds

Tijdens een workshop met ondernemers bleek dit idee zeer aan te spreken, vooral omdat het inspeelt op de hoge kapitaalbehoefte bij ingrijpende vernieuwingen en in de tuinbouw en andere instrumenten niet toereikend zijn. Ook het feit dat de inzet is om eigen vermogen te verstrekken spreekt aan. Inmiddels is met meerdere potentiële financiers gesproken. In de herfst moet duidelijk worden of partners te vinden zijn die het risicokapitaal voor het fonds willen verstrekken. Pas daarna kan gedacht worden over het oprichten van het fonds in 2005.

Betrokkenen: SIGN, NIB consult B.V., Productschap Tuinbouw, LTO Nederland (vakgroep glastuinbouw), VGB, FrugiVenta, Nederlandse Fruitteelt Organisatie NFO, Technologiefonds Tuinbouw.

2.5. Rundveehouderij 2025

In 2004 is de Stichting Innovatie Rundveehouderij opgericht. Innovatienetwerk is samen met LTO Nederland en de Nederlandse Zuivelorganisatie (NZO) initiatiefnemer. De stichting heeft tot doel grensverleggende vernieuwingen in de melkveehouderij sector te initiëren die bijdragen aan een sterke positie van de sector in markt en maatschappij in 2025. De stichting doet dit door op te treden als initiatiefnemer, als makelaar van nieuwe contacten en netwerken en als opdrachtgever en regisseur van innovatieprogramma's.

In 2004 zijn de statuten bij de notaris gepasseerd, is het bestuur geïnstalleerd en een projectleider aangesteld. De projectleider functioneert tevens als medewerker van Innovatienetwerk. Sinds september 2004, na een officiële startbijeenkomst, treedt de Stichting actief naar buiten onder de naam Courage. Diverse innovatieprojecten zijn in uitvoering en voorbereiding en er is gestart met een website en een elektronische nieuwsbrief.

In 2004 is gewerkt aan het opstellen van een agenda voor lange termijn innovatievraagstukken voor de melkveehouderij. Deze agenda is zowel bedoeld als richtsnoer voor de activiteiten van Courage als voor het plan voor de tweede fase van het Innovatienetwerk.

Ten behoeve van het opstellen van die agenda zijn de volgende activiteiten ontplooid:

- Meer dan 20 personen uit de zuivelsector en daarbuiten zijn geïnterviewd. Die interviews zijn gebundeld in een intern rapport.
- Er is literatuurstudie verricht. Er zijn recent veel rapporten verschenen over toekomstverkenningen voor de melkveehouderij- en zuivelsector.
- Er zijn discussiebijeenkomsten georganiseerd met het bestuur van de Stichting Innovatie, met de vakgroep melkveehouderij van LTO Nederland, de commissie melkveehouderij en grondstoffen van de NZO, de werkgroep innovatie van LTO en de leden van EDF-Nederland (European Dairy Farmers)
- Tijdens de startbijeenkomst van Courage op 29 september is met ruim 50 genodigden in kleine groepen onder deskundige leiding gediscussieerd over innovatiethema's en detailvraagstukken.

De innovatieagenda is opgenomen in het startdocument van Courage.

Belangrijke hoofdthema's zijn:

- Schaalvergroting
- Nieuw ondernemerschap
- Efficiencyverbetering
- Internationalisering
- Ketenversterking
- Vergroten toegevoegde waarde op primaire bedrijf
- Diergezondheid en -welzijn
- Maatschappelijke waardering

Overigens is het zoeken naar innovatievraagstukken en -thema's die voor de lange termijn van de melkveehouderij relevant zijn, hiermee niet afgesloten. Dat blijft een taak voor zowel Courage als Innovatienetwerk.

Betrokkenen: LTO, NZO, InnovatieNetwerk, ondernemers, bestuurders, wetenschappers en intermediairen.

2.5.1 Grootschalige melkveehouderij in Noord Nederland

Uit de oriëntatie die verricht is ten behoeve van de innovatieagenda voor Courage, komt schaalvergroting als één van de belangrijkste thema's naar voren.

Ontwikkelingen in markt en maatschappij zetten de sector klem tussen dalende opbrengstprijzen en stijgende kostprijzen. Schaalvergroting is voor veel bedrijven het enige antwoord op deze trend. Ook internationaal voltrekt zich in de traditionele melkveehouderijregio's een zeer snelle schaalvergroting. Op het terrein van ondernemerschap, organisatie, financiering, techniek en maatschappelijke acceptatie doen zich tal van dilemma's en vraagstukken voor die een struikelblok vormen voor schaalvergroting in de melkveehouderij in ons land.

In opdracht van Innovatienetwerk heeft Alterra in 2003 een studie verricht onder de titel Melkveehouderij op Schaal. Op basis van een internationale verkenning en literatuurstudie zijn hierin een aantal modellen van grootschalige melkveehouderij beschreven. In 2004 is een begin gemaakt met het verder uitwerken van één van die modellen, de 'Cowmunity'.

Er is een projectteam geformeerd bestaande uit drie melkveehouders, een medewerker van Alterra en de projectleider van Courage. De betrokken ondernemers zijn gericht op zoek naar een mogelijkheid om in een grootschalig melkveebedrijf te investeren. Dit project verschaft hen de mogelijkheid en ondersteuning om tot een businessplan te komen voor een innovatief grootschalig bedrijf. Deze opzet biedt de uitdaging om de natuurlijke spanning tussen realiteitszin en praktische relevantie enerzijds en innovatief en grensverleggend anderzijds te overbruggen. Slaagt deze

opzet dan kan het project een grote impact hebben en een impuls geven aan een duurzame ontwikkeling van de sector.

In 2004 is het projectteam gestart met het maken van een voorontwerp. Op basis van dit voorontwerp zal een haalbaarheidsstudie worden verricht waarin diverse innovatievraagstukken met relevante partners worden uitgediept en verkend. De haalbaarheidsstudie biedt vervolgens de grondstof voor een concreet businessplan voor het daadwerkelijk oprichten van een grootschalige innovatieve melkveeonderneming in Noord Nederland. Het project wordt financieel ondersteund door de Noordelijke Ontwikkelings Maatschappij (NOM), het Samenwerkingsverband Noord Nederland (SNN) en Courage.

Betrokkenen: drie melkveehouders, Alterra, Courage, NOM, SNN, WageningenUR, European Dairy Farmers (EDF).

2.6. Mari-/aquacultuur

De behoefte aan vis neemt nog steeds toe. De belangrijkste bron van aquatische biomassa wereldwijd is de visserij, gebaseerd op de principes van de jacht. Uitbreiding van de zeevisserij is om ecologische redenen geen optie. Maricultuur (de kweek van biomassa op zee) en aquacultuur (de productie van biomassa in gesloten zoet- of zoutwatersystemen) bieden op langere termijn meer perspectief. De ontwikkeling van deze mogelijkheden is de innovatieopgave binnen dit thema. In 2004 zijn met de afronding van de verkenningen Ocean Farming en Mariene Parken belangrijke stappen gezet, o.a. door het genereren van concrete ontwerpen en het versterken van het netwerk. Door de betrokkenheid van velen bij dit werk en door het actief uitdragen van de resultaten via media en bijeenkomsten is het onderwerp op de agenda gekomen van diverse organisaties. Dit blijkt o.a. uit de aanmelding van het sleutelgebied Newbusiness@sea bij het InnovatiePlatform van Balkenende. Het belangrijkste element daarbij is het realiseren van koppelingen tussen bestaande activiteiten in en rond Noordzee (visserij, baggersector, waterbouw, offshore) met vernieuwende activiteiten (windmolens, mariene parken, kustbescherming, alternatieve exploitatie offshore platforms, offshore aquacultuur). Het netwerk van bedrijven, kennisinstellingen, overheden en maatschappelijke organisaties dat door beide verkenningen is ontstaan wil de komende jaren de uitdagingen op dit terrein gezamenlijk oppakken.

2.6.1. Mariene Parken

Klimaatverandering en zeespiegelstijging zijn een bedreiging voor de laaggelegen kustgebieden in de wereld. In dichtbevolkte delta's zoals Nederland worden dijken en duinen verhoogd, en waar dit niet kan ontstaat een zilt zeelandschap. Op korte termijn (10-20 jaar) lijkt dit een afdoende strategie, maar hoe lang kunnen we hiermee doorgaan? Ook de voedselproductie uit zee stuit op ecologische grenzen. En dat terwijl de vraag naar voedsel uit zee blijft stijgen. Moet zeevoedsel dan maar op de schaarse ruimte op land worden geproduceerd? Deze vragen waren aanleiding om de mogelijkheden van een zeewaartse, meer offensieve benadering te verkennen. InnovatieNetwerk heeft hiertoe een opdracht verleend aan Wageningen UR en het Bureau Transatlantis. Dit heeft geresulteerd in drie ontwerpen, waarin verschillende functies zijn samengebracht.

1. Het ontwerp 'Atlantis 2020' maakt gebruik van stromingsenergie (zoals wind of golfslag) voor de productie van voedsel uit zee: de energie wordt omgezet in waterstof en koolzuurgas, waarmee bacteriën biomassa produceren, die weer kan dienen als visvoer. Dit ontwerp is verder uitgewerkt in de verkenning Ocean Farming en heeft onder de naam "Seawing" de publieksprijs gekregen op de Noordzeedagen.
2. Luwteparken zijn vaste constructies met meerdere doelen: (a) het verbeteren van de kustverdediging door het dempen van golfslag en (b) het stimuleren van nieuwe natuurontwikkeling (inclusief vispopulaties) in zee en eventueel (c)

voedselproductie als alternatief voor visteelt. Dit concept biedt tevens volop ruimte voor de ontwikkeling van recreatie- en andere functies.

3. Drijvende constructies kunnen verschillende functies combineren, bijvoorbeeld logistieke functies (overslag, als vooruitgeschoven post van een zeehaven), golfdemping ten behoeve van kustverdediging, energiewinning en onderhoud van Atlantis 2020 modules.

Betrokkenen: Wageningen UR, TransAtlantis, diverse stakeholders (via workshop).

2.6.2. Innofisk I

Dit concept betreft een mogelijk alternatief voor bestaande viskwekerijen. Het maakt gebruik van uit de vaart genomen schepen of drijvende bakken, die worden omgebouwd tot een combinatie van viskwekerij, visverwerkingsfabriek en productiebedrijf van visvoer. Alle apparatuur aan boord van het schip wordt aangedreven met methaan. De extreem doorgevoerde geïntegreerde procesgang staat borg voor een veel efficiënter gebruik van natuurlijke hulpbronnen. De kritische onderdelen van het concept zijn alle al in de praktijk bewezen, ook op grotere schaal. De combinatie van de diverse onderdelen is echter volstrekt nieuw.

De haalbaarheidsstudie is in 2004 afgerond. Het concept blijkt op hoofdlijnen technisch haalbaar. De hoge investeringskosten maken het concept financieel echter voorlopig niet haalbaar. Om deze reden wordt eerst onderzocht of het mogelijk is het concept in de vorm van een onderzoekschip voor de visteelt op te zetten. Uit de vele interviews kwam naar voren dat er belangstelling is voor het opzetten van een projectteam dat de mogelijkheden gaat onderzoeken voor de realisatie van een Europese onderzoekfaciliteit op het terrein van de visteelt.

2.6.3. Internationaal ontwerpatelier duurzame ontwikkeling en aquacultuur

De kweek van vis in meer of minder intensieve systemen is wereldwijd sterk in opkomst. De vraag is of en hoe de verschillende systemen zich op duurzame wijze kunnen ontwikkelen. Daarbij gaat het met name om milieu, voedselveiligheid, ruimtegebruik, dierlijk welzijn en sociaal-economische effecten. Deze kwesties worden internationaal nog nauwelijks samenhangend gezien. Geïnspireerd door de hiervoor genoemde verkenningen, is een opzet gemaakt voor een serie van internationale ontwerpateliers, gericht op de ontwikkeling van duurzame kweek van aquatische biomassa, al dan niet in combinatie met andere functies. Op basis van het Engelstalige plan voor de ontwerpateliers is in 2004 gewerkt aan het opzetten van de organisatie en het verwerven van de benodigde financiële middelen voor deze omvangrijke activiteit (ca. 500.000 Euro). Dit blijkt lastiger dan verwacht, aangezien het gaat om een geheel nieuwe aanpak, waarvoor bestaande financieringskanalen bij FAO, EU, European Aquaculture Society (EAS) niet zijn toegerust.

Betrokkenen: WageningenUR, Rabobank, Nutreco, Frontis, FAO, EAS.

2.6.4. Zilte perspectieven

In de door InnovatieNetwerk geïnitieerde verkenning "Zilte perspectieven" die eind 2003 is verschenen, zijn een aantal strategieën uitgewerkt voor het omgaan met verzilting in Nederland. De goed bezochte workshop leidde tot levendige discussies over vervolgstappen. Alleen al dit feit geeft aan dat verzilting en zoutwaterlandbouw in bredere kring in de aandacht is gekomen. Ook eerdere rapportages van de NRLO hebben daar zeker aan bijgedragen. Gerelateerde verkennende activiteiten van InnovatieNetwerk zoals Ocean Farming (met de Stichting Toekomstbeeld der Techniek) en Mariene parken (met Wageningen UR en TransAtlantis) krijgen ook opvallend veel belangstelling. De VU te Amsterdam en WUR te Wageningen hebben dit elk op eigen wijze in een onderzoeksprogramma vertaald. Ook in de planvoorbereiding Compensatie Verdieping Westerschelde wordt zoutwaterlandbouw meegenomen als optie voor de inrichting van een gebied.

De vertaling naar een innovatieagenda blijkt echter lastig. Met de provincie Zeeland is enkele malen gesproken over kansen voor zilte aquacultuur. Interessant is dat de provincie zilte aquacultuur breed definieert en daar zowel de kweek van vis en

schelpdieren onder verstaat als wel de teelt van wieren en zilte tuinbouwgewassen zoals zeekraal en lamsoor. In gesprekken met “zilte” ondernemers in Zeeland en het provinciebestuur zijn eind 2004 ideeën geformuleerd voor een “zilte” innovatieagenda. InnovatieNetwerk is slechts zijdelings betrokken bij initiatieven op Texel (VU en WUR) en de Kop van Noord Holland.

2.7. Vernieuwende netwerken

In 2004 is de Stichting Innovatie Rundveehouderij (Courage) van start gegaan (zie hierboven onder het kopje “Melkveehouderij 2025”). Tevens heeft het kabinet de gevraagde middelen beschikbaar gesteld voor KennisNetwerk Transitie Duurzame Landbouw, nu TransForum AgroGroen geheten.

2.7.1. TransForum Agro & Groen

In maart 2004 heeft het kabinet het Bsik Projectplan KennisNetwerk Transitie Duurzame Landbouw goedgekeurd. Hiermee wordt een intensieve voorbereidingsperiode van twee jaar afgesloten, waarbij InnovatieNetwerk fungeerde als architect, regisseur, financier - kortom als motor - van het proces. Met de uitvoering van het plan is een bedrag gemoeid van in totaal 60 miljoen Euro, over een periode van 6 jaar. De bijdrage van het kabinet bedraagt 30 miljoen euro, de overige participanten, met name bedrijfsleven en kennisinstellingen dragen eveneens 30 miljoen euro bij. Daarmee wordt een aanzienlijke impuls gegeven aan het op gang brengen en verankeren van een overgang van de huidige technologie- en aanbodgedreven agro-kennisinfrastructuur naar een vraaggedreven, landelijke en transdisciplinair werkende kennisinfrastructuur. Het programma wordt ontwikkeld langs twee lijnen: Integrale Praktijkprojecten (IP's), in te dienen door bedrijven en Wetenschappelijke Projecten (WP's), gericht op kennisverdieping rondom vraagstukken uit de IPs. Het finale doel van TransForum Agro & Groen, de uitvoeringsorganisatie voor dit programma, is het ontwikkelen van een topinstituut voor Transitie Duurzame Landbouwkunde, als exponent van een andere handelingspraktijk van de kennisinfrastructuur (meer interactief, vraaggestuurd en transdisciplinair) en van een verbrede kennisbasis met nieuwe interdisciplines. In 2004 is gewerkt aan het in gang zetten van de eerste projecten, het opzetten van een uitvoeringsorganisatie (met wetenschappelijke trekkers, bestuur, adviesraden, bureau) het ontwikkelen van de werkprocessen en de externe communicatie. Voor de begeleiding van de communicatie in de opstartfase is een professioneel bureau ingeschakeld. InnovatieNetwerk en TransForum willen een sfeer van gezamenlijkheid creëren, waarbij InnovatieNetwerk zich richt op het ontwikkelen van grensverleggende vernieuwingen, die een belangrijke voedingsbodem vormen voor kennisontwikkeling in nieuwe netwerken binnen TransForum. Deze synergie krijgt o.a. vorm door het gezamenlijke agendavormingsproces dat eind 2004 is gestart. Ook zijn er projecten waarin de samenwerking tot uiting komt. Voorbeelden zijn DRIVE (duurzame innovaties in de vleesketen, met als trekker Bestmeat) en Alles over Eten (de consumentensite van Duurteelt).

DRIVE leunt wat betreft de vraagstukken op het gebied van Toezicht op Toezicht sterk op het project “Sturingsconcepties en informatierelaties” van InnovatieNetwerk. De kennisvragen die bij de ontwikkeling van de consumentensite vanuit Duurteelt spelen, worden opgepakt in het TransForum-project Alles over Eten.

3. Werkprogramma 2005

3.1. Vitale clusters

3.1.1. Agroparken

Met de start van tal van praktijkinitiatieven op het gebied van agroparken (zie terugblik 2004) lijkt dit concept voldoende verankerd in de praktijk. De rol van InnovatieNetwerk zal zich in 2005 beperken tot die van klankbord en adviseur bij de verschillende praktijkinitiatieven. Daarnaast zal InnovatieNetwerk zich blijven inzetten om het concept bredere bekendheid te geven en ingangen te bieden voor ondernemers en overheden die hiermee aan de slag willen (bijv. via betrokkenheid bij de Agroparkscan van NIBConsult). De internationale oriëntatie op agroparken zal worden voortgezet met het doel om te leren van ervaringen elders en waar mogelijk voorbeeldprojecten op te zetten met Nederlandse bedrijven en kennisinstellingen.

3.1.2. Stadslandbouw

Op basis van de verkenning die het International Institute for the Urban Environment in 2004 heeft uitgevoerd, hebben zich initiatiefnemers gemeld om met dit concept aan de slag te gaan. In 2005 zal het concept verder worden uitgewerkt; mede op basis van kennis en ervaring van stakeholders. De haalbaarheid van dit concept (economisch, ecologisch, organisatorisch, bestuurlijk-juridisch) wordt in 2005 nader bezien aan de hand van de concrete ontwerpen en de door stakeholders aangedragen plannen voor pilotprojecten.

3.1.3. Sturingsconcepties en informatierelaties

In 2004 zijn door Frissen (Universiteit van Tilburg) in opdracht van InnovatieNetwerk verschillende sturingsmodellen uitgewerkt, die o.a. moeten leiden tot een sterke reductie van de administratieve lastendruk. In 2005 zullen de ontwikkelde modellen in het publieke debat worden gebracht. Het vervolg is gericht op het daadwerkelijk implementeren van een andere sturingsconceptie.

3.1.4. Robuuste Veehouderij

De agenderende fase van het project, waarbij via een essay en artikelen in kranten en tijdschriften aandacht is gevraagd voor een andere benaderingswijze van diergezondheid, is in 2004 afgerond. Indien hiervoor voldoende interesse bestaat bij ondernemers en bestuurder zal dit concept in 2005 verder worden ontwikkeld.

3.1.5. Duurteelt

Op basis van de werkwijze bij het ontwikkelen van de internetsite voor duurzame productie in de akkerbouw, worden in 2005 ook de sites voor duurzame productie in de tuinbouw en de rundveehouderij opgezet. De ontwikkeling van de consumentensite en de koppeling daarvan aan de site voor duurzame productie vraagt eveneens aanzienlijke inspanning. De kennisontwikkeling die samenhangt met de consumentensite vindt plaats in het kader van TransForum.

3.2. Veelzijdig platteland

3.2.1. Van Boerderij naar Buurderij

Eind 2004 is opdracht verleend aan ideevormende consortia om met uitgewerkte ontwerpen te komen, gebaseerd op het Buurderij-concept. Er wordt uitgegaan van een tweetal algemene ontwerpen, mogelijk aangevuld met een of meer regionale ontwerpen. Begin 2005 zijn deze ontwerpen beschikbaar. Vervolgens worden de nieuwe ontwerpen in het voorjaar van 2005 via dialoog en debat verkend op hun merites. De dialoog wordt gevoerd in een drietal domeinen:

- het politiek-maatschappelijke domein
- het bestuurlijk/ambtelijke domein
- het wetenschappelijke domein

Per domein wordt een workshop te georganiseerd waarin telkens een beperkt aantal gezaghebbende personen wordt uitgenodigd om zich uit te spreken over het vernieuwend karakter en de relevantie en de haalbaarheid van de gemaakte ontwerpen. Deze dialoofase kan aanleiding geven tot bijstelling van de ontwerpen waarna de stap naar uitvoering aan de orde komt. Medio 2005 zal op basis hiervan een Plan van Aanpak worden opgesteld met betrekking tot het uitvoeringstraject, waarbij ook de selectie van regio's voor uitwerking aan de orde komt.

3.2.2. Stad-land arrangementen

Het selectieproces in 2004 heeft geleid tot een keuze voor Purmerend, als gemeente waar de ontwikkeling van een pilot voor nieuwe stad-land arrangementen het meest kansrijk is. Het stadsbestuur werkt aan een nieuw imago waarbij de relatie van het ommeland aan een fundamentele heroriëntatie toe is. Eind 2004 vindt op niveau van het College van B&W besluitvormend overleg plaats. Indien dit positief verloopt kan de ontwerpfasen nog dit jaar starten. Indien er geen overeenstemming wordt bereikt over een aanpak die aansluit bij de geformuleerde ambitie, zal dit project worden beëindigd en zal een procesevaluatie worden gemaakt om leerervaringen expliciet te maken. De aanpak en gang van zaken is meerdere malen besproken in een Begeleidingscommissie. Deze Commissie heeft ook geadviseerd over mogelijke pilots die op basis van een eerste scan zijn geïdentificeerd.

3.2.3. Schone lei

Na de Inventarisatie en verrijking van de opzet van het project in 2004 zullen in 2005 essays worden opgesteld, waarin de basis wordt gelegd voor te verkennen toekomst (een soort ontwerp opdrachten). Vervolgens zullen ontwerpteams of ontwerp ateliers zich richten op de ontwikkeling van nieuwe concepten die inspelen op situaties zonder productielandbouw. Bij die concepten gaat het om inhoud, organisatie en financiering. Verder voeren de teams een eerste duurzaamheidstoets uit van hun concepten. Daarna worden de ontwerpen getoetst op hun consequenties: voor de meest interessante ontwerpen wordt door interdisciplinaire teams de provisorische duurzaamheidstoetsen die de ontwerpteams zelf hebben uitgevoerd, kritisch geëvalueerd en zo nodig verbeterd.

3.2.4. Publiek vergoeden, privaat belonen

In 2004 is het concept "publiek vergoeden, privaat belonen" uitgewerkt in een essay. Hierin wordt aangegeven of en hoe een hoge ambitie ten aanzien van private beloning kan worden gerealiseerd. In 2005 wordt het concept uitgewerkt voor een of meer regio's.

3.3. Internationale agri-foodnetwerken

3.3.1. Agroclusters 2020

In 2004 is door een inventariserende studie en gesprekken met opinion leaders een beeld ontstaan van de belangrijkste ontwerp criteria voor nieuwe concepten op het gebied van internationale agrifoodnetwerken. In 2005 zullen 1-2 concepten verder worden uitgewerkt via ontwerp ateliers en daarna in discussie worden gebracht.

3.3.2. International Food Lab

Op voordracht van het ministerie van LNV wordt door InnovatieNetwerk deelgenomen in een internationaal project ter versterking van duurzaamheid in voedselketens, onder de titel: "The sustainable food lab, a project of the global leadership initiative". Het project is erop gericht pilots ("living examples") te ontwerpen voor internationale duurzame voedselketens. Duurzaamheid moet van "niche" naar "mainstream". Een team vanuit vele landen gaat in 2 jaar tijd een aantal prototypes ontwerpen. Vanuit Nederland is Unilever sterk betrokken. Het idee sluit nauw aan bij het gedachtegoed van InnovatieNetwerk en het is de moeite waard aansluiting te vinden bij deze zeer internationale groep en er van te leren. In 2004 vindt het proces van groepsvorming

plaats met o.a. een veldbezoek aan Brazilië (gekozen als agrarisch werkgebied en als basis voor voedselketens) en een scenariomeeting in de VS. In 2005 zal vooral in groepen aan prototyping worden gewerkt.

3.4. Duurzame en vitale glastuinbouw

3.4.1. Glastuinbouw 2020: de toekomst maak je zelf!

Dit project is gericht op de voorbereiding van een nieuw werkprogramma InnovatieNetwerk/SIGN 2005 – 2008. Er wordt uitgegaan van de veronderstelling dat InnovatieNetwerk en SIGN voortgaan met dezelfde insteek: ingrijpende vernieuwingen, doorbrekende concepten, beweging creëren, nieuwe netwerken én: in actie komen.

De voorbereiding is gestart in de loop van 2004 met het verzamelen van ideeën en het bedenken en uitwerken van een verrassende aanpak. Als werktitel is gekozen voor “Glastuinbouw 2020: de toekomst maak je zelf!” Er wordt voortgebouwd op de inspirerende bijeenkomsten in 2001 onder de naam “Startbaanoverleg”, maar er wordt nadrukkelijk naar een nieuwe inspirerende aanpak gestreefd.

Er zijn zowel bijeenkomsten voorzien met beleidsmakers in de (glas)tuinbouw als met ondernemers. Het doel is het benoemen van een aantal speerpunten, waaraan mét de (glas)tuinbouw gewerkt moet worden, en het vormen van een toekomstgericht netwerk van ondernemers en beleidsmakers in de glastuinbouw.

In 2005 kunnen deze speerpunten met de sector worden opgepakt. Het is denkbaar dat bestaande speerpunten met een al ontwikkeld concept verder kunnen worden uitgediept. Bijvoorbeeld het concept “van kas naar kassa” en “van product naar maatschappelijke imago-versterking”. Beide zijn krachtiger en met meer verbeelding door de sector op te pakken dan tot nu toe is geschied. Kernbegrippen zijn markt, mode en media.

3.4.2. Energie-WEB

Dit project ligt in het verlengde van het concept “Kas als energiebron”. Het richt zich op de levering van energie aan andere tuinders aan andere gebruikers in de regio. Begin 2005 zal een Plan van Aanpak ter tafel liggen. Daarin worden verschillende eindsituaties behandeld (alleen glastuinbouw en glastuinbouw in een regionale setting; bestaande glastuinbouw en nieuw in te richten gebieden) Tijdens de voorbereiding ervan zal met diverse stakeholders worden gesproken over betrokkenheid en deelname in vervolgfases. Gelet op de complexiteit, de ingrijpendheid van het concept en de uiteenlopende belangen valt te verwachten dat dit de nodige inspanningen zal vragen. Verwacht wordt dat de eerste modelmatige berekeningen in 2005 worden uitgevoerd en dat besprekingen zullen worden gevoerd over potentiële (glastuinbouw)regio's.

Door niet alleen uit te gaan van kracht (elektriciteit) maar door het leveren van warmte, CO₂ en water centraal te stellen zal de structuur van de energievoorziening op termijn gaan veranderen. Gedecentraliseerde energievoorziening biedt de mogelijkheid van een energieweb, waardoor energievraag en aanbod in een regio aan elkaar kunnen worden gekoppeld (meer functies op regioniveau). Dit concept biedt een andere aanpak dan Kas als energiebron voor een drastische energiebesparing. Het sluit meer aan op de dagelijkse werkelijkheid van de glastuinbouw van nu. Het concept is in 2004 niet verder opgepakt. In 2005 zal hieraan verdere aandacht worden gegeven.

Het voornemen om in 2004 debatten te organiseren tussen energie experts en tuinders over energie, kasvormgeving en energiebesparing is door tijdgebrek niet gerealiseerd. Er zal overleg gepleegd worden met de Tuinbouwcluster Academie of dit een gezamenlijk traject kan zijn.

3.4.3. Tuinbouwcluster Innovatiefonds

Eind 2004 komt er zicht op potentiële financiële dragers voor het fonds. Indien besloten wordt het fonds te starten zal het pas kort voor de zomer van 2005 operationeel zijn en bestuurlijk ingericht. Te verwachten is dat het werkelijke opzetten van het fonds nog de nodige tijd en financiële middelen zal vragen.

3.5. Rundveehouderij 2025

3.5.1. Opstarten grensverleggende innovaties

Na 2004, het jaar waarin Courage een innovatieagenda heeft ontwikkeld, wordt 2005 het jaar van het starten van concrete op grensverleggende innovaties in de melkveesector gerichte activiteiten. Courage wil in dialoog met de ketenpartijen en vooral met de primaire sector activiteiten ontwikkelen. Deze aanpak kan het denken en discussiëren over innovatie een impuls geven en de bedrijfsontwikkeling en het ondernemerschap op een positieve wijze prikkelen. Waar mogelijk zullen ondernemers actief in projecten participeren.

3.5.2. Grootschalige melkveehouderij in Noord Nederland

Het in 2004 gestarte project voor het maken van een ontwerp voor een innovatieve grootschalige melkveeonderneming in Noord Nederland wordt voorjaar 2005 afgerond. De diverse ontwikkel- en innovatiethema's worden in werkgroepen in detail uitgewerkt. Alternatieven worden bestudeerd en getoetst op hun technisch/economische haalbaarheid. De werkgroepen bestaan uit deskundigen op het betreffende terrein uit bedrijfsleven, beleid en wetenschap. Er zal gewerkt worden met literatuurstudies, modelberekeningen, internationale verkenningen, creatieve ateliers met ondernemers en wellicht met kleine experimenten op proeflocaties. Waar de vertrouwelijkheid dat toelaat zal open over de discussies, afwegingen en deelresultaten worden gecommuniceerd om een zo groot mogelijke groep geïnteresseerden te betrekken bij het innovatie-proces.

De resultaten van de ontwerpstudie vormen de grondstof voor een concreet businessplan (begin 2006) voor het realiseren van een grootschalig innovatief melkveebedrijf door de initiatiefnemers.

3.6. Mari-/aquacultuur

Na afronding van de verkenningen Mariene Parken en Ocean Farming in 2004 zal worden gezien welke ideeën zich lenen om op te pakken als systeeminnovatief project. Daarbij kan worden voortgebouwd op de uitgebreide netwerken die in het kader van de verkenningen zijn opgebouwd. De activiteiten rondom het concept Seawing zijn in 2004 reeds gestart, mede vanwege de actuele belangstelling vanuit het bedrijfsleven.

3.6.1. Mariene parken

In 2005 zullen een aantal ontwerpen uit de verkenningen Mariene Parken en Ocean Farming worden opgepakt. InnovatieNetwerk neemt het initiatief om partijen bij elkaar te brengen, het ontwerp te verrijken met ideeën van stakeholders, haalbaarheidsstudies te laten uitvoeren en businessplannen te ontwikkelen, die moeten leiden tot kleinschalige pilots in de praktijk. Gedurende dit traject zullen andere partijen de rol van trekker en financier moeten overnemen.

3.6.2. InnoFisk I

Het concept voor een viskwekerij, visverwerkingsfabriek en productiebedrijf van visvoer in afgedankte schepen of drijvende bakken is technisch haalbaar, maar economisch voorlopig niet interessant. Daarom is het idee opgevat om eerst na te gaan of het mogelijk is het concept in de vorm van een onderzoekschip voor de visteelt op te zetten. Er zal in 2005 een projectteam worden opgezet dat de mogelijkheden gaat onderzoeken voor de realisatie van een Europese onderzoeksfaciliteit met het InnoFisk concept als uitgangspunt.

3.6.3. Internationaal ontwerpatelier duurzame ontwikkeling en aquacultuur

In 2004 zijn de inspanningen gericht geweest op het realiseren van de omvangrijke financiering van de internationale ontwerpateliers. Indien voldoende financiële middelen beschikbaar komen, dan zal de organisatie van de ateliers in 2005 plaatsvinden. InnovatieNetwerk blijft inhoudelijk en methodisch betrokken bij de opzet van het atelier. De uitvoerende werkzaamheden worden uitbesteed.

3.6.4. Zilte perspectieven

Zilte perspectieven omvat in de perceptie van de Provincie Zeeland zowel de kweek van vis en schelpdieren als de teelt van wieren en zilte tuinbouwgewassen, zoals zeekraal en lamsoor. De ideeën die eind 2004 samen met "zilte" ondernemers en het provinciebestuur in Zeeland zijn geformuleerd moeten in 2005 resulteren in één of twee pilots.

3.7. Sectorale streefbeelden en innovatieopgaven

De transitie naar een duurzame landbouw staat bij vele organisaties en platforms op de agenda. Door de breedte van het vraagstuk en het grote aantal organisaties dat zich hiermee bezig houdt, ontstaat het risico van ongewenste versnippering van aandacht en middelen. Centrale regie op deze transitieprocessen gaat echter te ver; dat is in strijd met de aard van transitieprocessen zelf, die diffuus plaatsvinden. Wel kan een richtinggevende werking uitgaan van het formuleren van streefbeelden met bijbehorende innovatieopgaven. Transitieteam LNV, TransForum en InnovatieNetwerk willen dit proces van gezamenlijke agendavorming faciliteren.

De insteek van het proces is zo praktisch mogelijk: aanhaken bij agendavormingsprocessen die al lopen (SIGN, Courage) en gebruik maken van de ervaring van personen met dergelijke processen. Geheel in overeenstemming met de opstelling van het Ministerie van LNV van de laatste paar jaar, is de sector aan zet. De vernieuwers binnen de sector (primaire ondernemers, toeleverende en verwerkende industrie) bepalen in eerste instantie welke thema's er op de transitieagenda komen. De overige partijen uit de vierhoek (overheden, kennisinstellingen en maatschappelijke organisaties) worden hierbij in tweede instantie betrokken. Er wordt een start gemaakt met de sectoren rundveehouderij (melk en vlees, glastuinbouw (sierteelt en voedingstuinbouw), varkenshouderij, pluimveehouderij (eieren en vlees) en akkerbouw. De innovatieopgaven die uit dit proces naar voren komen, krijgen de komende drie jaar speciale aandacht van het Transitieteam, TransForum en InnovatieNetwerk. Dit project is gestart eind 2004 en zal begin 2005 worden afgerond.

3.8. Innovatie Varkenshouderij

Mede op basis van de resultaten van het project "Sectorale streefbeelden en innovatieopgaven" zullen in 2005 voor de varkenshouderij enkele systeeminnovatieve projecten worden opgezet, in nauwe samenwerking met private partijen in de sector. De werkmodellen van SIGN (glastuinbouw) en Courage (rundveehouderij) dienen daarbij als voorbeeld, waarbij nog wordt bezien welke juridische vorm hier het beste bij past

4. Begroting	Geraamd kosten (EUR incl. BTW)	
Vitale clusters		
Agroparken	25.000	
Stadslandbouw	100.000	
Sturingsconcepten	50.000	
Robuuste veehouderij	25.000	
Totaal		200.000
Veelzijdig platteland		
Buurderij	150.000	
Stad-land arrangementen	50.000	
Schone lei	150.000	
Publiek vergoeden, privaat belonen	100.000	
Totaal		450.000
Internationale agrifoodnetwerken		
Agroclusters 2020	150.000	
International Food Lab	25.000	
Totaal		175.000
Duurzame en vitale glastuinbouw 2020		
Glastuinbouw 2020: de toekomst maak je zelf!		
Energie-WEB		
Totaal		175.000
Rundveehouderij 2025		
Uitwerken innovatie-agenda		
Megabedrijven in Noord-Nederland		
Totaal		175.000
Mari-/aquacultuur/Zilte perspectieven		
Mariene Parken	75.000	
Innofisk1	25.000	
Internationaal ontwerpatelier	25.000	
Totaal		125.000
Streefbeelden en innovatieopgaven	15.000	
Innovatie Varkenshouderij		75.000
Algemene ondersteuning		75.000
TOTAAL		1.450.000

1. Vitale clusters

Projecttitel: Sectorale streefbeelden en innovatieopgaven

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 16 september 2004	
Doel project	Doel is het selecteren van 3-5 prioritaire innovatieopgaven per sector op het gebied van duurzame landbouw voor de periode 2005-2007. Deze opgaven krijgen prioriteit bij Transitieteam LNV, TransForum en InnovatieNetwerk. Voortgang wordt gepresenteerd tijdens de jaarlijkse toogdagen van de maatschap Transitie Duurzame Landbouw.
Systeem-innovatieve karakter	De innovatieopgaven worden geformuleerd in termen van te realiseren fundamentele omslagen: de noodzaak voor grensverleggende vernieuwingen moet door betrokken worden herkend en er moet een ambitie zijn om deze met voorlopers aan te pakken.
Looptijd	1 oktober 2004 tot 1 februari 2005
Budget en financiers	Voor dit project wordt een projectleider uit de beleidspool van LNV aangetrokken. De kosten voor de organisatie van workshops en de rapportage komen voor rekening van de participanten. Deze zullen maximaal 15.000 euro bedragen.
Betrokkenen	Vanuit InnovatieNetwerk: Jan de Wilt en Paula Hubens. Verder het Transitieteam LNV, TransForum en stakeholders uit de sectoren
Begeleiding	Groepje, bestaande uit Beppie Poulus (LNV), Ger Vos (InnovatieNetwerk) en de nieuwe directeur van Transforum coördineert de activiteiten.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk is participant.
Werkwijze - resultaten	De insteek van het proces is zo praktisch mogelijk: aanhaken bij agendavormingsprocessen die al lopen en gebruik maken van de ervaring van personen met dergelijke processen. Voor de (glas)tuinbouw en de melkveehouderij vindt in het najaar van 2004 reeds agendavorming plaats, respectievelijk door SIGN en Courage). Voor de varkenshouderij, de pluimveehouderij en de akkerbouw zullen in het kader van dit project aparte activiteiten worden opgezet. Het stramien is dan als volgt: <ol style="list-style-type: none">1. Quick scan van relevante documenten2. Identificatie van voorlopers en smaakmakers3. Interviews met geïdentificeerde personen4. Opstellen van een prikkelende visie met streefbeelden en thema's5. workshop met stakeholders6. Eindrapportage7. Externe communicatie8. Evaluatie

Leerpunten	<p>Op welke wijze kunnen 3 organisaties, elk met een eigen missie, tot gezamenlijke zwaartepunten in hun agenda komen?</p> <p>Op welke wijze kan gezamenlijke agendavorming met stakeholders effectief worden georganiseerd, zonder te vervallen in de waan van de dag en obligate standpunten?</p> <p>Op welke wijze kan aan de resultaten van dit proces een bredere uitstraling worden gegeven?</p>
Communicatie	<p>Via regulier overleg dat plaatsvindt binnen de drie initiatiefnemende organisaties(o.a. beleidsoverleg, bestuursvergaderingen, themastaven, programma-overleg, transitievenster) zal interne communicatie worden georganiseerd.</p> <p>Externe communicatie vindt gedurende het project plaats via nieuwsbrieven van TransForum, InnovatieNetwerk en LNV.</p>
Vervolg	<p>De prioritaire innovatieopgaven zullen leidend zijn bij de invulling van de activiteiten van het Transitieteam LNV, TransForum en InnovatieNetwerk in de periode 2005-2007. De wijze waarop dit gebeurt en de mate van synergie die hierdoor ontstaat zal worden gemonitord .</p>

Projecttitel: Stadslandbouw

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 16 september 2004	
Doel project	Doel van het Agropolis concept is het ontwikkelen en toepassen van concepten gericht op het combineren van ruimtelijke functies en het toepassen van het stedelijke bronmateriaal - afval dat elke dag vrijkomt uit de stad – in agroproductie. Dit draagt bij aan de versterking van de synergie tussen stad en platteland.
Systeem-innovatieve karakter	De hierboven geschetste doelstelling vergt een omslag van een 'doorstroomstad' naar een 'kringloopstad'. Dit vraagt andere technologie, andere ruimtelijke, economische, bestuurlijke, juridische en organisatorische arrangementen.
Looptijd	2004 - 2006
Budget en financiers	2004: 50.000 euro 2005: 100.000 euro 2006: 100.000 euro
Betrokkenen	International Institute for the Urban Environment (IIUE), Wageningen UR, Rioned, STOWA, Vereniging Ecodorp, Elannet, VNG.
Begeleiding	Vanuit InnovatieNetwerk: Jan de Wilt, Paula Hubens
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator en opdrachtgever
Werkwijze - resultaten	Quick scan van de mogelijk te benutten afvalstromen Ontwerpen van enkele concrete concepten, waaronder de Stadskas Vorming van en kernconsortium Maken van locatiespecifieke uitwerkingen in interactie met lokale groepen, Starten van een kleinschalige pilot
Leerpunten	<ul style="list-style-type: none">• Het vinden van een balans tussen het top-down ontwikkelen van een concept en het bottom-up lokaal inbedden hiervan, zonder dat de kern van het concept verloren gaat.• Is het mogelijk om ondanks bestuurlijk-juridische knelpunten toch experimenteerruimte te creëren voor vernieuwende concepten op dit gebied?• Lukt het om als consortium het eigenaarschap van de ontwikkelde concepten te behouden, met de daaraan gekoppelde regie over de implementatie van de concepten.
Communicatie	Rapportages, flyers, nieuwsbrieven en publicaties in kranten en tijdschriften.
Vervolg	Het vervolg is in dit stadium nog niet aan de orde.

Projecttitel: Sturingsconcepties en Informatierelaties

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 30 juli 2004	
Doel project	Het ontwikkelen van andere sturingsmodellen en bijbehorende informatierelaties, gericht op het verlagen van de administratieve lastendruk bij agrarische ondernemers. Dit wordt exemplarisch uitgewerkt voor twee contrasterende sectoren: (glas-)tuinbouw en intensieve veehouderij.
Systeem-innovatieve karakter	De omvang van de administratieve lastendruk heeft veel te maken met vigerende opvattingen over de verantwoordelijkheidsverdeling tussen overheid en bedrijfsleven. Hoewel in woord betoogd wordt, dat een verschuiving van verantwoordelijkheden richting bedrijfsleven van belang is, is de daad weerbarstig. Dit impliceert, dat uiteindelijk vooral winst gezocht wordt vanuit de bestaande sturingsconceptie. Dit project beoogt dit ter discussie te stellen en alternatieve modellen te verkennen en bediscussiëren.
Looptijd	1 mei 2004 tot 31 december 2004
Budget en financiers	€ 69.496,- (incl. BTW), met een bijdrage van € 10.000,- van het Bureau Administratieve lastenverlichting (LNV). Overige deel: InnovatieNetwerk.
Betrokkenen	Uitvoerder project: en team o.l.v. prof. Dr. P/H.A. Frissen en bestaande uit medewerkers van de Universiteit van Tilburg (Tilburgse School voor Politiek en Bestuur) en de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.
Begeleiding	Er wordt een begeleidingsgroep ingesteld, ,et naast beide opdrachtgevers vertegenwoordigers van beide sectoren.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Opdrachtgever
Werkwijze - resultaten	Een mengeling tussen een studie/verkenning en een interactief proces met partijen.
Leerpunten	<ul style="list-style-type: none">- Hoe verhouden andere sturingconcepties met 'het Brusselse'?- Het proces, waarin bestaande 'machtsverhoudingen' ter discussie worden gesteld (loslaten door overheid, en versterkte verantwoordelijkheid bedrijfsleven incl. aansprakelijkheden)
Communicatie	Gedurende het project worden zowel bedrijfsleven als overheid (m.n. LNV) betrokken. Koppeling met voorgenomen trajecten binnen veehouderij (DRIVE, Best Agrifund) en tuinbouw (Toezicht op Toezicht en de Tuinbouwketen)
Vervolg	Mogelijk vervolg, gericht op daadwerkelijk implementeren van een andere sturingsconceptie.

Projecttitel: Robuuste veehouderij

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 7 oktober 2003, geactualiseerd 16 september 2004	
Doel project	Het ontwikkelen van een nieuwe systemen van veehouderij, waarbij het bevorderen van de natuurlijke weerstand van de dieren het uitgangspunt is. Dit opent perspectieven voor meer natuurlijke houderijsystemen.
Systeem-innovatieve karakter	Dit project beoogt een paradigmaverandering in de veehouderij teweeg te brengen. Waar in de huidige veehouderij het creëren van een zoveel mogelijk kiemvrije omgeving het uitgangspunt is, is een robuuste veehouderij gestoeld op het toelaten van kiemen om de natuurlijke weerstand van dieren te vergroten. Indien een dergelijk systeem kan worden ontwikkeld, betekent dat een oplossing voor een aantal dilemma's in de huidige veehouderij.
Looptijd	2003-2005
Budget en financiers	Bijdrage InnovatieNetwerk tot heden: 15.000 euro Reservering 2005: 25.000 euro
Betrokkenen	CLM, Wageningen UR
Begeleiding	Jan de Wilt
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Mede-initiatiefnemer, facilitator en financier
Werkwijze - resultaten	Voor de wetenschappelijke onderbouwing van de onderliggende hypothese zullen enkele wetenschappers worden gevraagd om hun ideeën vast te leggen in een essay. Vervolgens zullen enkele nieuwe ontwerpen voor een robuuste veehouderij worden gemaakt.
Leerpunten	In hoeverre slagen we erin om nieuwe inzichten aan te boren op een technisch-specialistisch terrein (immunologie), ten behoeve van de ontwikkeling van nieuwe systemen? In hoeverre kunnen we de noodzakelijke samenwerking realiseren tussen uiteenlopende disciplines, zoals voedingsleer, genetica en stressfysiologie?
Communicatie	Indien dit concept hout blijkt te snijden moet worden overwogen om het eindrapport officieel aan een gezaghebbend persoon aan te bieden.
Vervolg	Nog niet aan de orde.

2. Veelzijdig platteland

Projecttitel: Buurderij

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 9 september 2004	
Doel project	Het maken van ontwerpen voor nieuwe plattelandsbedrijven die voedselproductie combineren met andere plattelandsfuncties en waarbij burgers op actieve wijze worden betrokken. Dergelijke bedrijven moeten in staat stellen om integraal verantwoordelijkheid te dragen voor economische, ecologische en sociaal-culturele waarden en belangen.
Systeem-innovatieve karakter	Deze hebben betrekking op: <ul style="list-style-type: none">• Nieuwe verhouding tussen publieke en private verantwoordelijkheden• Nieuwe vormen van participatie van burgers bij voedselproductie en het beheer van het platteland,• Nieuwe functiecombinaties• Nieuwe vormen van sturing (naast het marktmechanisme en overheidsregulering)• Nieuwe economische stelsels, gebaseerd op wederkerigheid
Looptijd	De ontwerpen zullen aanvang 2005 beschikbaar zijn. Het debat zal plaatsvinden in het voorjaar van 2005 waarna de selectie en opzet van regionale pilots zal plaatsvinden.
Budget en financiers	Voor het maken van ontwerpen is een bedrag voorzien van 80.000 euro. Dit bedrag wordt gefinancierd uit het budget voor 2004. Voor de noodzakelijke vervolgstappen in 2005 is een budget noodzakelijk van 150.000 euro.
Betrokkenen	Agrarische ondernemers, universiteiten, adviesbureaus, gemeenten, provincie, ngo's.
Begeleiding	Regie berust bij Staf InnovatieNetwerk; vanwege het vernieuwend karakter is gekozen voor een directe sturing vanuit de Staf, waarbij opdrachtverlening gefaseerd plaatsvindt.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Opdrachtgever en regie.
Werkwijze - resultaten	Op basis van het Rapport Van Boerderij naar Buurderij is een algemene ontwerpbehoefte geïdentificeerd. Aan twee ontwerpteams worden opdrachten gegeven voor het maken van nieuwe ontwerpen. De ontwerpteams zijn multidisciplinair samengesteld. Deelnemers worden geselecteerd op innovatief en ontwerpend vermogen en niet primair als vertegenwoordigers van organisaties. Deze ontwerpen worden aansluitend onderwerp van debat in het politieke domein, het ambtelijk-bestuurlijke domein en het wetenschappelijk domein. Per domein worden een of meer workshops georganiseerd. Aansluitend worden regio's geselecteerd om pilots uit te werken.

Leerpunten	
Communicatie	Via nieuwsbrieven worden belangstellenden op de hoogte gehouden; verder via interviews in kranten en tijdschriften en via lezingen.
Vervolg	Hangt af van voortgang. Zodra ontwerpen beschikbaar zijn, wordt communicatietraject gestart. Daarna volgen regionale pilots waarin ontwerpen concreet worden uitgewerkt.

Projecttitel: Stad-land arrangementen

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 9 september 2004	
Doel project	Het maken van nieuwe ontwerpen tussen stad en platteland.
Systeem-innovatieve karakter	Over de relatie stad-land wordt doorgaans gedacht in termen van tegenstellingen; wat goed is voor de stad is slechts voor het platteland. En omgekeerd. De uitdaging is om uit de bestaande context van tegenstellingen te komen, een gezamenlijk perspectief te ontwikkelen en op grond hiervan tot nieuwe ontwerpen te komen. Het innovatieve karakter kan betrekking hebben op integratie van stedelijke en plattelandsfuncties, op herschikking van verantwoordelijkheden tussen stedelijke en plattelandsfuncties en/of op nieuwe werk- en financieringsstructuren.
Looptijd	Begin 2003 – eind 2004.
Budget en financiers	Er is een krediet beschikbaar van 115.000 euro (inclusief BTW). Hiervan wordt 50.000 euro bijgedragen door LNV.
Betrokkenen	De opdracht is verleend aan ETC te Leusden.
Begeleiding	
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Het project is geformuleerd op initiatief van InnovatieNetwerk. Als opdrachtgevers fungeren InnovatieNetwerk en de (toenmalige) Directie GRR van LNV.
Werkwijze - resultaten	<p>De bedoeling is om een of meer regio's te identificeren waar de problematiek relevant is en waar bestuurlijk draagvlak bestaat voor een innovatieve aanpak. Vervolgens dient overeenstemming te worden bereikt over de aard van het te maken ontwerp. Er is een Begeleidingscommissie samengesteld.</p> <p>Aanvang 2003 is begonnen met het identificatie- en selectieproces. Dat proces is moeizaam verlopen. Hoewel er aanvankelijk in meerdere regio's belangstelling werd getoond, bleek bij de verdere uitwerking dat de interesse zich beperkte tot deelaspecten waardoor aan het integrale karakter teveel afbreuk werd gedaan. Ook bleek de belangstelling zich soms te beperken tot vragen van operationele aard waardoor het voorgestane vernieuwende karakter onvoldoende tot zijn recht kwam. Uiteindelijk is de regio rond Purmerend overgebleven als mogelijke pilot voor het maken van een nieuw ontwerp. In oktober 2004 vindt op niveau van het College van B&W overleg plaats. Indien dit positief verloopt kan de ontwerpfasen nog dit jaar starten. Indien er geen overeenstemming wordt bereikt over een aanpak die aansluit bij de geformuleerde ambitie, zal dit project worden beëindigd en zal een procesevaluatie worden gemaakt om leerervaringen expliciet te maken. De aanpak en gang van zaken is meerdere malen besproken in een Begeleidingscommissie. Deze Commissie heeft ook geadviseerd over mogelijke pilots die op basis van een eerste scan zijn geïdentificeerd.</p>

Leerpunten	Nieuwe mogelijkheden om de stad-land-tegenstelling te doorbreken.
Communicatie	Wanneer pilot tot interessante ontwerpen leidt, zullen deze worden gecommuniceerd via media en workshops.
Vervolg	Hangt af van deelname van Purmerend.

Projecttitel: Schone lei

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 14 september 2004	
Doel project	Het ontwikkelen van vernieuwende concepten voor gebieden zonder primaire landbouw. Het in kaart brengen van wat er verloren gaat (economisch, sociaal-cultureel) als die landbouw er verdwijnt.
Systeem-innovatieve karakter	<p>Er zal altijd landbouw in Nederland blijven. En dat is maar goed ook. Maar in welke aard en omvang is zeer de vraag. De maatschappelijke en economische druk is hoog, bij de ene sector meer dan bij de andere. De afbouw van nationale en Europese steun zet meerdere sectoren onder druk en zal het ze onmogelijk maken om zich met de huidige, vooral op lage kosten gebaseerde strategie, te handhaven. Wordt de alternatieve strategie op tijd ontwikkeld? In bepaalde gebieden (zoals de veenweide gebieden) zijn de natuurlijke handicaps dermate groot, dat het louter op economische gronden produceren steeds moeilijker wordt. Boeren hopen wellicht dat de overheid tot in lengte van dagen landsdekkend boeren vergoedingen gaat geven voor landschapsonderhoud, maar erg waarschijnlijk is dat niet. Daarnaast rust er vanuit maatschappelijke aspecten als milieu en dierenwelzijn een forse hypotheek op een aantal sectoren.</p> <p>Zaar zelden durven we ons de vraag te stellen: stel dat (delen van de) landbouw uit (delen van) Nederland verdwijnen: wat dan? Is dat zo ondenkbaar op een termijn van pakweg 30-50 jaar? Het niet stellen (en dus ook niet beantwoorden) van die vraag zal ons in toenemende mate gaan belemmeren. In tweeërlei opzicht:</p> <ol style="list-style-type: none">1. Het verdwijnen van landbouwactiviteiten uit bepaalde gebieden kan ook kansen bieden. Kansen die nu buiten beeld blijven omdat we weigeren daarover na te denken.2. We hebben niet in beeld wat voor kostbaars er verloren gaat als die landbouwactiviteit verdwijnt. Dus is het ook moeilijk om te bepalen wat we er voor over hebben (met publiek geld) om het in stand te houden. <p>Dit project beoogt niet alleen te verkennen welke kansen ontstaan (en daar vernieuwende concepten voor te ontwikkelen) als er in gebieden landbouw verdwijnt, maar beoogt ook aan te geven wat de prijs is die we betalen voor het verloren gaan van die landbouw. Zowel gericht op het ontwikkelen van alternatieven als het leveren van een bijdrage aan een meer reële discussie over de waarde van de landbouw in onze samenleving. Dit debat wordt nu vooral tussen gelovigen gevoerd, nauwelijks gevoed door feiten en een helder beeld van nieuwe kansen en driegend verlies.</p>
Looptijd	2004 en 2005
Budget en financiers	Voor 2005: 150 keuro InnovatieNetwerk, exclusief bijdragen derden
Betrokkenen	- Projectleiders intern: Peter Luttkik (als associé bij InnovatieNetwerk betrokken); - Externen: nog te bepalen.

Begeleiding	Luttik wordt intern begeleid door een groep bestaande uit Vos, De Wilt, Hillebrand en Fonk. Vanuit het bestuur is Vogelaar aanspreekpunt.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiërend en regisserend.
Werkwijze - resultaten	<p>In 2004 is gewerkt aan een goede projectopzet en een team om het project uit te voeren. Wat dat laatste betreft was een grote tegenslag dat de beoogde projectleider op het laatste moment niet beschikbaar bleek. Het project kent de volgende stappen:</p> <ol style="list-style-type: none"> a. Inventarisatie en verrijking van de opzet via gesprekken en literatuur (najaar 2004). Dit kan ook nog leiden tot wijziging van de stappen b en verder hier beneden; b. Essays waarin bases gelegd worden voor te verkennen toekomsten (een soort ontwerp opdrachten); c. Ontwerpteam of ontwerpateliers die zich richten op concepten om om te gaan met de kansen en bedreigingen in situaties zonder productielandbouw. Bij die concepten gaat het om inhoud, organisatie en financiering. Verder voeren de teams een eerste duurzaamheidstoets uit van hun concepten; d. Toetsing consequenties: voor de meest interessante ontwerpen wordt door interdisciplinaire teams de provisorische duurzaamheidstoetsen die de ontwerpteam zelf hebben uitgevoerd, kritisch geëvalueerd en zo nodig verbeterd e. Markt en start debat.
Leerpunten	<ol style="list-style-type: none"> a. Inhoudelijk: is het wenselijk of juist niet dat in delen van Nederland de primaire landbouw wellicht verdwijnt? b. B. Procesmatig: hoe organiseer je een goede discussie over zo'n controversieel onderwerp?
Communicatie	Nader in te vullen.
Vervolg	Nog niet van toepassing (project net gestart).

3. Internationale agrifoodnetwerken

Projecttitel: Agroclusters 2020

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 16 september 2004	
Doel project	Het ontwikkelen van nieuwe concepten die inspelen op de omslag die binnen de agroclusters moet plaatsvinden (en deels ook reeds plaatsvindt): van productie life cycle naar service life cycle. De concepten dienen de internationale positie van de agrocluster te versterken, maar dan niet gebaseerd op een lage kostenstrategie van de primaire productie (dat is en doodlopende weg), maar op een versterking van de internationale positie van andere delen van de keten: de toeleverings-, de verwerkings- en de kennis- en informatiefunctie.
Systeem-innovatieve karakter	De benodigde omslag van productie life cycle naar service life cycle heeft consequenties voor de cultuur, het bestuur, de instituties, de infrastructuur, kortom het gehele systeem van voedselproductie en de positie van Nederland daarin. Deze omslag is minstens zo ingrijpend als de verandering van een ambachtelijke naar een industriële landbouw, die in het midden van de vorige eeuw heeft plaatsgevonden.
Looptijd	Het project is gestart in 2004 en loopt door tot eind 2006.
Budget en financiers	2004: 50.000 euro, voor rekening van InnovatieNetwerk 2005: 150.000 euro, voor rekening van InnovatieNetwerk 2006: 300.000 euro, waarvan 150.000 euro voor rekening van InnovatieNetwerk
Betrokkenen	Trekker: Jan de Wilt. Uitvoerder van het eerste deel is Van der Geijn. Via bijeenkomsten en interviews worden verschillende partijen betrokken, met name uit het bedrijfsleven.
Begeleiding	Er is een klein begeleidingsgroepje vanuit InnovatieNetwerk (De Boon, Vos, Huizing, Van Oosten, De Wilt).
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk is opdrachtgever en trekker van dit project.
Werkwijze - resultaten	2004: Probleemverkenning: uitwerken essay Bespreken met voorlopers en opinion leaders t.b.v. agendering en focussering 2005: Selectie van 1-2 concepten, en deze verder uitwerken en in discussie brengen 2006: Overdragen van concepten aan consortium van partijen
Leerpunten	Is het mogelijk om op dit gebied andere arrangementen te ontwerpen en hiermee ervaring op te doen? De complexiteit van het onderwerp, de internationale setting en de raakvlakken aan belangen van ondernemingen maken dit lastig.

Communicatie	Via bijeenkomsten, rapporten en nieuwsbrieven zal worden getracht het onderwerp te agenderen en met baanbrekende ideeën te komen, die het debat stimuleren en tot concrete actie leiden.
Vervolg	Is nog niet aan de orde.

Projecttitel: International Food Lab

Thema: Transitie duurzame landbouw Datum: 1 september 2004	
Doel project	Het doel van het project is om pilots te ontwerpen voor internationale duurzame voedselketens.
Systeem-innovatieve karakter	De systeeminnovatie betreft de omslag in denken over duurzaamheid: duurzaamheid moet leidend worden voor voedselproductie en producten, niet alleen in “niches” maar in de “mainstream”. De uitdaging is om internationale ketens te ontwerpen die voldoen aan duurzaamheidscriteria (technisch, sociaal, maatschappelijk, bedrijfsmatig). De internationale ketens dienen tevens volgens een eenvoudige systematiek controleerbaar te zijn.
Looptijd	2004 - 2006
Budget en financiers	Het budget is bijeen gebracht door het in de VS zetelende Sustainability Institute en verschillende multinationals en landen. De bijdrage van LNV of InnovatieNetwerk betreft het beschikbaar stellen van capaciteit van H.J. van Oosten (15 dagen per jaar) en de reiskosten. Er wordt nog onderhandeld over overige bijdragen vanuit LNV of InnovatieNetwerk (€ 100.000). Dit is evenwel nog niet toegezegd.
Betrokkenen	Vanuit Nederland is Unilever een belangrijke partij. Er is een comité van aanbeveling op het hoogste internationale niveau (bijv. Burgmans van Unilever; Künast minister van landbouw Duitsland) De circa 30 projectmedewerkers komen uit tal van landen.
Begeleiding	Sustainability Institute VS.
Rol/functie InnovatieNetwerk	De gedachte om niet langer rapporten te produceren maar beweging te creëren en pilots te realiseren komt sterk overeen met de taakstelling van InnovatieNetwerk en derhalve kan InnovatieNetwerk een bijdrage leveren. Belangrijk is om een internationaal netwerk op te bouwen van personen, bedrijven en beleid om innovatieopgaven op een nieuwe wijze in te vullen.
Werkwijze - resultaten	Fase 1 (2004): werkconferentie in Bergen (Noorwegen), veldbezoek in Brazilië (producenten, producentenorganisaties) en scenarioworkshops in de VS Fase 2 (2005): ontwerpen van pilots voor verschillende voedselketens Fase 3 (2006): realisatie van pilots
Leerpunten	Zie rol/functie InnovatieNetwerk
Communicatie	Website www.globalleadershipinitiative.org
Vervolg	Nog geen beeld van vervolgstappen.

4. Duurzame en vitale glastuinbouw 2020

Projecttitel: Energie-WEB

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 17 september 2004	
Doel project	Het ontwerpen en realiseren van een lokaal of regionaal netwerk van gebruikers en leveranciers (waaronder de glastuinbouw) van energie en energieproducten.
Systeem-innovatieve karakter?	Het uitgangspunt is dat in de toekomst kassen energie(producten) over zullen houden (concept: kas als energiebron) en aan derden kunnen leveren. Dat kunnen zowel andere glastuinbouwbedrijven zijn als andere bedrijven of gebouwen in de directe omgeving. Op deze wijze kan de centraal georganiseerde energievoorziening veranderen in decentraal en regionaal georganiseerde energienetwerken voor vraag en aanbod. Tezamen met een omslag in het warmte- en koudeleveringsproces (voor verwarming geen energie degraderen (verbranden van gas) maar opwaarderen van zonnewarmte met warmtepompen kan een geheel nieuw en duurzaam energiesysteem ontstaan. De kern is: a. wat lokaal kan, ook lokaal doen (uitwisseling van producten met een relatief lage waarde zoals restwarmte met een laag temperatuurniveau b. Interregionale uitwisseling en handel in producten met een relatief hoge waarde (electriciteit)
Looptijd	Tot zeker 2010 Fase 1: 2004- 2005: startnotitie en plan van aanpak (€ 50.000) Fase 2 en 3: 2005 – 2006: modelstudies en energieanalyses voor meerdere typen modelgebieden (raming € 100.000) Fase 4: 2007 – e.v.: detaillering voor diverse geselecteerde pilots (regio's met bestaande tuinbouw of nieuw te vestigen tuinbouw.
Budget en financiers	In fase 1 zullen InnovatieNetwerk en SIGN als financiers optreden. In vervolgfases zullen meerdere belanghebbenden hun commitment moeten tonen in medefinanciering.
Betrokken	Plan van Aanpak: KEMA, A&F Innovations Wageningen UR, Signum bv.
Begeleiding project	Stuurgroep: Projectbureau Duurzame energie, Alphapowersystems, InnovatieNetwerk en SIGN.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiatiefnemer. Vanuit de taakstelling over systeemvernieuwing het innovatieprogramma doen ontwikkelen en leiden naar een realistische pilot.
Werkwijze - resultaten	Eerste ideeën zijn ontstaan in de startfase van het concept Kas als energiebron: overschot aan warmte uit de glastuinbouw gebruiken voor verwarming van andere bedrijven, gebouwen in de omgeving. Vanuit een tuinbouwsetting verbreed naar een regio met meerdere functionaliteiten en stakeholders met vaak sterk uiteenlopende of conflicterende belangen. Startnotitie ontwikkeld in kleine groep, verbreed van een puur technologisch concept naar een regio met meerdere belangen en leidend tot een pilot als ultiem doel. In een interactief proces met stakeholders zal een Plan van Aanpak

	worden ontwikkeld. Allerlei werkvormen zullen daarbij worden toegepast, zowel met geselecteerde doelgroepen (bijv. kasgesprekken met tuinders; energietechniek als energiekascade en andere kassenbouw met installateurs in de tuinbouw; alsmede over de consequenties van het concept met bijv. de energiebedrijven)
Leerpunten	Tot nu toe: technologie kan gemakkelijk overheersen, terwijl de institutionele knelpunten veel belangrijker zijn.
Communicatie	Startnota wordt verspreid, maar externe communicatie start tijdens het ontwikkelen van het plan van aanpak door consultaties en workshops.
Vervolg	In het voorjaar van 2005 zal helder worden hoe de fases van het project exact worden ingevuld en welke partijen daarbij zullen participeren.

5. Rundveehouderij 2025

Projecttitel: Grootschalige melkveehouderij in Noord Nederland

Thema Transitie Duurzame Landbouw Datum: 7 oktober 2003, geactualiseerd 12 september 2004	
Doel project	Het maken van een ontwerp van een innovatieve grootschalige melkveeonderneming in Noord Nederland
Systeem-innovatieve karakter	<p>Schaalvergroting is onvermijdelijk en noodzakelijk voor het creëren van toekomstperspectief voor het in Nederland produceren van melk voor een geliberaliseerde internationale markt. Akkerbouwregio's die lijden aan een gebrek aan economisch perspectief (bij grote afhankelijkheid van marktorderingsgewassen) krijgen een nieuwe economische impuls door het inplaatsen van melkveehouderij. In beginsel bieden deze regio's de ruimte en fysieke mogelijkheden voor grootschalige bedrijven.</p> <p>Schaalvergroting stuit echter op een aantal belemmeringen en bezwaren. Baanbrekende innovaties zijn nodig op de volgende terreinen</p> <ul style="list-style-type: none"> - Financiering en bedrijfsovername - Juridische en arbeidstechnische organisatie - Inpassing in landschap - Voldoen aan milieurandvoorwaarden (puntbelasting mineralenemissies, energie, transport e.d.) - Verdergaande specialisatie van productieprocessen - Houderijsysteem (stalsysteem, voersysteem, investeringsbehoefte, dierwelzijn) - Afleggen van maatschappelijke verantwoording (transparantie en acceptatie)
Looptijd	Najaar 2004 – voorjaar 2005
Budget en financiers	Budget 150.000 EUR (incl. BTW) Financiers: Noordelijke ontwikkelingsmaatschappij: 25.000 SNN (Kompass-gelden): 25.000 Courage/InnovatieNetwerk: 70.000 Provincies, ondernemers, derden: 30.000
Betrokkenen	C. de Vries (Courage, InnovatieNetwerk), W. Rienks (Alterra), P. Galama (ASG-PO), 3 melkveehouders, European Dairy Farmers, H. Garrelts (NOM), E. Luitjens (SNN), nader te bepalen relevante partners uit het bedrijfsleven.
Begeleiding	Bestuur Courage, Jan de Wilt (InnovatieNetwerk).
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Mede-initiatiefnemer en facilitator.
Werkwijze - resultaten	Fasen: 1a. Projectplan uitwerken. Financiering regelen. Deelnemende ondernemers werven. Contouren voorontwerp ontwikkelen. 1b. Nadere invulling van het concept. Verkenningen op onderdelen, met name economie, wensen ondernemers, maatschappelijke randvoorwaarden en mogelijke locaties. 2. Gedetailleerde uitwerking van de diverse ontwikkel- en

	<p>innovatiethema's. Ontwerp van megabedrijf op een concrete locatie in Nederland. Grondstof aanleveren voor een op te stellen businessplan.</p>
<p>Leerpunten</p>	<p>Binnen welke randvoorwaarden is grootschalige melkproductie voor wereldmarktprijzen in NL mogelijk? Hoe kunnen knelpunten t.a.v. financiering, arbeidsorganisatie, landschappelijke inpasbaarheid, milieu en dierwelzijn worden opgelost? Welke kansen kunnen dankzij het schaalvoordeel worden gecreëerd en benut voor samenwerking met akkerbouwbedrijven en de agrofoodindustrie? Hoe kunnen we creatief ontwerpen in interactie met stakeholders? Hoe kan het ontwerpproces worden benut voor het stimuleren van innovatief ondernemerschap in de melkveesector?</p>
<p>Communicatie</p>	<p>Waar de vertrouwelijkheid dat toelaat zal open over de discussies, afwegingen en deelresultaten worden gecommuniceerd om een zo groot mogelijke groep geïnteresseerden te betrekken bij het innovatieproces. Het ontwerp wordt beschreven in een rapport. Van het rapport wordt een 'prentenboek' en een CD-rom gemaakt. Waar mogelijk zal middels de deelnemende partijen het ontwerp worden gecommuniceerd met de doelgroepen (artikelen, lezingen, beurzen etc.).</p>
<p>Vervolg</p>	<p>Opstellen van een concreet businessplan dat moet leiden tot realisatie van het ontwerp door een groep agrarische ondernemers in een akkerbouwregio in Noord Nederland.</p>

6. Mari-/aquacultuur

Projecttitel: Mariene parken

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 16 september 2004	
Doel project	Doel is het genereren en realiseren van grensverleggende vernieuwingen teneinde op een duurzamer manier gebruik te maken van de ruimte en natuurlijke hulpbronnen op de Noordzee en andere wereldzeeën. Belangrijke elementen daarbij zijn het realiseren van koppelingen tussen bestaande activiteiten in en rond Noordzee (visserij, baggersector, waterbouw, offshore) met vernieuwende activiteiten (windmolens, kustbescherming, alternatieve exploitatie offshore platforms, offshore voedselproductie).
Systeem-innovatieve karakter	Het grensverleggende karakter ligt in de omschakeling van visvangst naar viskweek, de verplaatsing van landgebonden kweek naar zee, het gebruik van eigen plantaardige micro-organismen in plaats van vreemde dierlijke eiwitbronnen en de combinatie van verschillende functies op één locatie.
Looptijd	2003-2005
Budget en financiers	In 2005 is een budget nodig voor het uitwerken van een ontwerp en het uitvoeren van een haalbaarheidsstudie die tot een pilot moet leiden. Geschatte kosten: 75.000 euro.
Betrokkenen	Wageningen UR, TransAtlantis, Fish-IC, energie- en offshorebedrijven.
Begeleiding	Vanuit InnovatieNetwerk: Jan de Wilt.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Opdrachtgever en mede financier.
Werkwijze - resultaten	Op basis van eerdere activiteiten van InnovatieNetwerk, zoals de verkenningen Ocean Farming (met STT en COS) en Mariene Parken (juni 2004) is een positie verworven in het netwerk van water, energie en voedselproductie. Enkele onderwerpen uit die verkenning, zoals Seawing, zullen actief worden opgepakt. Dat betekent het vormen van een consortium van partijen, die het ontwerp verder uitwerkt en een haalbaarheidsstudie initieert. InnovatieNetwerk fungeert daarbij als medefinancier.
Leerpunten	Het kunnen nieuwe netwerken worden gebouwd, die de werelden van water, energie en voedsel met elkaar verbinden?
Communicatie	Via flyers, nieuwsbrieven, rapporten en free publicity zullen de resultaten naar buiten worden gebracht.
Vervolg	Is nog niet aan de orde.

Projecttitel: InnoFisk I

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 7 oktober 2003, geactualiseerd 11 september 2004	
Doel project	Dit onderwerp betreft een mogelijk alternatief voor bestaande viskwekerijen. Het maakt gebruik van uit de vaart genomen schepen of drijvende bakken, die worden omgebouwd tot een combinatie van viskwekerij, visverwerkingsfabriek en productiebedrijf van visvoer. Alle apparatuur aan boord van het schip wordt aangedreven met methaan. De extreem doorgevoerde geïntegreerde procesgang staat borg voor een veel efficiënter gebruik van natuurlijke hulpbronnen. De kritische onderdelen van het concept zijn alle al in de praktijk bewezen, ook op grotere schaal. De combinatie van de diverse onderdelen is echter volstrekt nieuw.
Systeem-innovatieve karakter	Dit concept moet een bijdrage leveren aan de omslag van "jagen" op vis naar het "telen" van vis. Er bestaat echter een groot risico dat visteelt in dezelfde maatschappelijke hoek terecht gaat komen als de intensieve veehouderij. Dit project richt zich dus niet alleen op een nieuwe manier van kweken, maar wil ook brede aandacht vragen voor de problematiek rond visteelt. Om deze reden is een aantal randvoorwaarden opgesteld waaraan het concept moet voldoen. Verder wil het project een aanzet geven tot een Europees expertisecentrum voor visteelt (een soort CERN voor de visteelt) bij voorbeeld in de vorm van een varend onderzoekscentrum.
Looptijd	2003 - 2005
Budget en financiers	InnovatieNetwerk k€ 25 (voor 2005)
Betrokkenen	Projectleider intern: Dr. H.J.Huizing Andere projectmedewerkers intern: n.v.t. Projectleiders extern: V. van Laere (Universiteit van Tilburg) en O. van Batenburg. Andere projectbetrokkenen: Easthouse BV, Ontwerpbureau Meneeromstander (Rotterdam) en ontwerper V. Vijsma (Amsterdam), Zwaar water grafische vormgeving & communicatie. Andere deelnemers: diverse partijen uit het bedrijfsleven, de kennis infrastructuur en maatschappelijke geledingen.
Begeleiding	De uitwerking van de haalbaarheidsstudie was belegd bij Dreamstart. De inhoudelijke informatie kwam uit interviews van een 16-tal specialisten en uit literatuuronderzoek. Momenteel werken mw. Van Laere (Universiteit van Tilburg) en dhr. van Batenburg (Den Haag) aan de communicatie rondom het concept.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiatiefnemer, stimulator en financier.
Werkwijze - resultaten	De haalbaarheidsstudie van het concept is afgerond. Het concept is op hoofdlijnen technisch haalbaar. De hoge investeringskosten maken het concept financieel echter niet haalbaar. Om deze reden wordt eerst onderzocht of het mogelijk is langs de onderzochte lijnen een onderzoekschip voor de visteelt op te zetten.

Leerpunten	Met de diverse partijen is een aantal ongebruikelijke technologieën aan elkaar gekoppeld. Zodoende is een nieuw netwerk ontstaan dat is geïnteresseerd in het concept en de uitwerking daarvan.
Communicatie	Er is veel behoefte aan nieuwe ontwikkelingen in de visteelt. Hoewel de InnoFisk 1 financieel niet haalbaar is, zijn er wel mogelijkheden om het concept voor onderzoeksdoeleinden uit te werken. Ten aanzien van het oorspronkelijke concept zijn een Flash presentatie en een poster beschikbaar. Overwogen wordt om daarnaast nog een volledige animatiefilm op te zetten, die geschikt is om via de media het concept op een aantrekkelijke wijze te promoten.
Vervolg	Uit de vele interviews kwam naar voren dat er belangstelling is voor het opzetten van een projectteam dat de mogelijkheden gaat onderzoeken voor de realisatie van een Europese onderzoeksfaciliteit op het terrein van de visteelt, een soort CERN voor de visteelt. Bij Alterra (dhr. Lindeboom) en RIVO (dhr. Scholten) is belangstelling om als trekker voor dit idee te fungeren.

Projecttitel: Zilte perspectieven

Thema: Transitie Duurzame Landbouw Datum: 2 oktober 2002, geactualiseerd 1 oktober 2003 en 1 september 2004	
Doel project	Verzilting agenderen als een wereldprobleem van grote importantie, het ontwikkelen van ideeën voor een aanpak om de Nederlandse kennispositie op dit onderwerp te versterken en in te zetten, alsmede denkbare initiatieven in Nederland te genereren om vanuit locaties in Nederland innovatieprogramma's te ontwikkelen.
Systeem-innovatieve karakter	Verzilting bedreigt landbouwfuncties in west Nederland. Grote delen van de wereld kampen met verzilting en daardoor wordt de wereldvoedselvoorziening en lokale leefgemeenschappen op termijn bedreigd. Zoet water wordt steeds schaarser. Dit betekent dat verzilting niet meer kan worden afgedaan als een randverschijnsel maar dat het op de (wereld-)agenda moet worden geplaatst. Kennis over het omgaan met verzilting en zouttolerantie is veelal versnipperd en weinig toegankelijk. Er is een mind shift nodig om te zien dat verzilting meer dimensies heeft dan het tekort aan zoet water en sluit daarmee naadloos aan bij de ambitie van het subthema water, die erop gericht is meer met water mee te bewegen.
Looptijd	Eerste quick scan van de problematiek: 2000 Uitwerking van een plan van aanpak: 2001 Screening van pilots in Nederland: 2002 - 2003 Selectie van pilots : 2003 - 2004 Projectuitvoering: 2004 -2007
Budget en financiers	Fase quick scan en eerste uitwerking: 20.000 Fase screening pilots in Nederland: 65.000 Geselecteerde pilots en initiatieven: € 100.000 Voorlopig wordt uitgegaan van 2 projecten, waaraan InnovatieNetwerk als deelfinancier optreedt. Met ondernemers en de provincie Zeeland worden eind 2004 voorstellen opgesteld en uitgewerkt.
Betrokkenen	Projectteam: H.J. van Oosten (projectleider); T. Kramer en J. Broodman (provincie Zeeland, resp. gedeputeerde en beleidsmedewerker.
Begeleiding	Intern overleg van H.J. van Oosten en N. Beun, samenwerking met E. Luiten (stichting de Noordzee); begeleidingscommissie in te stellen na selectie van voorstellen.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	InnovatieNetwerk vervult de rol van initiator. Het problematiseren, ontdekken van nieuwe en uitdagende trajecten in debat met de omgeving. Vasthouden aan het zoek- en leerproces en de veranderingsopgaven voortkomend uit toekomstoriëntaties.
Werkwijze - resultaten	<i>Werkwijze</i> a. In brainstormen en bilaterale gesprekken in brede kring verzamelen van ideeën en inzichten en het creëren van inspirerende beelden. b. selecteren van creatieve personen die een concept willen uitwerken c. Het laten opstellen van essays, startnotities en rapporten en het bespreken daarvan in expert meetings d. Het vergroten van het aantal belangstellenden uit verschillende kringen

	<p>e. Het zoeken en selecteren van pilots in Nederland f. Het starten van de eerste fases van zo mogelijk 2 projecten</p> <p><i>Resultaten</i> De werkwijze heeft tot nu toe geleid tot gewaardeerde resultaten en inzichten, leidend tot een vervolgstap om te verkennen op welke wijze in Nederland inspirerende projecten zouden kunnen worden opgezet. Er zijn inmiddels een serie pilotsituaties beschreven. De selectie van kansrijke pilots voor vervolgstappen is eind 2003 begonnen en concentreert zich eind 2004 op een aantal mogelijkheden in de provincie Zeeland.</p>
Leerpunten	Door niet zoutwaterlandbouw als zodanig centraal te stellen maar verzilting als werkelijk wereldprobleem ontstond een boeiend perspectief op een andere benadering, andere functionaliteiten en integrale aanpak vanuit zilte kansen.
Communicatie	De quick scan en achtergrond documenten alsmede het rapport Zilte perspectieven zijn zeer ruim verspreid en veelvuldig opgevraagd. De workshop eind 2003 werd zeer goed bezocht.
Vervolg	Eind 2004 zal samen met het bestuur van de provincie Zeeland en ondernemers uit die regio een keuze worden gemaakt voor pilots.

Voeding voor een gezonde samenleving

1. Doel en ambitie

De ambitie van het thema is om, door het ontwikkelen van uitdagende, grensverleggende concepten, een bijdrage te leveren aan het keren van de trend van een in toenemende mate ongezond voedingsgedrag.

In Nederland neemt de aandacht voor onze voedingspatronen steeds verder toe. De belangrijkste aanleiding is uiteraard de zorg dat het ongewenste voedingsgedrag steeds meer tot gezondheidsproblemen zal gaan leiden met de daaraan gekoppelde ongewenste neveneffecten. Dat was ook het uitgangspunt van het werkprogramma van 2004. Het werkprogramma voor 2005 wordt langs de in 2004 gekozen lijn voortgezet en verder uitgebouwd.

Het voedingssysteem is uitermate complex qua samenstelling en qua werking. Dat is ook meteen de belangrijkste reden die maakt dat het voedingssysteem werkt zoals het nu werkt en ook in stand wordt gehouden in het complexe samenspel van alle betrokken partijen zoals consumenten, overheid, retail, voedingsproducenten en restauratieve voorzieningen. Bovendien beïnvloeden al die partijen elkaar ook nog eens wederzijds. Uiteindelijk is het resultaat wel dat de primaire prikkels in het systeem niet gericht zijn op het creëren van een situatie die leidt tot een verantwoorde voedingsgedrag en een daaraan verbonden duurzaam koopgedrag. In dit thema worden deze prikkels nader onderzocht en worden oplossingsrichtingen geformuleerd die mogelijk kunnen bijdragen tot de ontwikkeling van een gewenst gedrag.

De focus van de taakgroep is al verlegd naar het nader benoemen van de kritische factoren, die een sleutelrol spelen in het bestendigen van de voedingssituatie zoals die nu is en het vinden en benoemen van de aangrijpingspunten die daarin verandering kunnen brengen. Dit gebeurt onder leiding van de heer Veenhof, voorzitter van de conerndirectie van Koninklijke Wessanen Nederland N.V. Er is een verdere aanscherping van de probleemstelling van het thema Voeding voor een gezonde samenleving afgerond. Met de daarop volgende formulering van een adequate aanpak die momenteel op details wordt uitgewerkt is al vastgesteld dat er vooral meer breed gedragen commitment moet worden gerealiseerd. Het is immers nog steeds een belangrijke opgave om het voedingssysteem zodanig in te richten, dat het een duidelijke bijdrage gaat leveren aan een gezonde samenleving..

Aanpak

De kerntaak van InnovatieNetwerk is het ontwikkelen van concepten voor grensverleggende vernieuwingen. De basis wordt hierbij gelegd langs twee lijnen: Een analyse van het voedingssysteem, op basis waarvan aangrijpingspunten voor ingrijpende vernieuwingen worden geïdentificeerd.

Het voortborduren op het traject "Food Delta" en de daaruit voortgekomen analyse en aanbevelingen in de vorm van de rapporten "Communiceren over eten I en II". Dit betekent concreet het verder werken aan het breder verspreiden van de smaaklessen in het onderwijs en het uitwerken van de concepten "Gruitsjop" en "Eeticons"

2. Korte terugblik 2004

1. Systemanalyse rond de voedingsproblematiek

Binnen de Taakgroep Voeding voor een gezonde samenleving is de focus gelegd bij een tweetal onderwerpen:

1. Het nader benoemen van de remmende factoren, die veroorzaken dat er geen substantiële veranderingen optreden in het huidige voedingssysteem naar de vorming van een integer voedingssysteem of anders gezegd: wat vormt de belangrijkste stimulans voor het vertonen van ongezond gedrag in ons (voedings)systeem;
2. Het in kaart brengen welke andere gevolgen dan die voor de gezondheid kunnen worden gezien voortvloeiend uit het in toenemende mate optredende voedingsgedrag van de Nederlandse consument.

Om deze analyse op gang te brengen is door Prof. Van Trijp van Wageningen UR een discussiestuk opgesteld dat gaandeweg een verdiepingsslag zal ondergaan.

2. Nieuwe communicatieconcepten

Het project ("Eye on Food") is uitgewerkt tot een beeldpresentatie. In het bijzonder is de reactie van consumenten op een specifieke manier van labelen van verse producten in een videopresentatie vastgelegd. De huidige vorm van dit project is niet goed publiceerbaar, maar kan wel worden meegenomen in de verdere uitwerking van het concept Eeticons (zie aldaar).

In vervolg op de compilatie van verslagen van workshops, die onder de titel "communiceren over eten" verscheen, is een aantal aanbevelingen die uit de verschillende workshops naar voren kwamen, gepubliceerd onder de naam "communiceren over eten II". In ditzelfde rapport werd ook een overzicht opgenomen van alle websites die actief zijn op het terrein van "voedsel" en "eten". Er werd een grote mate van versnippering geconstateerd ten aanzien van de wijze van communicatie via internet. Het zou nog steeds een grote uitdaging zijn om een portaal te construeren voor al deze verschillende websites, vooropgesteld dat dat zou kunnen gebeuren onder een vorm van certificering ten aanzien van het aanbod van betrouwbare informatie. Dat ligt echter niet zozeer op de weg van InnovatieNetwerk.

Dat er veel behoefte is aan leesbare en begrijpelijke informatie over eten, werd bewezen met de brochure "Gezond?", waarin de achtergronden rond de ontwikkelingen op het terrein van "functional foods" op een voor de leek begrijpelijke manier wordt gepresenteerd. Er werd besloten tot een tweede druk, nadat bleek dat bijna 7000 exemplaren waren verspreid en er nog steeds veel vraag naar deze brochure was. Vooral veel scholen blijken de brochure te gebruiken als lesmateriaal

3. Analyse voedingssector

In een eerste analyse zijn op basis van interviews met experts en managers van innovatieve bedrijven belangrijke (succes- en faal-) factoren voor (systeem)innovatie onderzocht in vier agrovoedingsketens. Gebleken is dat er bij de deelnemende bedrijven nog steeds weinig belangstelling bestaat voor het opzetten van duurzame ketennetwerken. Een ander belangrijk knelpunt dat samenwerking vaak belemmert is het optreden van (al dan niet terecht gepercipieerde) belangentegenstellingen. Dit is allemaal mede te verklaren uit de druk waar de agrovoedingssector zich onder bevindt.

Het startpunt voor succes van systeeminnovaties ligt voornamelijk bij de verwerkers en in mindere mate, de supermarkten. Verwerkers en supermarkten moeten dan ook gezamenlijk de leiding nemen in het proces naar een gezamenlijke keten- en netwerkstrategie. Verder is het zeer de vraag of de sector goed genoeg kijkt naar de markt, met name de vraag wat de (buitenlandse) consument wil is van essentieel belang voor het overleven van de sector. Tevens lijkt het voor de optimale

ketenafstemming van groot belang om ook de toeleveranciers intensief bij innovatieprocessen te betrekken.

Dat de verschillende ketens van elkaar kunnen leren blijkt uit de ervaring van de glastuinbouwketen. In het bijzonder gaat het om implementatie van ICT systemen, project portfoliobeheer en het beschermen van kennis via octrooien. Het blijft echter van groot belang dat de agrovoedingssector, om haar positie te behouden, een gezamenlijke toekomstvisie formuleert, gericht op afstemming en samenwerking tussen alle partijen in de keten.

Tevens is het afgelopen jaar een groot aantal KLICT projecten (samenwerkingsprojecten tussen twee of meerdere keten- of netwerkpartners, vooral binnen de agrovoedingssector) geanalyseerd op de "herbruikbaarheid" van de gebruikte methoden. Deze analyse heeft geleid tot een "Tool-book" waarin een grote diversiteit aan instrumenten wordt gepresenteerd. In die gevallen dat het ging om samenwerkingsprojecten voor het realiseren van innovaties, waarbij soms een groot aantal actoren (een hele keten, of sub-sector) betrokken waren zijn de belangrijkste "lessons learned" genoteerd.

4. Ontwikkeling van nieuwe kennisconcepten gericht op de ontwikkeling van een gezond voedingsgedrag

Op initiatief van InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster vond op 27 april jl. een rondetafelgesprek plaats met beleidsmakers van EZ, VWS en LNV over het thema 'Voeding en Gezondheid'. Sindsdien is het veld sterk in beweging. Zo werd op 1 juni door EZ een workshop Functional Foods georganiseerd waarin aan de hand van stellingen werd gediscussieerd over de rol van de overheid en in het bijzonder over de toegevoegde waarde die EZ zou kunnen leveren vanuit de haar ter beschikking staande instrumenten. Op 9 juni vond een gesprek plaats tussen het agrovoedingscluster en de ministers van EZ en LNV over de innovatieontwikkelingen binnen het cluster en de accenten die in het Nederlandse innovatiebeleid nodig zijn. Het onderwerp 'overgewicht en obesitas in relatie tot voeding' was één van de discussiepunten. Daarnaast is het Innovatieplatform bezig met de ontwikkeling van een beleid op Sleutelgebieden. Voeding en Gezondheid worden als potentiële gebieden genoemd. Voorstellen voor stimulerende acties kunnen vóór 1 augustus worden ingediend bij het Platform. De inzendingen moeten gedaan worden door bedrijven, kennisinstellingen en overheden gezamenlijk, en primair gedragen vanuit de bedrijvigheid. Overige ontwikkelingen zijn het Nutrigenomics Zwaartepunt van het RegieOrgaan Genomics en een VWS-programma dat waarschijnlijk wordt ondergebracht bij het WCFS (Wageningen Centre for Food Sciences). Ook op Europees niveau vinden ontwikkelingen plaats, zoals de activiteiten onder prioriteit 1 (Health) en prioriteit 5 (Food) van het Zesde Kaderprogramma (KP6), en de voorbereiding van toekomstige European Technology Platforms als basis voor de activiteiten onder het Zevende Kaderprogramma (KP7).

In het zogenaamde captains-overleg op 9 juni jl. tussen het agrovoedingscluster (industrie + kennisinstellingen) en de ministers van EZ en LNV is gediscussieerd aan de hand van een gezamenlijke notitie 'Innovatie in het Agrovoedingscluster', opgesteld door Wageningen UR, kernteam Food and Nutrition (industrie), WCFS en InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster. Afsproken werd om het thema 'Voeding en Gezondheid' als sleutelgebied erkend te krijgen bij het Innovatieplatform. De afspraken in het 'captains-overleg' sluiten aan bij de uitkomsten van het door InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster geïnitieerde rondetafelgesprek van 27 april jl. In het gesprek met vertegenwoordigers van EZ, VWS en LNV werd geconcludeerd dat, ondanks de verschillende beleidsverantwoordelijkheden van de betrokken ministeries, het mogelijk en noodzakelijk is te komen tot een gecoördineerde aanpak, mede gezien de grote versnippering van overheidsmiddelen t.b.v. onderzoek op het gebied van voeding en gezondheid. De uitgangspunten voor

een gecoördineerde actie zouden moeten zijn gericht op het oplossen van een maatschappelijk probleem, een geïntegreerde, transdisciplinaire aanpak (□□□), overzichtelijkheid en focus en uiteraard een breed maatschappelijk draagvlak.

Voorgesteld werd om binnen het thema 'Voeding en Gezondheid' het focus te richten op 'overgewicht en obesitas' en als testcase voor eerste actie verder uit te werken. Vooralsnog is voor een bredere focus gekozen.

Bovengenoemde ontwikkelingen maken duidelijk dat er van de kant van de overheid steeds meer belangstelling bestaat voor het onderwerp 'Voeding en Gezondheid' en dat de urgentie voor nieuwe initiatieven wordt onderkend. Dit vraagt echter, gezien de bonte verzameling van actoren en initiatieven en de grote kans op overlappende activiteiten, steeds meer om een gecoördineerde aanpak, met name ook in het licht van ontwikkelingen op Europees en mondiaal niveau.

5. Experimenteerruimte voor nieuwe businessmodellen: "concept virtueel ondernemen"

Dit is een verdere uitwerking van de resultaten van een eerdere studie waarvan de eindrapportage in 2003 uitkwam ("Nederland Regieland 20xy"). In 2004 kwam een concept rapport beschikbaar dat goed paste binnen het pakket van activiteiten binnen het ICES/KIS-traject TDL. Besloten werd het rapport langs de voorgestelde lijnen verder uit te werken in samenwerking tussen Rijnconsult, Wageningen UR en de Technische Universiteit van Eindhoven. Hiervoor werden vanuit TDL middelen ter beschikking gesteld.

6. Advanced Manufacturing Practice

In het licht van de ontwikkelingen en discussies op het terrein van de MicroSysteemTechnologie en de Nanotechnologie in Nederland kwam er hernieuwde belangstelling voor het rapport Levensmiddelen in de 21^e eeuw. Het Rathenau Instituut heeft met het oog op de toenemende discussie over dit onderwerp de integrale tekst van dit rapport ook op hun website geplaatst. Dit onderwerp wordt als afgesloten beschouwd.

7. Onderwijsconcepten: smaaklessen

Met name huisvrouwen maken zich ongerust over de gezondheid en de veiligheid van het eten. Jongeren zijn volstrekt niet geïnteresseerd in dit onderwerp. Eén van de manieren om hier iets tegen te doen is het geven van smaaklessen op scholen, waarbij kennis over eten wordt overgedragen op kinderen en jongeren.

Met deze aanpak in gedachten is onder meer een samenwerking tussen Pierre Wind, OnderwijsInstituut Technologie en Voeding en VWO-campus van Wageningen Universiteit en de Centrale Educatieve Dienstverlening in Rotterdam tot stand gebracht. Uiteindelijk is daar een lespakket uit voortgekomen, dat op 21 januari 2004 onder veel belangstelling werd geïntroduceerd bij diverse scholen in Rotterdam en omgeving. Mevrouw Nebahat Albayrak, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd bereid gevonden het eerste smaaklespakket in ontvangst te nemen uit handen van Pierre Wind. Daarmee werd ook de feitelijke basis gelegd voor de introductie van smaaklessen in het basisonderwijs.

Zowel Pierre Wind, als het Onderwijs Instituut Technologie en Voeding en VWO-campus in Wageningen, de Centrale Educatieve Dienstverlening in Rotterdam en EuroToques Nederland hebben de ambitie uitgesproken de Smaaklessen, uit te breiden tot scholen in het hele land.

Om te onderzoeken of er bij de scholen in Nederland voldoende belangstelling bestaat om smaaklessen te gaan geven, werd een aantal try-outs georganiseerd.

Aanmeldingen hiervoor kwamen in grote getale binnen, voornamelijk van docenten die graag willen dat er door VWO-campus een smaakles (of meerdere lessen) worden gegeven. Daarnaast zijn veel scholen enthousiast, maar ontbreekt vaak de tijd om deel te nemen.

Ondertussen heeft het Ministerie van LNV aangegeven dat er veel belangstelling bestaat voor het implementeren van smaaklessen in het groene onderwijs. Daartoe wordt er momenteel gezocht naar een vorm van samenwerking tussen de HASsen en Wageningen UR op een zodanige wijze dat ook deelname van derden (EuroToques, Stichting Kinderpostzegels Nederland, Koningin Wilhelmina Fonds, APS, GGD Rotterdam, e.a.) mogelijk blijft.

8. Een ontwerp waarmee ongezond koopgedrag kan worden veranderd in koopgedrag dat gezonde en gevarieerde voeding stimuleert (de “Gruitsjop”)

De organisatie YD+I in Amsterdam heeft een tiental jonge ontwerpers geïnteresseerd om met ontwerpen te komen voor nieuwe transactieplaatsen, waar de klant op volkomen natuurlijke wijze wordt uitgenodigd tot het ontwikkelen van een gezond koopgedrag. In verschillende fasen zijn de eerste resultaten van de ontwerpers besproken met vertegenwoordigers uit bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties, enerzijds om de ontwerpers van inhoudelijke kennis te voorzien, maar anderzijds om de deelnemers te confronteren met een andere benadering van transactieplaatsen (winkels, supermarkten, mobiele verkoopsystemen). Het onderwerp heeft daarbij al veel belangstelling gewekt. Na afronding van het project met YD+I is het concept dat toentertijd beschikbaar was, verder bewerkt door een selectie van vijf ontwerpers. De journaliste mw. M. Heselmans bereidt de teksten voor. Het projectmanagement is in handen van mw. E. Vaane. De verwachting is dat in begin 2005 een pakket van ontwerpen kan worden gepubliceerd. Ook de vakpers heeft belangstelling getoond voor het concept. Verder heeft een supermarkt keten in Noorwegen belangstelling voor het concept.

9. “Eeticons”, productlabels met emoticons

Doel van dit project is een manier te vinden waarmee op een simpele wijze over basisspecificaties van levensmiddelen kan worden gecommuniceerd door middel van begrijpelijke symbolen. Dus een soort “Jip en Janneke taal” voor labels op verpakkingen.

Veel mensen begrijpen de betekenis van de calorische waarde van een product niet. Zij kennen van zichzelf ook niet de voor hen aanbevolen hoeveelheid calorieën per dag. Laat staan dat zij weten in welke verhouding de energie-inhoud van een product (vaak aangegeven in wisselende eenheden per wisselende hoeveelheid product) staat tot de aanbevolen hoeveelheid calorieën in hun dagelijkse voeding.

Of een product duurzaam is geproduceerd is door de consument vrijwel niet te achterhalen. Vaak is echter wel bij de producenten bekend hoeveel energie bij de bereiding van een product is gebruikt. Dit kan worden uitgedrukt in termen van *exergie*: een maat voor de hoeveelheid hoogwaardige energie die is gebruikt. De vraag is echter hoe je over die hoeveelheid exergie kunt communiceren.

Er zijn in Nederland nogal wat mensen die geen alcohol in hun voeding willen of mogen. Zij kunnen echter meestal niet zien of er alcohol in een product zit, zoals soms in gebak, zoetwaren en dranken. Of de informatie is erg moeilijk te vinden.

De wens om dit soort informatie om te vormen tot een door de consument goed te begrijpen stelsel van symbolen, zal niet door iedereen met vreugde worden ontvangen. Wil men hier toch een omslag bereiken, dan vraagt dat om een onorthodoxe aanpak. Eén, waarin maatschappelijke organisaties en de overheid een vooraanstaande rol spelen.

Om in kaart te brengen waar het over gaat heeft een studente van de TU Delft (mw. Kneppers) binnen het kader van een afstudeeronderwerp een consultatieronde gemaakt bij diverse organisaties (Consumentenbond, Universiteiten, bedrijven), met de vraag welke productspecificaties volgens hen cruciaal zijn bij de beoordeling van een product door de consument. Daarna volgde het maken van een aanzet tot de objectivering van bepaalde productspecificatie en een eerste aanzet tot een vorm van classificering. Vervolgens werd geprobeerd enkele eenvoudige grafische symbolen (“*eeticons*”) voor de geselecteerde productspecificaties te ontwerpen, echter zo, dat diverse schalen van “emoties” konden worden verbeeld.

Zoals al vermeld is in een kleinschalig experiment (binnen het kader van “Eye on Food”) is gebleken dat consumenten gevoelig zijn voor afwijkende vormen van product labeling.

3. Werkprogramma 2005

Zoals eerder beschreven is er meer inzicht nodig in de primaire prikkels die kunnen leiden tot de realisatie van een voedingssysteem met breed gedragen waarden en normen gericht op de realisatie van een maatschappelijk verantwoord klimaat rond productie en voedingsgedrag. Die insteek is door de Taakgroep Voeding opgepakt en nader uitgewerkt. Dat betekent dat de Taakgroep ook meer zal investeren in het ontwikkelen van een sense of urgency. Niet zozeer door de problematiek steeds weer onder de aandacht te brengen maar door het introduceren van vernieuwende concepten, die mensen ook aan het denken zetten.

Een aantal lopende activiteiten van 2004 zal worden afgebouwd, andere worden verbreed. Het aantal nieuwe onderwerpen zal beperkt zijn.

1. Systeemanalyse als basis voor actie en kennisontwikkeling

In de loop van 2005 zal het essay, dat door Prof. Van Trijp samen met de Taakgroep Voeding wordt voorbereid, worden gepubliceerd. Op basis van deze analyse zullen aangrijpingspunten voor ingrijpende vernieuwingen worden geïdentificeerd. Met behulp van creatieve netwerken (ideevormende consortia) zullen vervolgens concepten voor die ingrijpende vernieuwingen worden ontwikkeld. Dit naast het verder uitwerken van reeds in ontwikkeling zijnde concepten als “Gruitjop” en “Eeticons”.

Daarnaast zal een externe partij worden gevraagd om een verkenning uit te voeren naar de landen waar al ervaring is opgedaan met het veranderen van gedrag op het gebied van voeding. Voorbeelden hiervoor zijn Engeland (waar in een periode van tien jaar een positieve omslag rond kwaliteitsbeleving van voedsel heeft plaatsgevonden), Finland (waar door een verbetering van de bewustwording van de burger de situatie rond hart- en vaatziekten significant is verbeterd (benecol)) en Spanje (waar door een gerichte overheids campagne de incidentie van voedselvergiftigingen sterk terug is gebracht).

Duidelijk is, dat het veelal nog ontbreekt aan adequate kennis voor het keren van de trend richting een steeds ongezonder voedingsgedrag. Oorspronkelijk werd beoogd hiertoe een kennisprogramma te ontwikkelen, voortbordurend op het afgewezen Bsik-programma Voeding & Voedselintegriteit en met een sterke aandacht voor $\alpha\beta\gamma$ -interactie in het wetenschappelijk domein. Het door een consortium van bedrijven en kennisinstellingen ontwikkelde voorstel, dat ook is ingebracht bij het InnovatiePlatform zet echter al zwaar in op de kenniscomponent. Hoewel er enige zorg is dat dit een nogal technologische uitwerking zal krijgen, ligt het niet voor de hand, dat InnovatieNetwerk hier nu een parallelle lijn voor ontwikkelt.

Wel zal worden bezien of het toegevoegde waarde heeft om het gedachtegoed van de bèta\gamma interactie in Europees verband te pluggen. Dit enerzijds met als doel gebruik te kunnen maken van de internationale arena om de erkende Nederlandse positie, zowel wetenschappelijk als industrieel, te handhaven of beter nog, te versterken en anderzijds om een nationaal initiatief meer draagkracht te geven. Om een voorbeeld te geven: zeer recent (17 juni jl.) is door de Europese Commissie in het kader van KP6 een Integrated Project op het gebied van obesitas voor financiering goedgekeurd. Verder kan worden gedacht aan een SSA (Specific Support Action) onder het ERA-NET programma van de Commissie (ook KP6), een eventuele aanzet tot een European Technology Platform (als mogelijk onderdeel van het toekomstige KP7) en/of de voorbereiding van een EUREKA Food cluster. Bij al deze Europese initiatieven wordt, naast technologie, nadrukkelijk aandacht besteed aan economische/ innovatieve aspecten en de inbedding van de technologie in het maatschappelijk gebeuren.

In 2004 zijn oriënterende gesprekken van start gegaan met enkele grote ondernemingen (Unilever, DSM, Fortis, Philips, Wessanen en Heineken) over een mogelijk gezamenlijk innovatieproject op het vlak van gezondheid. Dit in het kader van het 'HEI-initiatief'. Vanuit HEI is er interesse om dit te koppelen aan de Taakgroep Voeding voor een Gezonde Samenleving. Het zou ook een interessant experiment zijn voor een open innovatieproces over de grenzen van ondernemingen heen. Iets waar het volgens Innovatieplatform aan schort in Nederland.

2. Analyse voedingssector

In het verlengde van de eerder uitgevoerde benchmark-analyse van de voedingssector werd door de Taakgroep Agri Food Valley vastgesteld dat er grote behoefte bestaat aan het uitvoeren van een gedetailleerde sterkte/zwakte analyse van de Nederlandse voedingssector gekoppeld aan een onderzoek naar de duurzame innovatiekracht van deze sector. Dit met nadruk op het gebied van de nieuwe ontwikkelingen die zich afspelen op het terrein van onze voeding. Ondertussen is een samenwerkingsverband bestaande uit InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, de Nederlandse Voedingsmiddelen Industrie VAI, de RaboBank, VBN, LNV, het NIZO en Wageningen UR tot stand gekomen, die deze analyse onder de naam: "Vergroting van het vermogen tot duurzaam innoveren van de Nederlandse agrovoedingssector met speciale nadruk op de kritische succesfactoren op het gebied van nieuwe voedingsmiddelen" zal begeleiden. De uitvoerder is Wageningen UR. De Mansholt-onderzoeksschool ondersteunt dit onderzoek dat een periode van vier jaar zal beslaan.

Onderdeel van deze studie is een analyse van de CIS (Community Innovation Survey) data, waarmee het innovatiesysteem van de Nederlandse agrovoedingssector met verschillende andere sectoren wordt vergeleken. Eind oktober zullen de eerste resultaten van deze studie worden gepresenteerd. Daarnaast lopen er op dit moment onderzoeken naar de kritische succesfactoren voor innovatie bij twee bedrijven uit de agrovoedingssector. Binnen deze bedrijven, een producent van landbouwwerktuigen en een agrobiotech-bedrijf, worden verschillende innovatieprojecten geanalyseerd. Tevens is een 8-tal Nederlandse producenten van voedingsmiddelen bereid mee te werken aan het onderling vergelijken van hun innovatieactiviteiten.

3. Experimenteerruimte voor nieuwe businessmodellen: "concept virtueel ondernemen"

In 2005 zal een rapport met aanbevelingen over dit onderwerp verschijnen. Omdat logistiek en regiefuncties een prominente rol hebben in het TDL programma, zal aan dit onderwerp vanuit het thema Voeding geen aandacht meer worden besteed.

4. Onderwijsconcepten

De activiteiten in het kader van het communicatienetwerk "Food Delta" zijn van grote invloed geweest op de keuze om meer initiatieven te ontplooiën richting onderwijs, in het bijzonder kijkend naar de ontwikkelingen in de basisvorming. Nu het Ministerie van Landbouw heeft aangegeven veel belangstelling te hebben om het concept binnen het groene onderwijs te willen implementeren, zal het belangrijk zijn om een samenwerkingsverband tussen de HASsen, Wageningen UR maar mogelijk ook ROC's tot stand te brengen. Gedacht wordt aan een stichtingsvorm, waardoor ook andere partijen zich kunnen aansluiten en het mogelijk is additionele middelen te verwerven. Wanneer dat mogelijk is, zal een stichtingsbestuur moeten worden gevonden. Maar ook wanneer blijkt dat er een DWK-programma zou ontstaan, zal een begeleidingscommissie moeten worden geïnstalleerd. In beide situaties is het mogelijk om Pierre Wind, als anchor-man een belangrijke rol te laten spelen in de communicatie en promotie van het concept.

De uitdaging echter is nog steeds de Nederland-brede implementatie van smaaklessen in alle vormen van onderwijs, daar waar jongeren van 12-15 jaar zijn te vinden. En uiteindelijk zal aandacht voor eten op een effectieve en aantrekkelijke moeten worden

opgenomen in het onderwijscurriculum van deze doelgroep. Dit zal nog veel inspanningen vereisen over een veelheid aan assen en langs een veelheid aan wegen. Aandacht moet dan zeker ook worden gegeven aan onderwijs aan allochtonen in aanvulling met het nu ontwikkelde smaaklespakket, uitmondend in een specifiek lespakket voor deze doelgroep.

In dit alles is betrokkenheid van het onderwijsadviesbureau APS, dat een belangrijke rol speelt bij de ontwikkeling van het curriculum van het nieuw samen te stellen vak "Science" waarin aandacht voor voeding naar onze gezamenlijke mening een plaats dient te krijgen, van eminent belang. Er is een goed lopend wederzijds contact. Feitelijk begint nu zicht te komen op een zelfstandige ontwikkeling door derden van het concept.

5. Gruitsjop: een ontwerp waarmee ongezond koopgedrag kan worden veranderd in koopgedrag dat gezonde en gevarieerde voeding stimuleert

Winkels en supermarkten zijn er doorgaans op ingericht om hun klanten te verleiden tot een koopgedrag dat goed is voor de omzet. Het aanzetten van de klant tot een koopgedrag dat leidt tot de aanmoediging van aankoop van duurzame producten is doorgaans niet aan de orde. Ook winkels en supermarkten die de consument aanzetten tot een gezond en verantwoord voedingsgedrag zijn schaars (als ze er al zijn). De logistiek in de winkels zit meestal zodanig in elkaar dat de klant wordt aangemoedigd om hoogcalorische en ongezonde producten te kopen naarmate de kassa nadert: wachtend in de rij lonkt snoep en rookgerei in plaats van groente en fruit. Ook is er vaak slecht nagedacht over de manier waarop de klant zijn kar moet beladen: eerst komen de verse producten, dan de zware pakken met zuivelproducten, de pakken sap, de flessen bier en wijn terwijl het andersom zou moeten. Dit project richt zich op het zoeken naar een ontwerp voor winkels en supermarkten waar de burger centraal staat. Hoe kun je een marktplaats ontwerpen waar verantwoord koopgedrag (gericht op duurzaamheid, gezond en verantwoord voedingsgedrag) wordt gestimuleerd gepaard aan de keuze van een kwalitatief hoogwaardig product.

In het begin van 2005 zal de ontwerpbandel in een groter verband met vertegenwoordigers van het bedrijfsleven, overheid, de kennis infrastructuur en maatschappelijke organisaties in een workshop worden besproken. Daaruit zal worden afgeleid met wie en hoe een vervolg tot stand zal worden gebracht.

6. "Eeticons": productlabels met emoticons

Op het moment dat de voorstudie over dit onderwerp ter beschikking komt, zal worden geprobeerd het concept te "pluggen" in de praktijk. In deze fase zal veel aandacht moeten worden gegeven aan communicatie en promotie. Partijen hebben zich reeds gemeld met de vraag of zij het concept verder kunnen uitwerken. Er zal naar verwachting dan ook een team worden gevormd dat onder leiding van een externe projectleider dit concept verder zal gaan uitwerken en naar wegen zal gaan zoeken om het gedachtegoed achter het ontwerp te realiseren.

In de uitwerking zal echter niet alleen aandacht worden gegeven aan de ontwikkeling van "Eeticons", maar ook het gebruik van RFID technologie. In het bijzonder zullen de maatschappelijke implicaties van RFID technologie aan de orde dienen te komen.

7. In het licht van overgewicht

In Nederland is ongeveer 45% van de mannen en 35% van de vrouwen te dik. In België is dat respectievelijk 63% en 40%. In de VS lijdt 60% van de volwassenen aan overgewicht en 25% aan ernstig overgewicht of vetzucht (obesitas). In Nederland zijn al kinderen van 4 jaar oud met obesitas gesignaleerd. Van de kinderen tussen zes en zestien jaar zijn er 400.000 te dik. De WHO voorspelt dat in 2025 25% van de Nederlandse volwassenen obees zal zijn. Wanneer wordt vastgesteld dat wij overal en op elk moment worden verleid tot eten, dan ligt daar misschien de weg naar een

trenddoorbraak. Daarvoor is de ambitie geformuleerd om bedrijven te laten stoppen om de klant overal eten aan te bieden. Dat kan onder meer betekenen dat:

- op luchthavens en perrons niet meer overal kan worden gesnackt en het aantal automaten met zoetwaren en het aantal stalletjes met vette happen sterk wordt teruggebracht,
- dat in de grote warenhuizen het graasgedrag van de consument wordt ontmoedigd,
- dat scholen geen bijverdiensten meer nodig hebben via het plaatsen van frisdrankautomaten,
- enz.

Het zal niet meevallen, om directies van bedrijven zover te krijgen dat zij een stap in deze richting willen zetten. Dat vraagt overtuigingskracht. Het maatschappelijk belang is echter van dien aard, dat niet uit te sluiten valt dat de bereidheid tot het nemen van dit soort grote stappen aanwezig is.

Daarvoor is het natuurlijk wederom belangrijk dat er een gevoel van urgentie gaat ontstaan. De wil moet er komen om te erkennen dat er een snel in ernst toenemende problematiek aan het ontstaan is. Daaruit kan dan de bereidheid volgen ook daadwerkelijk iets aan het probleem te gaan doen.

Het grote voedingsbedrijf Kraft heeft inmiddels al besloten de verpakking van biscuits te verkleinen. Ook heeft het bedrijf plannen om het vetgehalte in haar producten te verlagen en geen reclame meer te maken op scholen. Ook McDonald's gaat er inmiddels toe over salades en fruitsnacks te verkopen. In Frankrijk mogen geen sterk suikerhoudende frisdranken worden verkocht op scholen. Dit is echter nog maar een klein begin. En in Nederland is nog geen vergelijkbare actie te bespeuren. Daar liggen derhalve grote uitdagingen om dat wél te realiseren.

4. Begroting

Systeemanalyse rond de voedingsproblematiek en de rol van kennis	105 k€
Analyse voedingssector	10 k€
Onderwijsconcepten	50 k€
De Gruitsjop	75 k€
Eeticons	75 k€
Overgewicht	25 k€
Onvoorzien	20 k€
	<hr/>
Totaal	360 k€

Projecttitel: Systemanalyse rond de voedingsproblematiek en het ontwikkelen van een actieprogramma

Thema: Voeding voor een Gezonde Samenleving Datum: augustus 2004	
Doel project	<p>Allereerst wordt geprobeerd binnen Nederland goed in kaart te brengen welke actoren een belangrijke rol spelen in de diverse ontwikkelingen die zich op het terrein van voeding afspelen en hoe daarin door deze actoren keuzes worden gemaakt. De uitkomsten hiervan worden vergeleken met een analyse van doorbraken die ten aanzien van voeding elders in Europa hebben plaatsgevonden en welke sleutelfactoren daarin een rol hebben gespeeld.</p> <p>Vervolgens wordt een aantal acties benoemd die een rol moeten spelen in het creëren van veranderingen in de richting van een voedingssysteem waarin de gezondheid van de consument centraal staat. Uiteraard is daarbinnen ook ruimte voor het ontwikkelen van kennis en het vertalen van kennis die al voorhanden is naar aansprekende projecten.</p>
Systeem-innovatieve karakter?	<p>De resultaten van de analyse van een uiterst complexe omgeving zullen een indruk geven van de waarden en normen die de ontwikkelingen op het terrein van de voeding sturen. Hieruit volgen indicaties over de manier van werken van de verschillende partijen in het krachtenveld. De uitdaging is nu om een ontwikkeling, die schijnbaar spontaan verloopt naar een niet in voeding en voedsel geïnteresseerde maatschappij, met alle gevaren van dien, om te buigen naar een situatie waar de consument weer bewust zal kiezen voor een gezond en verantwoord voedingsgedrag.</p>
Looptijd	2004-2005
Budget en financiers	InnovatieNetwerk k€ 105
Betrokkenen	<p>Projectleider intern: Dr. H.J.Huizing Projectleider extern: Prof.Dr.Ir. H.M. van Trijp (Wageningen Universiteit), dhr. van Batenburg. Andere projectbetrokkenen: Universiteit van Utrecht, Universiteit van Tilburg, Prisma BV.</p>
Begeleiding	Het project wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking tussen de externe projectleiders en Dr. H.J. Huizing.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator en financier.
Werkwijze - resultaten	Ten behoeve van de discussie en de ontwikkeling van een actieplan, zullen diverse partijen uit het bedrijfsleven, de kennis infrastructuur en maatschappelijke geledingen in zogenaamde ideevormende consortia in het traject worden betrokken.

Leerpunten	Kennis over het voedingssysteem, de partijen die daarin een sleutelrol vervullen en een indicatie van de “autonome” ontwikkelingen op voedingsgebied en hoe deze misschien is te doorbreken.
Communicatie	De resultaten van het onderzoek worden gepubliceerd in de vorm van een essay. Verder zal worden geprobeerd de resultaten van het project op een aansprekende wijze bekend te maken.
Vervolg	In dit stadium nog niet bekend.

Projecttitel: Analyse voedingssector

Thema: Voeding voor een Gezonde Samenleving Datum: augustus 2004	
Doel project	De meest succesvolle bedrijven blijken vaak niet de bedrijven met de goedkoopste inputs, maar de bedrijven die de capaciteit hebben om zich te continu te verbeteren en in staat zijn continu te innoveren. Echter, de voedingsmiddelenindustrie heeft zich de laatste decennia hoofdzakelijk gericht op de vermindering van de kosten. Wil de voedingsmiddelenindustrie blijven floreren dan is een snelle omschakeling van factorkosten-gedreven naar innovatiegedreven groei absoluut noodzakelijk. Doel van het project is informatie te verzamelen waarop beleidsmaatregelen kunnen worden gebaseerd om tot vergroting van het innovatievermogen en versnelling van vernieuwingen in de Nederlandse agrovoedingsindustrie te komen.
Systeem-innovatieve karakter?	De innovatiekracht van een sector is moeilijk te meten. Hoe kunnen we innovatie-indicatoren opstellen en 'innovatieproductie' meten? In tegenstelling tot de internationale vergelijking van 'nationale innovatiesystemen' – hoe moeilijk te meten ook – waar door internationale organisaties als de OECD en de Wereldbank regelmatig wordt gepubliceerd, is er over het 'sectorale innovatiesysteem' van de voedingsmiddelenindustrie zeer weinig bekend. Men grijpt vaak terug op indicatoren die op indirecte wijze kunnen worden gemeten. Bovendien duurt het vaak lang voordat innovaties tot meetbare productiviteitseffecten leiden. En, hoe meten we de gerealiseerde opbrengst van relaties (en netwerken)? Dit project heeft dus betrekking op het innovatieproces zelf.
Looptijd	2003-2007
Budget en financiers	Het project heeft voor 2005 geen substantiële additionele financiering nodig. Alleen voor het organiseren van workshops, stuurgroepvergaderingen of voor verspreiding van de resultaten van het onderzoek wordt een post voorzien van k€ 10. Medefinanciering vindt plaats door het Mansholt-Instituut via cofinanciering en "in kind" door de VAI, NIZO en de Rabobank.
Betrokkenen	Projectleider intern: Dr. H.J. Huizing Projectleider extern: Prof.Dr. S.W.F. Omta (Bedrijfskunde, WUR) Andere projectbetrokkenen: Ir. M.H. Batterink (Bedrijfskunde, WUR).
Begeleiding	Dagelijkse begeleiding van de leerstoelgroep bedrijfskunde van de WUR. Stuurgroep: Dr. A. Sjauw Koen-Fa (Rabobank), Drs. R. Diamant (VAI), D.C. Faber (VBN), Dr.ir. A. Jurriaanse (NIZO), Dr. H.J. Huizing (InnovatieNetwerk).
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator, stimulator en medefinancier.

Werkwijze - resultaten	<p>Dit onderzoek naar de concurrentiepositie van de agrovoedingssector zal de gehele productie- en verwerkingsketen aan de orde stellen en complementaire analyses uitvoeren op macro-(sector), meso-(keten, netwerk) en micro(bedrijf)-niveau. In het onderzoek zullen de verschillende analyseniveaus in onderlinge samenhang worden behandeld door macro-onderzoek te relateren aan op microdata gebaseerd onderzoek en onderzoek op ketenniveau. Om dit te kunnen te realiseren wordt gebruik gemaakt van:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Een gerichte survey, waarbij individuele bedrijven worden ondervraagd over de werking van het innovatieproces binnen het bedrijf (het proces van innovatie/kenniscreatie en –diffusie (subjectieve aanpak) en in samenwerking met andere bedrijven. 2. Een analyse van statistische gegevens, voor de (sub) sector (en) als geheel en, voor zover beschikbaar, op basis van geanonimiseerde microdata (objectieve aanpak).
Leerpunten	<p>In de studie wordt een aantal leerpunten voorzien:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kennis over de sterke en zwakke kanten van het innovatiesysteem in de voedingsmiddelenindustrie; • Objectivering van de waarde van de voedingsmiddelensector voor de Nederlandse economie; • Oorzaken van de sterke en zwakke kanten; • Rol overheid bij clustervorming en innovaties in de voedingsmiddelenindustrie; • Inzicht in de werking van het innovatiesysteem; • Aanbevelingen voor verbetering.
Communicatie	<p>Gaandeweg het traject zal een scala aan verschillende communicatievormen worden toegepast. Voor de presentaties van de wetenschappelijke resultaten zijn de vormen van communicatie vooral in de trend van posters, artikelen en uiteindelijk een proefschrift. Verder zal naar een vorm van popularisatie van de resultaten worden gezocht.</p>
Vervolg	<p>Dit project ligt voor de periode tot 2007 vast. Een doorstart na die periode wordt momenteel nog niet voorzien.</p>

Projecttitel: Onderwijsconcepten

Thema: Voeding voor een Gezonde Samenleving Datum: augustus 2004	
Doel project	<p>Onderwijs aan jongeren is de eerste stap in het creëren van de bewustwording dat eten niet alleen een manier is om jezelf van voedingsstoffen te voorzien, maar dat het een aantrekkelijke manier is om in een plezierige omgeving een basis te vormen voor je eigen welzijn, ook op latere leeftijd. Helaas wordt er in het onderwijs voor gekozen om eten te presenteren als een vak als scheikunde of natuurkunde. Er bestaat geen koppeling meer met beleving, welzijn en sociale aspecten.</p> <p>Dit project is er op gericht om jongeren weer te interesseren in eten in bredere zin. Onderwijs staat centraal. De uitdaging die zich aandient is echter driedelig:</p> <ul style="list-style-type: none">• Hoe bereik je de jeugd over dit onderwerp,• Hoe kun je de docent aansprekende hulpmiddelen aanreiken voor dit onderwerp,• Hoe kun je er voor zorgen dat eten structureel op de onderwijsagenda komt te staan.
Systeem-innovatieve karakter?	<p>Jongeren zijn aantoonbaar weinig of niet geïnteresseerd in het onderwerp. Het onderwijs zoekt naar een goed werkend onderwijssysteem, maar weet niet hoe dit te bereiken. In het bèta-vakkenpakket is weinig of geen ruimte voor de niet-bèta aspecten van voeding. De belangstelling voor bèta vakken neemt af. Docenten hebben geen tijd voor nog meer vakken, uren of begeleiding.</p> <p>Om jonge mensen echter weer bewust met eten te laten omgaan is binnen dat onderwijs een omslag nodig. Het in gang zetten van die omslag vraagt om een aantal parallelle acties:</p> <ul style="list-style-type: none">• Duidelijk maken aan de overheid en aan het onderwijssysteem dat het essentieel is om actie te ondernemen met het oog op onder meer de problematiek rond overgewicht en de daaraan gekoppelde gezondheidsrisico's.• Docenten werk uit handen nemen door het ontwikkelen van relevante lespakketten en door ondersteuning te geven bij het lesgeven.• Ontwikkelen van een breed netwerk dat bereid is zich hiervoor in te zetten.• Vragen van aandacht in de media om dit onderwerp als een relevant maatschappelijk probleem te presenteren.• Zoeken naar aantrekkelijke manieren om de boodschap bij jongeren onder de aandacht te brengen.
Looptijd	Het project is gestart in 2002 en loopt vooraleerst nog naar verwachting door tot en met 2005.
Budget en financiers	InnovatieNetwerk 50 k€ (voor 2005). In dit traject wordt door de projectbetrokkenen zowel in kind als out-of-pocket meegefinancierd.

Betrokkenen	<p>Projectleider intern: Dr. H.J. Huizing</p> <p>Andere projectmedewerkers intern: n.v.t.</p> <p>Projectmedewerker extern: mw. Naber-van den Heuvel (VWO-campus Wageningen UR)</p> <p>Andere projectbetrokkenen: Pierre Wind, Centrale Educatieve Dienst Rotterdam, GGD Rotterdam, Voedingscentrum, Stichting Kinderpostzegels Nederland, Ared Special Products, APS, diverse scholen verspreid over Nederland, het Hoger Agrarisch Onderwijs, LNV-VVA, LNV-DWK.</p>
Begeleiding	De begeleiding van het project vindt vanuit InnovatieNetwerk plaats door Dr. H.J. Huizing.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator, stimulator en medefinancier.
Werkwijze - resultaten	<ul style="list-style-type: none"> • Evaluatie van een pilot die ertoe heeft geleid dat er eind 2004 in Rotterdam een smaaklespakket is geïntroduceerd en wat daaruit geleerd kan worden. • In kaart brengen van ontwikkelaars en leveranciers van lespakketten op het gebied van voeding. • Zoeken naar leerervaringen bij het ontwikkelen en introduceren van lespakketten op scholen. • Zoeken naar creatieve en uitdagende werkvormen voor het onderwijs. • Het uitbouwen van een netwerk bij de ontwikkeling van een dekkend lespakket over voeding voor het onderwijs.
Leerpunten	Er is op meerdere plaatsen behoefte aan aansprekende onderwijsconcepten en inzicht hoe ideeën over onderwijs op de kaart en op de agenda kunnen worden gezet.
Communicatie	Via verspreiding van leerervaringen, concepten en rapporten. Organisatie van workshops, demonstratie van smaaklespakketten.
Vervolg?	Ja.

Projecttitel: De Gruitsjop

Thema: Voeding voor een Gezonde Samenleving Datum: augustus 2004	
Doel project	Winkels en supermarkten zijn er niet op ingericht om hun klanten te verleiden tot een koopgedrag van duurzame en/of gezonde producten. Omzet staat voorop. Dit project richt zich op het zoeken naar een ontwerp voor winkels en supermarkten waar de burger verantwoord koopgedrag (gericht op duurzaamheid, gezond en verantwoord voedingsgedrag) ontwikkelt.
Systeem-innovatieve karakter?	In dit concept staat een nieuw ontwerp voor een winkel of marktplaats waar de consument bewust kan kiezen voor duurzaam en gezond centraal. In dit ontwerp wordt ook gezocht naar mogelijkheden voor waardevermeerdering tijdens het transport en andere vormen van logistiek. Deze aanpak vraagt om interactie tussen ontwerpers, psychologen, marketeers, sociologen, kennis van producten, apparatenbouwers, vormgevers, etc. In interactie kunnen deze tot en concept komen dat kan worden ingepast in bestaande transactieomgevingen (winkels en supermarkten), maar ook in een volledig nieuwe omgeving (een regionale formule, een productiebedrijf). Indien kansrijke concepten kunnen worden ontwikkeld wordt implementatie de volgende uitdaging.
Looptijd	2004-2006
Budget en financiers	InnovatieNetwerk k€ 75 (voor 2005)
Betrokkenen	Projectleider intern: Dr. H.J. Huizing De externe projectleider is mw. E. Vaane. In de ontwerpfase is via YD+I door een tiental jonge ontwerpers uit Nederland, Spanje, Noorwegen, Engeland en Slovenië een eerste serie ontwerpen gemaakt. Deze ontwerpen zijn besproken met diverse vertegenwoordigers uit het bedrijfsleven en de kennis infrastructuur. De ontwerpen worden momenteel door vijf ontwerpers herschikt zodat er een bundel ontstaat met ontwerpen die kunnen worden gebruikt voor de inrichting van nieuwe, ook mobiele transactieplaatsen. De begeleidende tekst wordt verzorgd door de journaliste mw. M. Heselmans.
Begeleiding	Mw. E. Vaane.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator, regisseur en financier.
Werkwijze - resultaten	Er wordt gebruik gemaakt van een projectmatige aanpak binnen een ontwerpersteam. Verder worden in een aantal denktanks (ideevormende consortia) ideeën vergaard voor mogelijke concepten of de verrijking ervan. Deze worden vervolgens weer getoetst in workshops, maar ook met geïnteresseerden in bilateraal tjes doorgesproken.

Leerpunten	Door het betrekken van Europese ontwerpers in dit traject wordt een beeld verkregen van de manier waarop door burgers in verschillende landen over dit concept wordt gedacht. In engere zin wordt kennis ontwikkeld over de manier waarop een consument kan worden aangemoedigd tot een koopgedrag waarin gezond, verantwoord en duurzaam leidend is.
Communicatie	De resultaten van het onderzoek worden gepubliceerd in de vorm van een goed toegankelijk essays of brochure. Ook zal worden geprobeerd een samenvatting hiervan in een toonaangevend vakblad voor ontwerpers (Frame) geplaatst te krijgen. Gezien de nieuwheid van het onderwerp is niet uitgesloten dat vanuit de (vak)pers belangstelling voor de activiteiten gaat ontstaan.
Vervolg	In het begin van 2005 zal de ontwerpbundel in een groter verband met vertegenwoordigers van het bedrijfsleven, de overheid, de kennis infrastructuur en maatschappelijke organisaties in een workshop worden besproken. Daaruit zal worden afgeleid met wie en hoe een vervolg tot stand kan worden gebracht.

Projecttitel: "Eeticons": productlabels met emoticons en hulpmiddelen uit de ICT

Thema: Voeding voor een Gezonde Samenleving Datum: augustus 2004	
Doel project	<p>Consumenten hebben moeite met het lezen van de informatie op levensmiddelen. Ook ontbreekt vaak relevante informatie. Idealiter zouden verpakkingen van een aanduiding of systeem moeten zijn voorzien waarmee effectief en op simpele wijze kan worden gecommuniceerd over relevante eigenschappen. Emoticons, een soort smiley's die een emotie weergeven zijn daarvoor misschien geschikt. Hiermee kan iets worden "gezegd" over de functionaliteit van de inhoud van de verpakking. Belangrijk is echter dat de informatie ook wordt begrepen door lager opgeleiden! Aan de andere kant is er juist ook meer behoefte aan specifieke informatie voor de consument, zoals gegevens over de productiewijze, keteninformatie, de exacte voedselsamenstelling, etc. Dit kan natuurlijk niet allemaal op de verpakking staan. Mogelijkheden om dit type informatie ter beschikking te stellen kan via barcodes en in de (nabije) toekomst door middel van RFID-tags. Dat vraagt echter om een gedegen onderzoek naar de manier waarop dat kan worden gerealiseerd op een manier die ook door de consument wordt geaccepteerd.</p> <p>Het doel van dit project is zodoende tweeledig:</p> <ul style="list-style-type: none">• De ontwikkeling van eenvoudige labels op voedingsmiddelen waarmee je in één oogopslag relevante informatie kunt krijgen.• De ontwikkeling van een informatiesysteem waarmee ook complexe en uitgebreide informatie toegankelijk kan worden gemaakt zonder risico op schending van de privacy.
Systeem-innovatieve karakter?	<p>Het concept Eeticon staat voor een volledig ander systeem van voedsletikettering. Enerzijds gaat het om een vereenvoudiging van de informatie op verpakkingen, anderzijds over de ontwikkeling van een systeem waarmee veel complexere informatie aan de consument kan worden gegeven. Voor dit laatste wordt gedacht aan barcodes en RFID technologie.</p> <p>De uitdaging is om op termijn een etiketteringsysteem te ontwikkelen waar de overheid en het bedrijfsleven, maar vooral de consumenten hun voordeel mee kunnen doen.</p>
Looptijd	2004-2006
Budget en financiers	InnovatieNetwerk k€ 75 (over 2005)
Betrokkenen	<p>Projectleider intern: Dr. H.J.Huizing Andere projectmedewerkers intern: n.v.t. Projectleiders extern: Prof. J.P.L. Schoormans en Dr. P.H. Westendorp (beide TU Delft). Dit project is in de opstartfase en vraagt nog om een forse investering bij de opbouw van een geschikt netwerk.</p>
Begeleiding	Dr. H.J. Huizing, InnovatieNetwerk
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiator.

Werkwijze - resultaten	<p>Fase één richt zich op een consultatieronde van diverse maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen met de vraag welke productspecificaties volgens hen cruciaal zijn bij de beoordeling van een product door de consument. In fase twee staat centraal of een bepaalde productspecificatie éénduidig is te objectiveren en of een classificering kan worden aangebracht.</p> <p>Fase drie is het ontwerpen van eenvoudige grafische symbolen ("Eeticons") voor de geselecteerde productspecificaties met een mogelijkheid om via diverse schalen van "emoties" gradaties die corresponderen met de classificaties aan te brengen. Fase vier tenslotte richt zich op het "pluggen" van de communicatievorm in de praktijk. In deze fase zal veel aandacht worden gegeven aan communicatie en promotie.</p> <p>Naast deze vier fasen zal worden gekeken naar de ontwikkeling van hoogwaardige informatiesystemen. Hiervoor wordt een projectteam geformeerd.</p>
Leerpunten	<p>Het voorgestelde procespad is risicovol en niet conventioneel. Het is het pad van "push" in plaats van "pull". Er wordt een grote druk gelegd bij het welslagen in het vinden van helder communiceerbare specificaties en in het realiseren van pakkende ontwerpen. Nu mag toch al worden vastgesteld dat het gehele proces van labelling iets is wat de consument wordt opgelegd: er zijn weinig of geen inspraakmogelijkheden. Dat heeft tot nu toe geleid tot een mislukte aanpak. Het hier voorgestelde pad is ingericht op een aanvallende strategie. Het moet blijken of een dergelijke koers kans van welslagen heeft. Op zich al een interessant leertraject.</p>
Communicatie	Zie hiervoor bij werkwijze – resultaten.
Vervolg?	Ja, in een nog nader te definiëren vorm.

Projecttitel: In het licht van overgewicht

Thema: Voeding voor een Gezonde Samenleving Datum: augustus 2004	
Doel project	<p>In Nederland is ongeveer 45% van de mannen en 35% van de vrouwen te dik. In België is dat respectievelijk 63% en 40%. In de VS lijdt 60% van de volwassenen aan overgewicht. De WHO voorspelt dat in 2025 25% van de Nederlandse volwassenen obees zal zijn.</p> <p>Dat de sterke stijging van overgewicht zo toeneemt, wordt vaak gekoppeld aan de sterke toename in het eten van calorierijke voeding. Maar veel mensen bewegen ook te weinig of verrichten een type werk waarin lichamelijke inspanning amper meer voorkomt. Maar vergeet ook niet dat wij steeds meer “graasgedrag” bij ons eten vertonen. Overal ligt een overdaad aan snacks, aan snoep, aan vette tussendoortjes en snelle happen. En het lijkt ingebakken in onze genen dat wij ons gemakkelijk laten verleiden.</p> <p>Doel van dit project is om niet-conventionele wegen te vinden om deze trend van collectieve vervetting te doorbreken.</p>
Systeem-innovatieve karakter?	<p>Er zijn veel factoren, die er voor zorgen, dat het voedingsstelsel werkt zoals het nu werkt. Het wordt in stand gehouden door een complex samenspel van de betrokken partijen zoals consumenten, overheid, voedselproducenten, detailhandel en retail en restauratieve voorzieningen. De primaire prikkels in het systeem lijken echter niet primair gericht op het creëren van een situatie die leidt tot een verantwoord voedingsgedrag.</p> <p>Wanneer wordt vastgesteld dat wij overal en op elk moment worden verleid tot eten, dan ligt daar misschien de weg naar een trenddoorbraak. Daarvoor is de ambitie geformuleerd om bij voorbeeld bedrijven te laten stoppen om de klant overal eten aan te bieden. Er kan belasting worden geheven op calorierijke of ongezonde voeding. Er is behoefte aan alternatieven voor snoepautomaten op scholen. Op stations moeten misschien naast rookpalen ook snackpalen komen. Er kunnen verkooppunten komen in openbare gelegenheden, waar gratis goed en gezond water wordt aangeboden.</p> <p>Het zal niet meevallen, om bedrijven en overheden zover te krijgen dat zij een stap in deze richting willen zetten. Dat vraagt overtuigingskracht. Het maatschappelijk belang is echter van dien aard, dat niet uit te sluiten valt dat de bereidheid tot het nemen van dit soort grote stappen toch wel degelijk aanwezig is.</p>
Looptijd	2005 - 2007
Budget en financiers	InnovatieNetwerk k€ 25 (voor 2005)
Betrokkenen	Projectleider intern: Dr. H.J.Huizing Taakgroep Voeding
Begeleiding	Nader in te vullen.

Rol/functie Innovatie- Netwerk	Initiator en regisseur.
Werkwijze - resultaten	Er zal een belangrijke rol worden neergelegd bij de leden van de Taakgroep Voeding om op hoog niveau belangrijke spelers te overtuigen van het belang van de gewenste omslag.
Leerpunten	Dit project zal het vooral moeten hebben van het adequaat opereren op hoog niveau in belangrijke netwerken.
Communicatie	Het zou wereldnieuws kunnen worden wanneer enkele CEO's in Nederland met een gezamenlijk alternatief naar buiten zouden komen om af te zien van het aanbieden van energierijke voeding in belangrijke openbare ontmoetingsplaatsen.
Vervolg	In dit stadium nog niet bekend.

Lerende Netwerken

1. Doel en ambitie

De ambitie is om middels leerprocessen de methoden voor de ontwikkeling én implementatie van grensverleggende vernieuwingen voortdurend aan te scherpen en te verbeteren en onze professionaliteit op dit vlak steeds verder te vergroten.

2005 is voor het thema Lerende Netwerken een belangrijk jaar. Activiteiten die binnen dit thema de afgelopen jaren zijn opgestart, zullen worden afgerond. Tevens zal dit jaar in het teken staan van het opstarten van nieuwe activiteiten, vooral gericht op het verbreden van leerprocessen.

In 2005 is het belangrijk om vast te stellen of InnovatieNetwerk zowel inhoudelijk als procesmatig de goede dingen heeft gedaan. Tevens moet duidelijk zijn wat de (nieuwe) sprong voorwaarts zou moeten zijn: naar inhoud en proces. Daartoe zullen de volgende vragen in 2005 beantwoord zijn:

1. Is het gelukt om nieuwe systeeminnovatieve concepten te ontwikkelen die staan voor een duurzame oplossing (3 P's) van hardnekkige maatschappelijke problemen?
2. Is het gelukt om deze concepten tot werking te brengen? In welke vormen is dat gelukt? Als dit niet het geval is geweest, wat waren daar dan de oorzaken van??
3. Is het zinvol om de focus op conceptontwikkeling in een mogelijk vervolprogramma te handhaven?
4. Wat vinden partijen uit ons netwerk van de verschillende onderdelen van ons werk?
5. Wat hebben we geleerd van de diverse aanpakvormen? Welke (al dan niet gewijzigde/aangepaste) aanpak zullen we in de toekomst hanteren?
6. Wat voor competenties (kennis, vaardigheden, houding) hebben innovatiemanagers/stafmensen InnovatieNetwerk nu precies nodig om processen richting systeeminnovaties te initiëren, in te richten en te begeleiden. Wat betekenen dit soort processen voor de competenties voor andere participerende partijen.

De uitkomsten van de activiteiten die binnen Lerende Netwerken zijn ontplooid, zullen een aantal van deze vragen beantwoorden. De antwoorden zullen in een afsluitend document worden gegeven, dat het Ministerie van LNV kan gebruiken voor haar evaluatie van InnovatieNetwerk dat gepland staat voor juni 2005. In dit document zal tevens een startdocument zijn voor het vervolg van het programma.

De eerste twee vragen worden beantwoord door het verzorgen van de voortgangsrapportage over de concepten. Een tweede waarderings- en imago-onderzoek gecombineerd met de uitkomsten van de eerste meting zal antwoord geven op de vraag 4.

Focus tot nu toe vooral op (proces)aanpak en competenties gericht

In het thema Lerende Netwerken (LN) staat 'het leren over en voor diverse aanpakvormen/processen' voorop. Dit betekent dat LN activiteiten zich richten op het naar boven halen van ervaringen over de processen die binnen InnovatieNetwerk op thema- en op projectniveau worden ontworpen en gevolgd om daar vervolgens van te leren. Op grond van deze leerervaringen zijn competenties benoemd voor diegenen die processen ontwerpen en (laten) uitvoeren gericht op duurzame ontwikkeling.

Uiteindelijk zullen de activiteiten binnen dit thema moeten leiden tot de volgende uitkomsten en daarmee antwoord geven op de vragen 5 en 6:

- Beschrijvingen van een repertoire van aanpakken die gebruikt kan worden om tot systeeminnovaties gericht op duurzaamheid te komen;

- Een beschrijving van de benodigde competenties voor 'aanjagers' van systeeminnovaties zoals stafmensen van InnovatieNetwerk;
- Een beschrijving van de benodigde competenties voor de spelers (in netwerken) in zo'n traject;

Binnen het thema is ook ruimte om te leren van processen die andere organisaties hebben gevolgd. Organisaties die een zelfde intermediaire positie innemen of hebben genomen als InnovatieNetwerk. Daarnaast zijn de activiteiten er op gericht om wetenschappelijke kennis over systeeminnovaties en transities te vertalen naar een te hanteren aanpak. Het vinden van een goede en effectieve vorm voor dit leren 'van buiten naar binnen' is op zichzelf nog een leerproces. In het kader van het opzetten van een 'leergang voor aanjagers van systeeminnovaties' wordt over dit onderwerp met een aantal organisaties diverse initiatieven genomen

Toekomst: thema Lerende Netwerken verbreden

In 2005 zal een aantal nieuwe richtingen met het thema Lerende Netwerken worden ingeslagen. Zo zal het interne leerproces veel meer gekoppeld worden aan leerprocessen die binnen andere organisaties in Nederland plaatsvinden. De oprichting van een Competentie Centrum Transities in Utrecht zal een belangrijk middel zijn om dit 'van buiten naar binnen' leren te faciliteren. Via dit centrum zal het ook mogelijk zijn om de koppeling tussen praktijk en de theorie over systeeminnovaties sterker te maken. Daarnaast zal verkend worden of ons eigen leerproces gekoppeld kan worden met leerprocessen bij organisaties binnen Europa die soortgelijk werk doen als InnovatieNetwerk.

Ten tweede zal de doelgroep van het leren worden verbreed naar de partijen die binnen projecten aan grensverleggende concepten werken. Het ontwikkelen van leergemeenschappen rond concepten, die niet alleen leren over de inhoud van het concept maar ook over de beste aanpak, is het doel.

2. Korte terugblik 2004

Het werk binnen Lerende Netwerken is in drie categorieën te verdelen: 1) leren intern, 2) leren met externen en 3) opbrengsten en waardering in kaart brengen.

2.1. Intern leren

A. Monitoring- en evaluatieProject (MEP)

UvA en SIOO voeren dit project uit. Het leidt tot gedetailleerde beschrijvingen over het verloop en de aanpak een aantal grote projecten van InnovatieNetwerk. Het doel hiervan is ten eerste om het leerproces over de te hanteren aanpak in projecten gericht op systeeminnovatieve concepten, nauwkeuriger te richten. Ten tweede biedt het de mogelijkheid om na reflectie de aanpak op onderdelen aan te passen. Ten derde biedt het de mogelijkheid om verschillende aanpakvormen met elkaar te vergelijken. Het project bevat twee delen: actiegericht onderzoek en een 'on line' leerproces.

Het project zal een beschrijving van het repertoire van aanpakken opleveren, een analyse van dit repertoire op grond van ervaringen van vergelijkbare programma's en wetenschappelijke inzichten over systeeminnovaties en transities, en een overzicht van competenties die een aanjager van systeeminnovaties nodig heeft.

B. Organisatie van themastaven

Het interne leerproces wordt verder gevoed door zogenaamde themastaven. In overleg met de staf bereidt de themacoördinator deze themastaven voor (voorjaar: 2 themastaven in 3 weken, najaar: eens in de 2 weken). In een aantal stond 'het leren van buiten' centraal. De andere themastaven werden gebruikt om te reflecteren op het werk binnen de andere thema's. In dit kader zijn een aantal themastaven georganiseerd door de MEP-onderzoekers.

2.2. Leren met anderen

A. Leerconferentie over repertoire aanpakken systeeminnovaties

Op grond van de eerste uitkomsten van het MEP-project heeft InnovatieNetwerk een boekje laten schrijven over ons repertoire aan aanpakken. Dit boekje staat centraal in een leerconferentie op 11 november in Schiedam. De conferentie heeft meerdere doelen: 1) Kijken of het mogelijk is om op grond van gedocumenteerde ervaringen van één organisatie met mensen van andere organisaties te leren over een repertoire aanpakken. 2) Personen van diverse organisaties stellen samen adviezen op over aanpakvormen.

B. Verkenning Leertraject Aanjagers van Systeeminnovaties

Uit verkennende gesprekken met Habiforum, NIDO en COKON/AKK bleek reeds eerder dat er bij hen, net als bij InnovatieNetwerk, behoefte bestaat om gezamenlijk een soort leergang te organiseren voor 'aanjagers van systeeminnovaties'. In zo'n leergang kan de combinatie van 'van elkaars ervaringen leren' en 'leren van de (transitie)wetenschap' versterkt worden. Dit jaar hebben deze organisaties nader verkend wat, voor wie interessant zou zijn. De oprichting van een Competentie Centrum voor Transities (CCT - gepland voor 1 januari 2005) door het Ministerie van VROM, NOVEM/SENTER, TNO en het KSI-netwerk kan mogelijk de organisaties zijn waarbinnen een dergelijk leertraject kan worden georganiseerd.

2.3. Opbrengsten en waardering in kaart

A. Waarderings- en imago-onderzoek

Dit onderzoek is uitgevoerd door Synovate. Door middel van een kwalitatief als kwantitatief onderzoek hebben we een beeld gekregen over hoe ons netwerk (mensen uit ons adressenbestand) tegen ons werk aankijkt. Uit de resultaten van dit onderzoek hebben we voor onszelf een aantal actiepunten gehaald waar we mee aan het werk zijn gegaan.

B. Opstellen format rapportage over concepten

In het voorjaar van 2003 heeft het bestuur de criteria vastgesteld op grond waarvan InnovatieNetwerk in 2005 kan aangeven zij al dan niet in haar werk succesvol is geweest. Met het opstellen van die criteria anticipeert InnovatieNetwerk op een evaluatie die dan plaats moet hebben. In 2003 en 2004 hebben we geëxperimenteerd met de wijze waarop we het bestuur het beste konden informeren over de stand van zaken. Begin 2004 is uiteindelijk met één van de bestuursleden van InnovatieNetwerk een definitief format ontwikkeld waarmee de stand van zaken rond de door ons ontwikkelde grensverleggende concepten zeer bondig kan worden gepresenteerd.

2.4. Onderzoeksprojecten

A. NRLO historische analyse

Met medefinanciering van de COS heeft InnovatieNetwerk een onderzoeksproject uitgezet over de rol die de NRLO in het verleden heeft gespeeld, en vooral de ontwikkeling in die rol gezien maatschappelijke ontwikkelingen. Tot op heden is er weinig aandacht geweest voor de specifieke positie, rol en dynamiek van intermediaire organisaties in wetenschaps- en technologiebeleid

Met het opstellen van een essay waarin beleidsgerichte aanbevelingen worden gedaan voor sectorraden in het algemeen, en (mogelijk) InnovatieNetwerk in het bijzonder, zal het project worden afgesloten. De uitkomsten van deze studie zullen als achtergrond bij de activiteiten gericht op het evalueren van InnovatieNetwerk gebruikt worden. De studie wordt uitgevoerd door de Stichting Historie der Techniek in samenwerking met de Universiteit Twente (leerstoelen 'Filosofie van wetenschap en techniek' en 'Geschiedenis van wetenschap en techniek').

B. Afstudeerproject 'Rol intermediaire organisaties bij systeeminnovaties'

Afstudeerder Hanneke Bodewes van de Universiteit van Twente heeft een onderzoek verricht naar InnovatieNetwerk, casus Agroparken, als intermediaire organisatie bij systeeminnovaties. Deze studie geeft een mooi inzicht in de (on)mogelijkheden van intermediaire organisaties om tot systeeminnovatieve concepten te komen, en ze in de praktijk tot werking te (laten) brengen. De uitkomsten van deze studie zijn in een themastaf met de staf gedeeld. Tevens zullen de uitkomsten in de analyses over ons repertoire van aanpakken worden meegenomen.

C. Praktijkervaringen over systeeminnovaties in andere sectoren

Bij het uitwerken van de speerpunten in het toekomstgerichte programma 'Glastuinbouw 2010' bleek het belangrijk om te kijken en te leren van complexe veranderingsprocessen die zich elders hebben voorgedaan ('Leren van buiten'). InnovatieNetwerk en SIGN hebben samen met W.E. van de Geijn (Van de Geijn Partners) de noodzaak van een ingrijpende verandering of systeeminnovatie zichtbaar gemaakt.

Van de Geijn Partners bleek betrokken te zijn geweest bij meerdere complexe vernieuwingsprocessen buiten de glastuinbouw. InnovatieNetwerk en SIGN hebben Van de Geijn Partners gevraagd deze processen te beschrijven en de leermomenten te benoemen. Deze inzichten zullen InnovatieNetwerk en SIGN behulpzaam zijn bij het opzetten van ingrijpende vernieuwingsprocessen.

3. Werkprogramma 2005

Gezien de geformuleerde opbrengsten van het thema 'Lerende Netwerken' blijven ook in 2005 een aantal projecten cruciaal, te weten het Monitoring- en evaluatieProject (MEP) en het organiseren van het (interne en externe) leerproces. In deze periode zal opnieuw de waardering en het imago van InnovatieNetwerk worden gemeten. Ook zullen de definitieve rapportages over de door InnovatieNetwerk ontwikkelde concepten worden afgerond. Nieuwe activiteiten zullen zich voornamelijk richten zich op het 'verbreden van het leren'

3.1. Projecten gericht op intern leren

A. Monitoring- en EvaluatieProject (MEP)

Begin 2005 zal in het teken staan van het goed afronden van het MEP-project in 1 of 2 rapportages. In het eerste deel zal het repertoire aan aanpakken van InnovatieNetwerk zijn beschreven, en wordt een overzicht gegeven van competenties van mensen die een dergelijke aanpak hanteren. In het tweede deel zal de analyse van het repertoire centraal staan. Het wordt vergeleken met ervaringen van andere programma's en projecten, en geanalyseerd met wetenschappelijke inzichten over systeeminnovaties en transitie. Tot slot zullen een aantal aanbevelingen worden gedaan over het te hanteren repertoire van aanpakken in de toekomst.

B. Vervolg themastaven

De themastaven voldoen aan een behoefte om binnen de staf eigen ervaringen en die van andere te delen. Daarmee gaan we dus mee door. Verkend wordt de mogelijkheid om deze themastaven uit te breiden naar themamiddagen voor direct betrokkenen bij het werk van InnovatieNetwerk.

C. Opzetten leergemeenschappen rond concepten

LN heeft zich tot nu toe niet gericht op het leren in netwerken die rond de concepten binnen de hoofdthema's worden ontwikkeld. In 2005 zal een opzet worden gemaakt hoe binnen de verschillende projecten netwerken van partijen aangezet kunnen worden tot leren, niet alleen over het te ontwikkelen concept, maar ook over de aanpak om tot zo'n concept te komen of het te implementeren.

3.2. Projecten gericht op het leren met andere organisaties

A. Opzet Leergang aanjagers van Systeeminnovaties

Op grond van de eerste besprekingen met NIDO, Habiforum en COKON/AKK zullen we in 2005 de organisatie van deze leergang ter hand nemen. Gezien de discussie die we met deze initiatiefnemers hebben gehad over verschillende soorten doelgroepen, zullen mogelijk meerdere vormen van leergangen en cursussen ontstaan.

De inbreng van InnovatieNetwerk zal bestaan uit haar expertise en ervaringen over het aanjagen van grensverleggende vernieuwingen in de agrosector, groene ruimte en voeding. De andere organisaties zullen expertise en ervaringen over andere sectoren inbrengen.

Als CCT (zie 2.2.B) op 1 januari 2005 daadwerkelijk van start gaat, ligt een samenwerking met deze organisatie voor de hand.

B. Vervolg leerconferentie

Op grond van de ervaringen de leerconferentie van 11 november zullen we in eind 2004 bezien of we een tweede in 2005 zullen organiseren. Een dergelijke leerconferentie kan als één van de mogelijke uitwerkingen voor een leergang voor aanjagers van systeeminnovaties worden gezien.

C. Leren van en met organisaties in de EU

In 2004 is binnen het thema Groene Ruimte verkend welke organisaties in Europese landen een zelfde soort werk verrichten als InnovatieNetwerk. Op grond van de uitkomsten van deze verkenning wordt het mogelijk ons netwerk te internationaliseren. Voor LN kan dit betekenen het opstarten van een wederzijds leerproces over de aanpak, gericht op het aanjagen van systeeminnovaties in de Groene Ruimte.

D. Verkenning Productie populair wetenschappelijk boek over repertoire van aanpakken

Begin 2005 zullen we bij diverse organisaties verkennen of er behoefte bestaat voor de productie van een populair wetenschappelijk boek dat een overzicht zal bieden over ervaringen van organisaties als InnovatieNetwerk bij het tot stand brengen van systeeminnovatieve veranderingen. Indien die behoefte bestaat, zal InnovatieNetwerk het initiatief nemen voor deze productie.

3.3. Opbrengsten en waardering

A. Tweede meting waardering en imago

Begin 2005 zal een tweede meting van beperkte omvang, gericht op enkele speerpunten zoals vastgesteld door het bestuur, onder de leden van het netwerk van InnovatieNetwerk (NAW-bestand) worden gedaan, om zowel het imago als de waardering van het werk van InnovatieNetwerk te meten. De uitkomsten van dit tweede onderzoek geeft opnieuw de stand van zaken over de waardering en het imago anno 2005. Een vergelijk met de meting van 2004 geeft de mogelijkheid te concluderen of ons netwerk veranderingen ziet in ons werk of onze aanpak.

B. Opbrengsten in kaart

In het eerste kwartaal van 2005 zullen de opbrengsten definitief in kaart worden gebracht. Dit betekent dat dan een overzicht is gemaakt van het aantal systeeminnovatieve concepten dat InnovatieNetwerk de afgelopen jaren heeft ontwikkeld en in beweging heeft gebracht.

3.4. Onderzoek

A. Afronding historische analyse NRLO

Voor de zomer van 2005 zal dit project een eindrapport en een beleidsgericht essay opleveren dat behulpzaam kan zijn bij het nader formuleren van doelstelling, taak en werkwijze van een vervolg van InnovatieNetwerk. Vooral de analyse over hoe veranderingen in de context van de NRLO tot aanpassing in doelen, taakstelling en werkwijzen heeft geleid, zal ons zicht geven over hoe we huidige veranderingen in de context van InnovatieNetwerk kunnen vertalen naar nieuwe wegen.

4. Begroting

Activiteit	Ingeschatte kosten
Afronding MEP-project + studiedag	20.000
Leren in netwerken: verkennen opzet hiervoor (nog geen projectformat)	30.000
Organisatie Leergang voor SI (i.s.m. CCT)	20.000
Vervolg Leerconferentie	Pm
Inventarisatie organisaties in EU voor wederzijds leerproces	20.000
Verkenning en opstellen plan van aanpak voor de productie van een boek over aanpak, methoden en technieken voor aanjagen SI	20.000
Tweede meting waarderings- en imago-onderzoek	30.000
Totaal	140.000

Projecttitel: Monitoring- en EvaluatieProject

Thema: Lerende Netwerken Datum: 23 september 2004	
Doel project	Door reconstructie en documenteren van de aanpak van projecten van InnovatieNetwerk het leren over de procesaanpak bevorderen.
Systeeminnovatieve karakter?	De projecten gericht op SI zijn de objecten van dit project.
Looptijd	1 januari 2005 – maart 2005 (totale looptijd september '03 – maart 2005)
Budget en financiers	InnovatieNetwerk Euro 20.000 voor 2005
Betrokken	<ul style="list-style-type: none">• Contactpersoon: Gertjan Fonk• Alle medewerkers InnovatieNetwerk• Projectleider extern: John Grin (UvA)• Andere projectbetrokkenen: Anne Loeber (UvA) en Arienne van Staveren (SIOO)
Begeleiding project	N.v.t.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Opdrachtgever, financier, adviseur, medeorganisator (studiedagen).
Werkwijze + resultaten	<ul style="list-style-type: none">• (Re)constructie enkele grote projecten (eind 2004)• Delen van ervaringen beschreven reconstructies en cross-case analyse in laatste studiedag met stafmedewerkers.• Maken van eindrapportage(s)
Leerpunten	
(Geplande) communicatie	Aandacht voor (tussen)resultaten in nieuwsbrieven, en in (mogelijk) te organiseren themamiddagen/ochtenden voor direct bij InnovatieNetwerk betrokkenen.
Vervolg	Uitkomsten zullen een belangrijke input vormen voor de eindevaluatie van InnovatieNetwerk.

Projecttitel: Imago en waarderingsonderzoek - 2e meting

Thema: Lerende Netwerken Datum: 23 september 2004	
Doel project	Tweede Meting van waardering en imago bij leden van ons netwerk (adressenbestand).
Systeem-innovatieve karakter?	Ondersteunend project. Object van deze studie: werkzaamheden van InnovatieNetwerk.
Looptijd	Tweede meting voorjaar 2005
Budget en financiers	InnovatieNetwerk Euro 30.000
Betrokken	Nog te beslissen
Begeleiding project	Interne projectleiding: Gertjan Fonk Interne begeleidingscommissie: Claudi Hulshof en Ger Vos.
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Opdrachtgever, financier en direct belanghebbende.
Werkwijze - resultaten	Tweede meting: beperkt kwantitatief onderzoek.
Leerpunten	Uitkomsten van dit onderzoek kan aanleiding geven om onderdelen van ons programma ter heroverwegen.
Communicatie	In eerste instantie intern gericht: staf en bestuur.
Vervolg	Niet van toepassing.

Projecttitel: Leergang aanjagers van systeeminnovaties

Thema: Lerende Netwerken Datum: 23 september 2004	
Doel project	In gang zetten van een leergang aanjagers van systeeminnovaties.
Systeem-innovatieve karakter?	Het leren tussen organisaties over aanpak en werkwijzen vorm geven.
Looptijd	Begin 2005
Budget en financiers	Euro. 20.000
Betrokken	(ex) NIDO medewerkers, COKON/AKK, Habiforum, Netwerk DHO en InnovatieNetwerk.
Begeleiding project	
Rol/functie Innovatie-Netwerk	Initiatiefnemer en financier
Werkwijze - resultaten	Verkenning mogelijkheden en invulling, dmv interviews en bijeenkomsten.
Leerpunten	
Communicatie	
Vervolg	CompetentieCentrum voor Transities zal initiatief in loop van 2005 overnemen.

Communicatie en Beeldvorming

1. Doel en ambitie

De ambitie bij Communicatie en Beeldvorming is om onze communicatie zodanig te laten zijn dat:

- we als organisatie uitstralen wat we willen zijn: grensverleggende vernieuwers op het vlak van landbouw, voeding en groene ruimte;
- onze ideeën en concepten op een, ook voor niet-ingewijden, toegankelijke manier worden gepresenteerd;
- onze naamsbekendheid wordt vergroot, zodat mensen met inspirerende ideeën of met plannen voor het in de praktijk brengen van vernieuwende concepten ons weten te vinden.

Effectieve communicatie is cruciaal voor InnovatieNetwerk. De organisatie moet het hebben van betrokkenheid en inzet van mensen uit allerlei partijen en gremia. Zij moeten (kunnen) snappen wat we doen en willen, ze moeten zich aangetrokken voelen tot onze organisatie en uitgedaagd worden om te participeren of over ons te berichten (in geval van de media). Het doel van Innovatienetwerk is grensverleggende vernieuwingen binnen landbouw, voeding en groene ruimte mogelijk te maken door concepten te bedenken die als katalysator daarvan kunnen dienen. Om dit doel te bereiken is het van groot belang dat niet alleen (en zelfs niet vooral) op abstract niveau over ingewikkelde materie wordt gecommuniceerd, maar dat ook contact wordt gezocht met de *mensen* met wie we iets willen.

Vanaf de fase waarin over projectinhoud wordt nagedacht meteen al communicatieve vragen stellen, toegankelijke taal, aantrekkelijk beeldmateriaal dat als kapstok dient om onze activiteiten aan op te hangen in het geheugen van mensen, aanwezigheid in publieke media, open het maatschappelijk debat zoeken, verrassend (juist niet volgens vaste verwachtingspatronen) communiceren, de creativiteit zoeken om *mensen* aan te spreken en niet alleen het deskundige hoofd zijn allemaal manieren die ons kunnen helpen ons werk effectiever te maken en betere resultaten te behalen.

InnovatieNetwerk beoogt door het communicatief in de schijnwerpers zetten van de zogenaamde gouden eieren (concepten / projecten die exemplarisch zijn voor wat InnovatieNetwerk doet) de identiteit en bekendheid van de organisatie te versterken. De gouden eieren voor 2005 worden dit najaar vastgesteld.

Communicatiedoelen, doelgroepen en voornaamste middelen:

1. *Bekendheid v.w.b. identiteit organisatie, expertises en inhoud van belangrijkste activiteiten*
Doelgroep: sleutelfiguren voor InnovatieNetwerk: mensen met zeggenschap over (voort)bestaan van InnovatieNetwerk, belangrijkste bestaande netwerkcontacten uit de vierhoek
2. *Naamsbekendheid en bekendheid met identiteit van de organisatie*
Doelgroep: personen uit de vierhoek bedrijfsleven, overheid, maatschappelijke organisaties en wetenschap die betrokken zijn bij grensverleggende vernieuwingen in landbouw, voeding en groene ruimte, andere (potentiële) partners in ons netwerk, vakpers en (in mindere mate) landelijke pers
3. *Publiek/maatschappelijke aandacht voor het werk van InnovatieNetwerk en het entameren van maatschappelijke discussies waar gewenst*
Doelgroep: beleidsmakers, journalisten (met name landelijke media), algemeen publiek

Voornaamste communicatiemiddelen:

Algemeen informerende nieuwsbronnen (zoals brochure over InnovatieNetwerk, journalistiek vormgegeven flyers, nieuwsbrieven, de website, films e.d.), de rapporten, persberichten en artikelen in kranten en tijdschriften (vrije publiciteit), directe mediacontacten.

2. Korte terugblik 2004

- In 2004 is relatief vroeg een jaarverslag uitgebracht waarin zakelijk de benodigde informatie staat vermeld. Er is voor gekozen om het boekje over de voortgang van het Monitoring- en EvaluatieProject als het jaarlijkse visitekaartje te bestempelen. Dit boekje wordt gebruikt voor de conferentie op 11 november 2004 en is geschreven door Henk Steenhuis, journalist.
- De website is herzien; de presentatie van wat InnovatieNetwerk is en doet is directer geworden, de zoekfunctie is uitgebreid, er is meer aandacht voor nieuwsberichten en de films en ander beeldmateriaal waar InnovatieNetwerk over beschikt. Bovendien is de website gemakkelijker bij te houden in praktische zin.
- Er is begonnen aan het schrijven van de eerste in een reeks zogenaamde top rapporten: rapporten die op een aantrekkelijke manier een aantal onderliggende rapporten coveren en voor breed publiek toegankelijk maken. Schrijfster van het Agroparkenboek is journaliste Tanny Dobbelaar. Beoogde vormgever is DieTwee, ontwerpbureau uit Utrecht.
- Er is begonnen met een ingrijpende restyling van de diverse typen rapporten. Ontwerpbureau DieTwee uit Utrecht is gevraagd deze restyling te doen. Opvallende kenmerken van het werk van dit bureau zijn een geïntegreerde benadering van vorm en inhoud (het streven naar inhoudelijke communicatie en verbeelding, meer dan een plaatje bij een praatje), het werken met taal en tekst als onderdeel hiervan en de creatieve opvallende uitstraling die het werk van DieTwee heeft. Doel is ten eerste om alle rapporten aantrekkelijker en passender bij het werk van InnovatieNetwerk te laten ogen. Dit uit zich in een creatiever en opvallender ontwerp. Doel is ten tweede om alle rapporten meer 'familie' van elkaar te doen zijn, herkenbaar als afkomstig van InnovatieNetwerk.
- Er is tevens begonnen met een herziening van de manier waarop rapporten tot stand komen. Geïnventariseerd wordt wat voor InnovatieNetwerk de beste vorm is: geheel geautomatiseerd, of ten dele. Een belangrijke motivatie hierbij is dat we beeldmateriaal van veel betere technische kwaliteit in de rapporten willen, en dat we de rapporten in z'n geheel professioneler willen laten ogen. Dit proces zal onder andere tot gevolg hebben dat we specifiekere eisen zullen formuleren m.b.t. aanlevering van materiaal (tekst en beeld) door opdrachtnemers.
- Er is een beeldbank gemaakt waar het belangrijkste beeldmateriaal, al aanwezig, is opgenomen. De beeldkwaliteit is benoemd, en daarmee samenhangend de geschiktheid van betreffend beeld voor een bepaald medium (website, rapport, powerpoint e.d.). Medewerkers kunnen zelf in de beeldbank zoeken. De eigenaar van het beeld is benoemd, en daarmee is ook duidelijk of sprake is van vrij hergebruik of dat nog rechten moeten worden betaald bij hergebruik.
- Het gebruik van flyers (korte presentatieteksten met beeld) is toegenomen. Ze worden soms gebruikt om mee te nemen naar netwerkgesprekken, maar ook digitaal verzonden als aankondiging van een bijeenkomst of rapport.
- Er zijn allerlei artikelen geschreven en verschenen in kranten en tijdschriften.
- De communicatieadviesgroep heeft zich over een aantal onderwerpen gebogen. Voornaamste doel van deze bijeenkomsten waarbij een aantal journalisten worden uitgenodigd is het beter leren kennen van de manier waarop de media werkt en hoe daar wordt gedacht. Met als gevolg een beter beeld over hoe eigen onderwerpen aan te pakken en te benaderen.
- Alle medewerkers hebben een communicatietraining gevolgd bij Ati Dijkmeester en Judith Bosch. Nadruk lag op algemene presentatie- en interviewtraining.

3. Werkprogramma 2005

De volgende activiteiten uit 2004 zullen in 2005 worden voortgezet:

- Het schrijven en uitbrengen van de top rapporten.
- Het in de praktijk uitwerken en realiseren van een herziening van de manier waarop rapporten tot stand komen.
- Het gebruik van flyers.
- Het publiceren van artikelen.
- Bijeenkomsten van de communicatieadviesgroep.

Er zijn ook enkele nieuwe initiatieven in voorbereiding:

- Het uitbrengen van een wervend boekje waarin de opbrengsten van InnovatieNetwerk uit de periode 2000-2005 worden gepresenteerd. Dit zal, met de jaarverslaggegevens van 2004 uitkomen als het jaarverslag van 2004.
- Inhoudelijk beginnen met verbeteringen aan te brengen in de rapporten: gestreefd wordt naar journalistiek geschreven samenvattingen voorin het rapport, en meer aandacht voor naamgeving en vaandels (pay-off) om het onderwerp communicatief aantrekkelijker en effectiever te laten zijn.
- Voor medewerkers die daar behoefte aan hebben zal een interviewtraining worden georganiseerd waarbij het hen inhoudelijk moeilijk wordt gemaakt. Trainer zal een journalist zijn die gewend is aan stoelpoten te zagen. Anderen die meer behoefte hebben aan een vervolg op de presentatie- en interviewtraining van 2004 zullen een vervolg aangeboden krijgen.
- Er zal, nadat de nieuwe koers van de organisatie vorm heeft gekregen (in verband met de evaluatie van de organisatie in 2005) een nieuwe organisatiebrochure worden gemaakt.
- Er zal meer aandacht zijn voor het zoeken naar vormgevers / kunstenaars / illustrators / fotografen en degelijke die ons werk adequaat en effectief kunnen verbeelden.
- Een aanscherping van bepaalde activiteiten i.v.m. de uitkomsten van het Synovate-onderzoek in 2004. Meer hierover in de volgende alinea.

Synovate-onderzoek en de gevolgen voor de communicatie.

Het waarderings- en imago-onderzoek dat in 2004 door Synovate is uitgevoerd, heeft de volgende voorlopige conclusies opgeleverd (benoemd worden hier enkel die punten die m.b.t. communicatie van belang zijn):

1. De betrokkenheid van het bedrijfsleven moet worden vergroot.
2. Ook de betrokkenheid van maatschappelijke organisaties moet sterker.
3. Er is meer inbreng en samenwerking met mensen van buiten het agro- en groene domein gewenst.
4. Er moet scherper gecommuniceerd worden over wat InnovatieNetwerk onder grensverleggend vernieuwen verstaat, wanneer zij vindt dat ze klaar is (en waarom), waarom grensverleggend vernieuwen nodig is om tot duurzame ontwikkeling te komen en wat dit betekent voor het selectieproces binnen de thema's.
5. Communicatie over de (tussen)resultaten van projecten, de praktische bruikbaarheid van resultaten en wat partijen zelf kunnen/moeten doen om de projecten en concepten verder te brengen kan worden versterkt.

De aanscherping van de communicatie zal als volgt worden aangepakt:

- Om de punten 1, 2 en 3 te realiseren zal vrije publiciteit worden benut (artikelen in algemene en vakmedia, persberichten). Daarnaast zal worden geïnventariseerd welke bedrijven en maatschappelijke organisaties met name zouden moeten

worden bereikt. Er zal in samenwerking met de stafmedewerkers een communicatieplan gemaakt worden waarin beschreven staat hoe dit (naast het algemeen benutten van aanwezigheid in de media) kan worden aangepakt.

- Punten 4 en 5 zullen worden gerealiseerd door bewust en op dat doel gericht gebruik van nieuwsbrieven, flyers en de website.

4. Begroting	kosten in 1.000 euro	
Website: redactie, ontwikkeling en beheer	15	
Toprapporten 5 stuks (incl. drukwerk ⁶)		130
Tekstcorrectie rapporten		12
Organisatiebrochure incl. drukwerk		20
Beeldmateriaal		18
Promotiemateriaal		5
Inhuren derden, waaronder comm. Adviesgroep		15
Onvoorzien		10
Totaal		225

⁶ Ook het boekje dat als jaarverslag 2004 zal gelden, een boekje over onze oogst tot dusver, is hierin opgenomen.

Totale Begroting 2005

In de Rijksbegroting Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit 2005 wordt vooralsnog uitgegaan van een totaalbudget voor InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster van € 4.500.000. Hiervan is circa € 1.100.000 bestemd voor apparaatsuitgaven (personeel en materieel) en circa € 3.400.000 voor programma-uitgaven. Vooralsnog is geen rekening gehouden met extra middelen in verband met het terugvloeien van verstrekte voorfinanciering in het kader van ICES/KIS.

De verdeling van het programmabudget over de thema's is als volgt:

Thema	Budget (x € 1.000, incl.BTW)
- Groene Ruimte	900
- Transitie Duurzame Landbouw, incl. SIGN en Courage	1.450
- Voeding voor een Gezonde Samenleving	360
- Lerende Netwerken	140
- Communicatie	225
- Themagebonden personele inzet	<u>325</u>
Totaal	3.400

Opmerkingen:

- De budgetten voor de thema's zijn inclusief specifiek themagebonden communicatie-uitgaven.
- Algemene communicatie-uitgaven, inclusief kosten website, en deel van de kosten in verband met ontwikkeling beeldmateriaal zijn opgenomen onder Communicatie.
- Themagebonden personele uitgaven betreft kosten trekkers en medewerker communicatie.